

מסכת ביצה

תוכן - מסכת ביצה

Contents

יא	שם המסכת.....
יא	ב.....
יא	ובית הלל אומרים מסלק את הטבלא כולה.....
יא	תד"ה מגביהין.....
	מה ראוי למאכל בהמה
יב	ב:.....
יב	תד"ה וכ"ת כח דהיתרא עדיף.....
	ברור המחלוקת בין רש"י לתוס'
יב	ג.....
יב	גזירה לגזירה.....
יב	רש"י ד"ה שמא יסחוט-, וסחיטת פירות תולדה דדש היא שמפרקן מתוך זג שלהן כמפרק תבואה מקש שלה.....
	מהו זג וחרצן, לכאורה קיימת סתירה עצמית בין פירושי רש"י
יג	ג:.....
יג	רש"י ד"ה קולחי.....
	האם בא"י גדלו תמיד קלחי כרוב בגובה של עצים
יג	ד.....
יג	רש"י ד"ה משום שכרות.....
	מהו שעורו של שכרות
טו	ד:.....
טו	קא סבר רב אסי קדושה אחת היא... רב אסי ספוקי מספקא ליה... אמר אביי כוותיה דרב מסתברא.....
	האם ההלכה היא כרב אסי
טו	ה.....
טו	אילת מן הדרום ועקרבית מן הצפון.....
	האם כוונת הגמרא לאילת ועקרבה שבימינו
טו	ה:.....
טו	תד"ה וביקש ר' אליעזר.....
טו	ו.....
טו	תד"ה והאידנא - ,...מים מגולין דאסורין... ועכשיו שאין נחשים מצויין בינינו אנו שותין מהן אפילו לכתחילה.....
	האם כיום יש גם להזהר ממים מגולין
טז	ו:.....

- תד"ה וכי תימא טז
- מהו יחס בין המשנה והתוספתא
- ז. טז
- כל שתשמישו ביום נולד ביום זו תרנגולת...מערב יו"ט ולא מצא בה ביצה ולמחר השכים ומצא בה ביצה מותרת והלא בדק אימר לא בדק יפה יפה ואפילו בדק יפה אימר יצתה רובה. טז
- כיצד יתכן שפרי שנשר בין השמשות יהיהאסור באכילה ואם הוא נפל אז מהעץ יחד עם ביצה הוא יהיה מותר?
- ז: יט
- דשמעיה קליה ביממא יט
- מדוע הקול נשמע יותר חזק בלילה?
- עבד רב מרי עובדא עד שתין בתי ואי איכא מברא עברא...הוה עובדא ועברא אמיצרא כ
- הקשר של היצר החזק שיש לתרנגול לבין אופן תשמישו
- תד"ה כי כ
- רש"י ד"ה תומא שחיקא סכנתא לגלויי-,,הנחש שותה ממנו את השום" כ
- מה אוכל הנחש ומה הוא שותה?
- ח. כא
- תד"ה הכי-,,...ולכך הוצרך הפסוק לומר דמקרו עפר דכל דבר המגדל צמחים מרבינן התם מקרא ד"ויכסהו" כא
- ח: כא
- דרבא הוא דאמר כוי הרי הוא כצואה כא
- כמה סוגי כוי קיימים
- ט. כב
- חלת תרומה בחו"ל כב
- פליגא שמואל אדאבוה כג
- האם שמואל היה גדול בתורה יותר מאביו?
- ט: כד
- בסולם של שובך...של עליה כד
- האם הסולם של השובך שונה מסולם העליה במשקלו וצורתו
- י. כד
- רש"י ד"ה למזגא עליהם כד
- ההבדלים בין צורת הישיבה והאכילה בין אנשי המזרח והמערב
- רש"י ד"ה בריכה כד
- האם יש הבדלים בנוהג הרבייה בין יונים לעורבים?
- י: כד
- תד"ה איכא כד
- האם כלל זה נוהג גם בשימוש רב פעמי?
- יא. כה
- במפורחין כה
- האם כשהם מתחילים לפרוח, הם פורחים מיד למרחוק?
- יא: כה

- תד"ה אמר רחבא אמר ר' יהודה..... כה
האם יתכן שלעיתים "לא ראינו –ראיה"?
- יב..... כה
מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך..... כה
ההבדל בין מלאכה לעבודה
- יב:..... כו
רש"י ד"ה מתנות..... כו
מדוע גזרו שאין מגביהין תרומה?
- מפרכין קטניות..... כו
פריכה התייחדה רק לירקות וקטניות
- יג..... כו
ניסוח הגמרא בכל הש"ס הוא קבוע או שיש יוצא מן הכלל, האם זה שנוי במחלוקת בין בעלי התוס'
אמר רבא קנסא..... **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**
- לכאורה גם אחרי הקנס נשאר לו את אותו סכום
- יג:..... כז
תד"ה מולל-,,פי' ביו"ט ובשבת"..... כז
מה מחדש התוס'?
- יד..... כז
רש"י ד"ה מקשרי אצבעותיו – ,,ולא בכפו"..... כז
יד:..... כז
מתני' ב"ש אומרים אין משלחין ביו"ט אלא מנות..... כז
האם הכוונה דוקא למבושל?
- טו..... כז
תוד"ה היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה ... או יושב בבית המדרש..... כז
טו:..... כח
חלקהו חציו לה' וחציו לכם..... כח
האם ניתן כיום לקיים "כולו לה'" ומחר "כולו לכם"?
- האמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר בר' שמעון הרוצה שיתקיימו נכסיו [רש"י - ,,שלא יהא אדם חומסן וגזול שדות ממנו"]
יטע בהן אדר שנ' "אדיר במרום ה'" [רש"י - ,,כלומר שאדר לשון קיום חזק ולכך נקרא אדר"]..... כח
מדוע הוא נקרא "אדר", האם ע"ש קיומו וחזקו?"
- טז..... לא
מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה עד יום הכיפורים..... לא
האם יתכן שהם קצובים לו מיו"כ ליו"כ?
- מצא בהמה נאה אמר הרי זה לשבת..... לא
הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו..... לא
רש"י ד"ה ומלי ליה כוחלא..... לא
לא ליענשו כותים..... לב

- קשה, כיצד הגוים יטענו לעת"ל שאם שבת היתה ניתנת להם הם היו מקיימים אותה, הרי כאשר ניתנה להם מצוה קלה כסוכה הם בעטו בה ולא קיימוה?
בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא..... לב
- מה הפירוש של "טפשאי" והאם הכוונה של כינוי זה מתייחס רק להמון העם או גם לתלמידי החכמים שבבבל?
טז:..... לה
- קוליס האספנין..... לה
- האם דג זה הוא מספרד או מא"י והכוונה היא לדג השיבוטא?
דשלח להו רבי אלעזר לגולה לא כשאתם שונים בבבל..... לו
- האם "גולה" היא רק בבל והאם בבל הוא עיר או ארץ?
יז:..... לו
- תד"ה אין הלכה כאותו הזוג..... לו
- מדוע הגמרא לא אמרה בצורה חיובית-"הלכה כת"ק"?
באמת אמרו ממלאה אשה..... לו
- מהי המשמעות ההלכתית של המושג "באמת אמרו"?
יז:..... לו
- רש"י ד"ה ואם-....., ואי משום טרחא הא עדיפא דלמא חס שלא יסריח הבשר וממנע ולא שחיט...." לו
- "גהש"ס" מקשה על רש"י שלא מדובר רק על טרחא אלא שעוברים גם על איסור מדרבנן-תרוץ על כך
יח:..... לז
- תד"ה גזרה י"ט אטו שבת – , ולא הוי גזירה לגזרה די"ט ושבת אחת היא"..... לז
- מחלוקת רש"י ותוס' בענין "דלא הוי גזרה לגזרה"
יח:..... לז
- תד"ה הדר ביה רבא מההיא..... לז
- האם יתכן שרבא יחזור בו מהודאתו?
יט:..... לז
- תד"ה אמר עולא מחלוקת..... לז
- דרשת המשנה מתאימה לדרשת בית הלל ולא לדרשת בית שמאי
יט:..... לז
- ארבע מאות זוז לפלוני ולינסיב..... לז
- רב ביבי ייפה את בתו כדי לקבל מחתנו סכום עתק-ארבע מאות זוז
כ:..... לח
- כשכש להם בזנבה..... לח
- מדובר בזכר ואם כן מדוע נאמר עליו בלשון נקבה?
כ:..... לח
- תד"ה שכירתך פתוחה..... לח
- מהן המשמעויות של "סתום" ו"פתוח" ביחס לאכילה?
לח:..... לח
- רש"י ד"ה לרבא..... לח
- יש להבין, הרי לא גזרו משום שבות במקדש?

- כא..... לח
- לח..... אני היום סמכוני באשיות רפדוני בתפוחים
- האם אשישה מיועדת לאנשים בריאים או בעיקר לאנשים חולים?
- עורבא פרח..... לח
- האם הוא לשון של זלזול או שהכוונה רק להבהרת מצב?
- לח..... בעו מניה מרב הונא (גי' ר"ח – מרב) הני בני באגא דרמו עליהו קמח דבני חילא מהו לאפותה ביו"ט
- האם הטילו על היהודים גם לבשל עבור הצבא ומה הפירוש של "ארנונא"?
- לח..... בולשת באה לעירנו וביקשה לחטוף את כל העיר
- האם הבולשת ביקשה רק לחטוף אוכל או גם לחטוף את הרכוש?
- כא:..... מ
- מ..... ואין אופין פתין גריצין אלא רקיקין
- כיצד שמרו על הטריות של מאכלים אלו?
- כב:..... מ
- מ..... אמימר גופא כחל עינא מגוי
- האם אסור לכחול מכל גוי או רק מגוי השונא יהודים?
- כב:..... מ
- מ..... רש"י ד"ה מקולס
- מדוע הגדי נקרא "מקולס" וכיצד הוא נעשה?
- מא..... מהו לעשן רבי ירמיה בר אבא אמר רב אסור
- מתי זה נחשב כ"שווה לכל נפש" והאם ניתן להתירו כאשר רק לחלק מהאנשים הוא נחשב כמאכל מאוס?
- מא..... רש"י ד"ה סחופי כסא אשיראי
- מאיזה חומר עשוי השיראים?
- רש"י ד"ה קטורא..... מא
- האם הכוונה לקפל או לבתי שוקיים?
- תד"ה תליסר..... מא
- מה הם סוגי המיסים שהיו נהוגים בזמנם?
- כג:..... מב
- מב..... רש"י ד"ה ביברין של דגים
- כיצד היו בנויין הביברין?
- כד:..... מב
- בצפור דרור עסקינן שאינה מקבלת מרות[רש"י-,,שדרה בבית כבשדה שיודעת להשמט בזויות הבית לכל צד ולכך נקראת דרור על שם דירה שדרה בכל מקום"]..... מב
- באיזה צפור מדובר והאם מדובר בצפור טהור או טמא ומהו גודלו והאם הוא מתאבד ע"י חניקה כאשר הוא נתפס?
- הרדסאות
- רש"י ד"ה בטפיחין
- מה הפירוש של "טפיחין"? כד: מד
- שוחטין מן הנגרין
- מה הפירוש של "נגרין"?
- אפילו דגים מפולמות..... מד

- תאור זה נאמר גם על אבנים
 כה. מה
- רש"י ד"ה חוץ לתחום אסורין. מה
- מקור זה ברש"י נשמט מ"גהש"ס" במס' ברכות(כה).
 אמר רבה בר רב הונא אמר רב... אמר רב חסדא מדברי רבינו נלמוד... אר"נ נפל חברין ברברבתא א"ד אמר ר"נ נפל
 בר חברין ברברבותא. מה
- למי מייחסים בש"ס את התואר "רבינו"?
 בהמה מסוכנת לא ישחוט אא"כ יש שהות ביום לאכול ממנו כזית צלי. מח
- האם מותר גם בפחות מכזית?
 כה: מח
- תד"ה אורח ארעא קמ"ל. מח
- האם הכוונה לאיסור גמור?
 חצובא מקטע רגליהון דרשיעא. מח
- קשה, הרי ניתן לעקור את העשב עם שורשיו, מהו עשב זה והאם ישנם עוד צמחים עם תכונות דומות?
 רש"י ד"ה תורמוס. נ
- למה כוונת רש"י, שהדבר לא פורש?
 רש"י ד"ה שהם עזים. נ
- מהו המקור לפירושו של רש"י?
 שלשה עזין הן. נ
- במה מתבטאת עזותן?
 וי"א אף צלף באילנות. נא
- מדוע לא הובא בפירוש בעל הדעה הזו ובמה מתבטא עזותו של הצלף?
 בתרמילו. נב
- מה הפירוש של "תרמיל"?
 רש"י ד"ה מהיגי לשילי-,,מקומות סמוכין ואין תחום שבת ביניהם". נב
- מה הם המקומות הסמוכים הנוספים המובאים בש"ס?
 ואמר רב נחמן בר יצחק אנא אפיקתיה למר שמואל משמשא לטולא ומטולא לשמשא. נב
- כו. נג
- בכור שנפל לבור אצטריכא ליה. נג
- באיזה מום מדובר?
 רש"י ד"ה ר' יהודה הנשיא. נג
- הוכחה שאין סתירה עצמית בין פירושי רש"י
 כו: נד
- רש"י ד"ה אדא בר אוכמי. נד
- האם "אוכמי" הוא שם או כינוי ומתי ניתן לכנות והאם מותר בכלל לכנות שם גנאי?
 בעו מיניה הלל מרבא. נה
- האם הכוונה להלל שתיקן את לוח השנה?
 כז. נה
- אשלי רברבי". נה

האם הכוונה לחבלים או לאילנות?

רש"י ד"ה אמי ורדינאה-,,,צקנים וצרי עין"..... נה

מדוע הו' אינו מיותר?

כז:..... נה

תד"ה ועל..... נה

תרוץ קושיית התוס' על רש"י

מאן תנא דבמשחזת אסור... דלא כר' יהודה..... נה

על המחלוקת של ההלכה שאין מורין כן

כח:..... נה

רש"י ד"ה שפוד שנרצף-,,נמעך שדרסו עליו ונעקם ולא נשבר"..... נה

מדוע שפוד מעוך שנדרס נקרא "נרצף"?

כט:..... נו

רש"י ד"ה הוא כנס..... נו

מה הפירוש של "מבררין" ומתי מבררין ומוציאין את הקצף מן היין?

רש"י ד"ה מפני מצוי המדות..... נו

מה הפירוש ומי ממצה את המדות?

כט:..... נו

אגבא דפתורא..... נו

באיזה סוג שולחן מדובר?

ל..... נו

תד"ה דהא תוספת יוה"כ דאורייתא היא - ,,ובפירוש התוספת לא הוברר השעור ולכן יש ליהזר ולהפסיק מבעוד יום"

נו.....

על המחלוקת ה"ראשונים" מהי תוספת זו

ומתחילין בערמת התבן [רש"י - ,,להסק...]"..... נז

מה הם ההבדלים בין קש לתבן?

ל:..... סא

רש"י ד"ה ועטרה - ,,יפה בסדינין ובקרמין המצויירין. קרמין - בגדי צבעונין"..... סא

רש"י ד"ה ינות - ,,בכוסות של זכוכית לנוי"..... סא

באיזה זכוכית מדובר?

לא..... סא

רש"י ד"ה מגל..... סא

מה הם סוגי המגל שהיו אז והאם אנו בקיאים בסוגי המגלים והקרדומות שהיו אז קיימים?

לא:..... סב

חסורי מחסרה והכי קתני..... סב

במס' זו מופיע בטוי זה פעמיים ומדוע זה אינו תרוץ דחוק שהגמרא משתמשת בו וכיצד ערך רבי את המשנה?

לב..... סג

רש"י ד"ה ואין עושין פחמין..... סג

מה מקור פירוש של רש"י על מטרת פחמין אלו?

- רש"ש ד"ה משיצרפו..... סג
- קשה על הרש"ש מדוע הוא מביא את ראיותיו ממס' כלים, בו בזמן שיכל להביא את ראיותיו מהמשך הגמרא כאן אלפסין חרניות...מאי חרניות אר"י ערניות
האם עיירה פירושו כפר
תד"ה אלפסין
מחלוקת רש"י עם ר"ח ור"ת האם אלפסין הן חלולות או סתומות
לב:..... סז
- אמר רב נתן בר אבא אמר רב עתירי בבל יורדי גיהנם הם [רש"י – שאינם מרחמים לעשות צדקה]..... סז
- האם יחס עשירי בבל לתורה הוא יחס שלילי ומהו ההבדל בין עשירי בבל לבין עשירי א"י, האם "שבתאי" הוא שם יהודי או שם נכרי?
שלשה חייהן אינם חיים..... סז
- במס' פסחים מוזכרים אחרים שחייהם אינם חיים
לג. סז
- מתני'...אין מוציאים את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים ואין מלבנים את הרעפים לצלות בהן(גי' ר"ח - ,,ואין מלבנין הרעפים לצלות עליהן בשר...")..... סז
- מהו מקור פירוש של רש"י.
לג: **שגיאה! הסימניה אינה מוגדרת.**
- רש"י ד"ה אוכלי בהמה (אין בהן משום תקון כלי) - ,,כגון קש ועלי קנים..."..... סט
- מדוע רש"י מזכיר מאכלים כמאכלי בהמה על אף שהם אינם רגילים לאוכלם?
לד. ע
- מתקנין את הקונדס ואת העכביות..... ע
- מה הם סוגי צמחים אלו?
לד: ע
- תינוקות שטמנו בתאנים
עד איזה גיל ניתן עדיין לקרוא לאדם בשם "תינוק"?
אלא אם בא חכם למזרח-ר' יהודה חכם לכשירצה
על קיום הקשר בש"ס בין הכינוי של תנא או אמורא לבין ההלכה שמובאת בשמו
לה..... עא
- תד"ה והלא..... עא
- במסכתנו הרבה מדברי התוס' הם העתק מפירוש רש"י, לשם מה?
לה: עא
- וש"מ רוב עמי הארץ מעשרין..... עא
- מי חולק על כך?
לו..... עא
- מקורזלות..... עא
- פירושים שונים של רש"י למושג זה כאן ובמס' סוכה
לו..... עא
- עכברתא דאשתכח בי באספרמקי..... עב
- מדוע מותר ביו"ט להשליכו?
ואלו משום שבות...ולא מרקדין עב

- המושג "חג" נקרא על שם הריקוד שאסור בחג
 רש"י ד"ה חבית של שייטין.....
 האם הוא עשוי מגומא או מכף של דקל?
 עב.....
 רש"י ד"ה משום מקח וממכר -....ומקח וממכר אסור מן המקרא דכתיב "ממצוא חפצך ודבר דבר" [ישעיה (נח,יג)]
 האם לרש"י מקור האיסור הוא מדאורייתא, מדברי קבלה או ממה שכתב נחמיה?
 עב.....
 לז:.....
 אמר רבב"ח א"ר יוחנן הלכה כר' דוסא ... והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה.....
 עג.....
 האם לכו"ע ר' יוחנן סובר שההלכה כסתם משנה או שזה שנוי במחלוקת אמוראים
 עג.....
 לח:.....
 אשכחיה לר' יוחנן ורבי חנינא בר פפי ור' זירא.....
 עג.....
 האם פגישה זו אכן התקיימה בפועל?
 עג.....
 לח:.....
 ר' חייא קטוספאה.....
 עג.....
 היכן נמצא מקום זה?
 עג.....
 לט:.....
 מים ומלח בטלין בעיסה ואין בטלין בקדרה.....
 עד.....
 של עולי בבל כרגלי הממלא.....
 עד.....
 כיצד זה קשור למחלוקת ריב"נ ורבנן אם חפצי הפקר קונים שביתה
 עד.....
 ר"נ ורב ששת.....
 מהי שורש מחלוקתם?
 לט:.....
 רש"י ד"ה הב"ע למלאות.....
 עד.....
 בירור תרוץ הגמרא לפי הבנת רש"י
 עה.....
 לא דכו"ע בירא דהפקרא הוא.....
 האם קיים נוהג מקובל שהגדולים שואלים את הקטנים?
 עה.....
 מ.....
 רש"י ד"ה לא יולכו- לאחר הסעודה...לסעודת הלילה.....
 עה.....
 מדוע זה אינו נחשב למכין מיו"ט לחול?
 עה.....
 מי עברא דדשא.....
 הבנת המושג על פי פירושי רש"י בש"ס
 עה.....
 והאמר שמואל שור של פטם הרי הוא כרגלי כל אדם.....
 בירור שיטת שמואל
 עה.....
 רש"י ד"ה אלא שאני רב חנא בר חגילאי.....
 הקשיים בפירוש רש"י כאן והנסיון לתרצם
 עו.....
 למה לי למימר משקין.....
 על המחלוקת בין רש"י, הר"ן והרמב"ן בהבנת הסוגיא
 עו.....
 ורועות באפר.....

מה הן המשמעויות השונות בהבנת המושג-"אפר"?

פצעילי תמרים עו

האם מדובר על תמרים שאינם מתבשלים לעולם על האילן או על תמרים שגודרים אותם וטומנים אותם בעפר או בתבן או בחותלות ומה היא ברכתם?

שם המסכת

למסכת זו ישנם שלשה שמות **א.** ע"ש המילה הראשונה במס' - "ביצה". רבי דוד פרדו כתב ב"שושנים לדוד", שהסיבה לכך משום "גילו ברעדה", היינו, כדי לזכור ביום השמחה את יום המות, כשם שאוכלים אותה בזמן האבלות, כדי לזכור שגלגל חוזר בעולם. **ב.** מס' יו"ט – מושג שהוזכר רק בדברי חז"ל, אך לא בתורה שבכתב והוזכר ידי על ה"גאונים" והרבה "ראשונים". **ג.** מס' ביעא(ביצה בארמית)-בהקדמת ה"תפא"י" למס' ביצה הוא כתב, שהסיבה לקריאת שם זה למסכת הוא, כדי שלא יתבלבלו בין שכתב בנו ב"ליקוטים" ביצים לביצים, לענין קבלת טומאה, שטעו בכך כמובא במס' סנהדרין (ה.) וראה ב"מג"א" בשם המהרש"ל באו"ח סימן קנ"ו. הגר"א לא חשש לכך וקרא למס' בשם "ביצה" כפי שכתב בנו ב"ליקוטים". במס' שבת (כה:) כתב רש"י בסוף העמוד – "במסכת ביצה בגמרא דיום טוב". סתירה זו מנייה-וביה היא עוד דוגמה לכך, שמראי המקומות המופיעים ברש"י לא יצאו מקולמוסו של רש"י.

העונש על מלאכת איסור ביו"ט הוא מלקות ולא סקילה כבשבת. המלאכות המקדימות ל"אוכל נפש" כקצירה, טחינה, דישה וצידה, אסרו חכמים משום טרחתם המרובה העלולה להשבית את שמחת יו"ט, אך נחלקו ה"ראשונים" אם התורה אוסרתן [ראה בשו"ע, או"ח (תצה, ב) ובמ"ב ס"ק י"ג ושער הציון י"ח]. לגבי תיקון המאכל על ידי תיקון חלקי תנור

לצורך צלייה ועוד, שהם מכשירי אוכל נפש נחלקו בכך התנאים והפוסקים. הבערה והוצאה הותרו אף שלא לצורך אוכל נפש, אך משום שיו"ט קל משבת החמירן במספר פרטי מוקצה, כדי שלא יבואו להקל.

ב.

ובית הלל אומרים מסלק את הטבלא כולה

לכאורה "כולה" מיותרת ואכן התוס' כאן אינו גורסו ואפשר שגם רש"י אינו גורסה ובשינויי הגירסאות במשנה "כולה" ממוסגרת בסוגריים.

תד"ה מגביהין

התוס' מקשה דבסיפא הובא **"מפני** שהן ראויין למאכל בהמה" והתוס' במס' שבת (קמז.) הוסיף ביאור, דהמשנה אליבא דר"ש המצריך לפחות "ראוי למאכל בהמה" ולכן התוס' מעמיד את המשנה בקליפין רכין וקליפי תפוחים הראויין למאכל בהמה וכוון שכך יכול התוס' לומר שמדובר שראויין גם למאכל אדם עצמות בהמה שיש בתוכן מח שראוי למאכל אדם וקליפות שאוכלים בנ"א, אלא שאם כן כבר לא היה חידוש בכך וגם ב"ה היו מודים שניתן להגביהם מעל השולחן וראה להלן (לג:) מה שביררנו ברש"י ד"ה אוכלי בהמה.

ב:

תד"ה וכ"ת כח דהיתרא עדיף

התוס' מביא את דברי רש"י ואינו מוסיף עליו דבר וקשה שזה מיותר, אלא שנראה שגירסתו שונה מהרש"י שלפנינו. ברש"י שלפנינו כתוב -,,כח דברי המתיר שהוא סומך על שמועתו ואינו ירא להתיר" ואילו התוס' כותב להפך בדברי רש"י שהמתיר כן ירא להתיר ולכן,,צריך להביא ראיה לדבריו", גם לגבי איסורא ישנו הבדל. התוס' מצטט -,,אבל איסורא אדם יכול להחמיר עליו בלא טעם", אך ברש"י שלפנינו הובא -,,שהכל יכולין להחמיר ואפילו בדבר המותר", אך עכ"פ הוא מחמיר מטעם כלשהו ולא כדברי התוס' שהוא יכול להחמיר אפילו בלא טעם.

ג.

גזירה לגזירה

עי' גליון המהרש"א שמביא שבענינים מסוימים כן גוזרים גזרה לגזרה, כפי שכתב -,,עי' בב"י יו"ד סי' קפ"ג סוד"ה ומ"ש בזבה... ואע"ג דגזירה לגזירה הוא, כבר כתב הרשב"א והר"ן דמשום חומר כרת חששו ועי' תוס' הרד"ך בית יו"ט... דבכמה מקומות גזרינן גזירה לגזירה...". מכאן אנו שוב רואים את היסוד שכ' הרמב"ן בהקדמה לתורה, שבמציאות דברים ומעשים, חז"ל דיברו רק ברוב ולא במובן מוחלט.

רש"י ד"ה שמא יסחוט-,,וסחיטת פירות תולדה דדש היא שמפרקן מתוך זג שלהן

כמפרק תבואה מקש שלה

משמע מרש"י שהזג הוא הקליפה והחרצן הוא הגרעין וכן כתב רש"י במדבר (ו, ד) בד"ה חרצנים -,,הם הגרעינין" ובד"ה זג, הוא פירש -,,הם הקליפות שמבחוץ, שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג". ה"אבן עזרא" שם כתב -,,והמפרשים אמרו חרצנים חצונים וזג פנימים ואחרים הפכו הפירוש...". ורבינו בחיי כתב שם -,,והחכם רבי אברהם (=האבן עזרא) פירש בהפך חרצן הוא החיצון וזג הוא הפנימי" ורש"י כאן לכאורה סותר את עצמו, כי הוא כתב כאן מיד לאחר מכן בד"ה ומשקין בלועין -,,בחרצן וזבין לחוץ" ובאמת היא מחלוקת תנאים בין שני תלמידי ר"ע במס' נזיר (לד:): ופלא על האבן עזרא שכתב שהוא מחלוקת מפרשים, בו בזמן שמחלוקת זו מקורה בדברי ה"תנאים" -,,אלו הן חרצנים ואלו הן זגים, חרצנים אלו החצונים הזגים אלו הפנימים דבר' ר' יהודה רבי יוסי אומר שלא תטעה, כזוג של בהמה החיצון זוג והפנימי ענבל" וביאר שם התד"ה החרצנים -,,...."ר' יוסי אומר" ולאפלוגי הוא דאתא ופירש המקרא להיפך אלו הקליפה החיצונה וסימן שלא תטעה, כזוג של בהמה החיצון נקרא זוג כן בענבים החיצון נקרא זג" וכן הובא להלכה ברמב"ם בהלכות נזירות (א, ב).

ג:

רש"י ד"ה קולחי

רש"י מפרש - „קלחי כרובין גדולים עם עלין שלהם וכרוב של א"י היה גדול כדאמרינן בכתובות (קיא:)“ ובגירסת הר"ח מופיע "קולסי" במקום "קלחי" ושם הובא - „אמר ר"ש בן חלפתא קלח של כרוב הניח לנו אבא והיינו עולים ויורדים בו בסולם“. ק"ל דשם מובאים מספר מקרים בקלח ובגפנים הובא "הניח לנו אבא", היינו מדור קודם שהיו ראויים יותר לכך ואח"כ כבר לא היה מצוי וגם בקשר ללפת אומרת הגמרא "ואל תתמה ששועל קינן בלפת" וא"כ מדובר במקרים חריגים ובזמן שהיו ראויין לכך ואילו ר"ע מדבר על כל קלח כרוב בכל זמן וגם בכל מקום, שהרי הוא אינו אומר שמדובר רק בא"י, כמו שאמר לגבי אגוזי פרך ורמוני באדן שהכוונה היא כמו שפירש רש"י על מקומות מסוימין.

כלשון הזה הובא גם במס' סוטה (יג.), „אל תתמה היאך ברזל צף“. כלשון הזה הובא גם במס' נדה(ל:) על מקרה נדיר ביותר – „ואל תתמה שהרי אדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא“, היינו שאדם נמצא כאן בארץ ורואה בחלום בפועל מה שקורה באותו רגע אפילו באסמיה שהוא מקום מרוחק ביותר שכדי להגיע אליו צריך ליסוע במשך שנה [מס' ב"ב (לח.)] וכן אירע חלום נדיר כזה לפני 170 שנים בארה"ב כשעורך לילה של עיתון נרדם וראה כיצד אי מרוחק אלפי קילומטר ממנו, מתרחשת בו התפרצות הר געש שכתוצאה ממנה שקע כל האי הקטן בים וכווננו את הזמן וזה התרחש ממש בזמן שחלם ויש ליישב.

ד.

רש"י ד"ה משום שכרות

רש"י פירש – „ואסור להורות דכתיב "יין ושכר אל תשת" [ויקרא(יט)] וכתב "להורות את בני ישראל" (שם). שעור שכרות לענין הוראה הוא רביעית, כדאמרינן - "שתה רביעית אל יורה" [מס' עירובין(סד.)]“. הגמרא שם מבארת - „היכי דמי שתוי והכי דמי שיכור? שתוי כל שיכול לדבר לפני המלך, שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך“ וכתב שם התד"ה שתה - „...הא פלוגתא דתנאי היא בכריתות (יג:) ...ומיהו ההיא איכא לאוקמא כגון דלא רמא ביה מיא והכא דרמא ביה מיא כר"א בכריתות (יג:) ... ורב נמי פסיק התם הלכה כר"א ... דאיכא רבנן דפליגי עליה דר"א התם אע"פ שנתן בו מים“.

בשו"ע, יו"ד (רמב, יג) פסק הרמ"א - „ויזהר כל אדם שלא יורה כשהוא שתוי יין או שאר דברים המשכרים אפילו בדבר פשוט, אם לא שהוא דבר ברור בפוסקים וזיל קרי בי רב הוא“. הש"ך העיר על כך בד"ה שתוי יין - „כתב הרמב"ם פ"א מהלכות ביאת מקדש, דהיינו רביעית יין חי שאינו מזוג. שתה כדי רביעית בלבד והיה בה מים כלשהוא, או ישן מעט או הלך כדי מיל, כבר עבר היין ומותר להורות, אבל שתה יותר מרביעית אפילו מזוג או שינה מעט או הדרך (=הן) מוסיפין בשכרותו, אלא ישהה לפי השכרות עד שלא ישאר משכרותו שום דבר שבעולם" והוא מהש"ס כדאיתא ב"כסף משנה" שם וכן כתב הב"ח וכן כתב הסמ"ק סימן קל"ג וכתב עוד הב"ח "ואין חילוק בין מהלך ברגל

ובין רכוב" ותימה דהא בש"ס [מס' עירובין (סב:)] אמרינן דרכוב שאני, דאין מפיג אלא בג' מילין ואפשר סבירא ליה כשנוי קמא דש"ס, מ"מ גם לשנויא קמא יש חילוק בין מהלך לרכוב בשתה יותר מרביעית דברכוב לא אמרינן שמוסיף בשכרותו כשרכב ג' מילין כדמוכח בש"ס שם וכן כתב הסמ"ג לאוין ס' "אבל רכוב לא" ולפי זה צריך לומר הא דכתב הב"ח ואין חילוק ארביעית קאי ומכל מקום צ"ע אמאי שבק מסקנת הש"ס. כתב הרשב"א [שו"ת, סימן רמ"ז] "ביו"ט או בסעודה גדולה כגון מילה ונישואין ופורים וכיוצא בזה במקומות ששותין הרבה אסור להורות כל היום עד למחר ואם נתן דעתו כבר על פסק הדבר מותר להורות, בין לאיסור בין להיתר, אפילו לאחר סעודה גדולה כמו ביו"ט" ו"ב"י" בחו"מ סי' ז' כתב על זה, ואינו נראה לי שאסור להורות כל היום, אלא כשירגיש שסר יינו מעליו מותר" ותמיהני שהרי הרשב"א הביא שם ראייה לדבריו ממאי דאמרינן בביצה (ד.) דרב "לא אוקי אמורא מיו"ט לחבירו" וכ"כ הרי"ף בהגהת סמ"ק סי' קל"ג כהרשב"א וכ"כ הב"ח ככל דברי הרשב"א, נראה דהם לא מיירי אלא בסתמא, אבל אם ברור לו שסר יינו מעליו מותר". ניתן לחדד יותר את דברי הש"ך ולומר, שבגמרתנו מדובר בבבל ששתו הרבה וכפי שהדגיש הרשב"א, במקומות ששותין הרבה וכן בשאר המקומות בחו"ל ששותים כל כך הרבה שלא שייך בשום אופן להורות באותו יום" ואילו ה"ב"י" שהיה כאן בארץ ישראל ששם לא שתו בכמויות כאלו, לכן יתכן שאחרי מספר שעות יפוג שכרות היין. הש"ך ממשיך לצטט את הרמב"ם - ,,כתב הרמב"ם שם מותר לשיכור ללמוד תורה ואפילו הלכות ומדרשות והוא שלא יורה ואם היה חכם קבוע להוראה לא ילמד שלמודו הוראה היא וכ"כ הב"ח והוא מהש"ס כריתות (יג:) וכדאיתא ב"כסף משנה" שם. ה"פתחי תשובה" הוסיף - ,,עיינ בשו"ת "שבות יעקב" (ח"א סי' ק"מ) שהביא בשם בעל "העיטור", דהיינו דווקא בהוראות איסור והיתר, אבל מותר לדון דיני ממונות אפילו אף כשהוא שתוי ועי' בתשובות "חות יאיר" סי' קע"ז מ"ש בזה" וק"ל דהא גם בממונות יש לעיתים שייכות לאיסור והיתר. הט"ז שם ביאר למה הכונה "וזיל קרי בי רב הוא" - ,,כגון שרץ צפרדע טהור דם דאסור, אבל שאר הוראה אפילו נותן טעם לפגם ובטל בששים, אף ע"ג דמותר להורות בהם בפני רבו, שתויי יין אסורים בהם דהא לאו זיל קרי ביה רב הוא וכ"כ כתב הרמב"ם, דאסור להורות בשכרות, אלא בדבר שהצדוקים מודים בו והנהו ודאי אין הצדוקים מודים בו, עד כאן לשון תרומת הדשן סי' מ"ב, היינו מקור דבריו של הרמ"א וכן במהרי"ק שורש ק"ע ס"ק י"ט ונראה דזה חולק על בעל "העיטור" שמותר לדון בדיני ממונות בכל ענין. ולגבי "שאר דברים המשכרים" כתב ב"ביאור הגר"א" (כח) שהכרעת ההלכה ברמ"א אינה כר"א במס' כריתות (יג:) - ,,כמו שכתב שם, כמאן אזלא... וכן פי' הרמב"ם כר"י ועיין ברשב"א שהאריך בזה, הביאו הכס"מ [ומ"מ דינא דהכא פשוט מימרא דרב בכתובות (י:)] "אכל תמרים אל יורה" ועי' תוס' שם ובכריתות שם ואפשר דמכח קושיית התוס' הכריח הרמב"ם לפסוק כר"י אף דקיי"ל כר"א" ולכאורה נראה דזה לא כתוס' במס' עירובין (סד.) שהבאנו לעיל.

ד:

קא סבר רב אסי קדושה אחת היא... רב אסי ספוקי מספקא ליה... אמר אביי כוותיה

דרב מסתברא

ב"שיטמ"ק" כאן אכן כתב בשם הריטב"א, דרב אסי לגרמיה הוא דעבד ולית הלכתא כותיה וכן כתב הריטב"א במס' סוכה (מו.) בד"ה והלכתא - ,,ואתא דלא כרב אסי דאמר [מס' ביצה (ד:)] מבדיל ומקדש מיומא טבא לחבריה ולא חייש לזלזולא דיו"ט שני והא קי"ל דלית הלכתא כרב אסי" וכן פסק הרמב"ם בהל' יו"ט (א, כד) והטוש"ע באו"ח (תקיג, ה) ורש"י כאן כתב בד"ה ספוקי לגבי יו"ט שני- ,,אם חק חכמים הוא שהוטל על הגליות לדורות ואפילו ירבו בהם חכמים יודעי העתים יהיו עושין אותן שנים. א"כ, הרי הוא מדברי סופרים כיום ארוך או אם הן עשאו מאלוהן מספק וחד מיניהו חול ולמאן דקים ליה בקביעא דירחא בעי אבדולי". ספקו של רב אסי היה עדיין לפני שהלל השני תיקן את הלוח הקבוע ע"פ סוד העבור בסוף ימי אביי ורבא וראה את מה שהארכנו על קביעת יו"ט שני בחיבורנו עמ"ס מגילה (ב.).

ה.

אילת מן הדרום ועקרבת מן הצפון

גירסת ה"כפתור ופרח" (תלמיד הרא"ש) בפרק ז' עמ' קכ"ו - ,,כרם רבעי הולך לירושלים מהלך יום לכל צד ואיזה תחומה אילת מן הירדן, עקרבה (=כך בדפוסים ישנים וגירסתנו, בנגוד לטעות של הדפוסים חדשים – עקרבה ועי' "דקדוקי סופרים" כאן) מן הצפון, לוד מן המערב והירדן מן המזרח" ועקרבת אינו "מעלה עקרבים" (רס"ג תירגמו – ,,עקבה").

ה:

תד"ה וביקש ר' אליעזר

ראה מחלוקת המהרש"א והמהר"ם אם גורסים בתוס' ורש"י ,,אי קסבר קדושה ראשונה" או ,,קדושה אחרונה", היינו קדושת עזרא.

ו.

תד"ה והאידנא - ,,...מים מגולין דאסורין... ועכשיו שאין נחשים מצויין בינינו אנו

שותין מהן אפילו לכתחילה"

הגר"א הורוביץ כתב ב"אורחות רבינו", שמרן הקה"י אמר שכיום מים מגולין ביום לא ישתה מהם לכתחילה ומים מגולין בלילה אפילו בדיעבד אין לשתותו.

ו:

תד"ה וכי תימא

התוס' מביאים גירסה ברש"י ש,,גילה לנו רבי הואיל ולא סתם לן במשנה הכי דהברייטא משובשת, "דרבי לא שנאה ר' חייא מנין ליה" [מס' יבמות(מג.)]. גירסה זו קשה להבינה כשלעצמה, אם רבי לא שנאה בודאי שלא היתה מופיעה בתוספתא של ר' חייא, אלא הפירוש הוא כמו שפי' התוס' שחולק על הבנה זו ברש"י שלפניו והיא למעשה כמו הרש"י שלפניו, בה לא מופיע "וגילה לנו רבי", אלא שהס"ד היא שמא רבי שייר במשנה, כפי שקורה פעמים רבות שהוא הורה לתלמידו ר' חייא ור' הושעיא להרחיב מעט את מה שהוא קיצר במשנה.

ז.

כל שתשמישו ביום נולד ביום זו תרנגולת...מערב יו"ט ולא מצא בה ביצה ולמחר השכים ומצא בה ביצה מותרת והלא בדק אימר לא בדק יפה יפה ואפילו בדק יפה אימר יצתה רובה

פרי שנשר מהעץ ביו"ט אסור באכילה (ב:), אך אם התרנגולת בערב יו"ט הפילה אותו ביה"ש הוא גם אסור משום ספק שמא הוא כבר לילה, אך "תרומת הדשן" אמר, שאם באותה שעה הטילה ביצה הרי בכך היא מוכיחה שעדיין הוא יום שהרי כשזכר בקרבתה ודאי מטילה ביום ובלא זכר בקרבתה ברוב הפעמים היא מטילה ביום, כדברי הגמרא להלן, א"כ התברר שהתפוח נפל ביום בערב יו"ט ומותר באכילה ["לקט יושר", או"ח, עמ' 143, בעניני חג השבועות]. בודאי שאין בכוחה של התרנגולת להכריע ספק חכמים לגבי ביה"ש שהוא יום ומי שרצה לומר כך, תמה על כך ה"פסקי תשובה" (סי' ש"ו) – „פלא לאמר אשר דבר שכל חכמי ישראל קבעוה ספק לדורות, יהיה אפשרי להתברר לנו ע"י מקרה קל כזה“ ולכן כתב ר"י בלאזר זצ"ל ["פרי יצחק", ח"ב סי' י"ח] חז"ל לא קבעו מתוך חוסר ידע, אלא קבעו שמצב זה מבחינה דינית לא ניתן להכריע וכוונת תרומת הדשן היתה שבמצב של יום המעונן שלא רואים את השקיעה ניתן להסתייע בדיעה שתרגולת מטילה ביום אמנם את זה אמר תה"ד כשאלת חידוד בפורים, אך למעשה מי ראה שהתפוח נפל באותה שניה יחד עם הביצה, אולי זה נפל לפני ההטלה או אחריה?

מסביב לנפק"מ של מציאות בתרנגולת וההלכה, התפתח פולמוס חוצה דורות. שאלה זו התעורר כבר בזמן המהר"ל וגם החזו"א הביע דעתו על כך והופיע בשו"ת "חכם צבי" בסי' ע"ד – „מעשה בריבה אחת שפתחה בטן תרנגולת להוציא בני מעיה בשפת השולחן וחתול אחד עומד למטה אצלה ומצפה לאכול ממה שיפול ארצה ואמרה הריבה **שלא מצאה לב בתרנגולת** ואמה בעלת התרנגולת אמרה: שמא או קרוב לודאי הושלך הלב לארץ ואכלו החתול העומד שם... ובא מעשה לפני התלמידים והטריפה מטעם "ניטל הלב". ה"חכם צבי" שישב אז באלטונה כרבם של קהילות

אה"ו (המבורג, אלטונא ואנסובעק) פסק להיתר, כי א"א לשום נברא בעולם לחיות אפילו שעה אחת בלא לב והוא מסתמך על דברי ה"זהר" בפרשת פנחס, כמה ישייפין לא כלא למיקם בעלמא אפילו רגע חדא בלא ליבא" ומה שנפסק בשו"ע ש"ניטל הלב טרפה", היינו, כשהלב ניטל כמה רגעים קודם שחיטה או שנתמסס הלב, אך כשהתרנגולת היתה בריאה ושמנה על כרחך היה הלב והחתול אכלו. רבה השני של אלטונה, רבי משה זיסקינד מרוטנברג חלק עליו מטעם ההלכה הנ"ל, כי יתכן שנקטן ונימק הלב מעט מעט ע"י איזה מחלה עד שברגע קודם גמר השחיטה כלה הלב והלך לו לגמרי ומה שהתרנגולת היתה בריאה אינו קשור לנדוננו, כי לא מצינו בשום ענין של טרפות שבודקים אם התנגולת שמנה או רזה [שו"ת רמ"ז מרוטנברג סי' ל"ג]. יש לציין שרבה של ירושלים הגאון רבי שמואל מסלנט הסתמך על מראה חיצוני של תרנגולת כדי להטריפה. הוא הבחין שהיא מלאה בכינים והסיק שהיא אינה יכולה לסובב את ראשה כדי לנקות את עצמה מכינים, כפי שעושה כל תרנגולת ולכן הוא פסק שהיא טרפה, משום שנשברה מפרקתה ולכן היא אינה יכולה לסובב את ראשה כדי לנקות עצמה.

בעוד מקום מובא כיצד לכוון את הזמן ע"פ תרנגול. במס' ברכות (ז.) ומס' ע"ז (ד:) ובעוד חמש מקומות מובא ש"רגע" הוא כזמן אמירתו ומובא שם כמה זמן הוא. בכל ז' המקורות כתוב זמנים שונים וה"פ"ע" שם במס' ברכות כתב שנראה שזמנים אלו קרובים לרגע של האסטרונומים ולכן כנראה זו הגרסה האמיתית, היינו $1/76$ של חלק שהוא $1/1080$ של שעה. זמן זה ניתן לדעת כאשר ורידי כרבולת התרנגול מאדימים ומדובר בתרנגולא דאגמא היינו תרנגול החי באגם והוא תרנגול-בר.

זמן קצר זה הוא רגע זעמו של הקב"ה, שבלעם רצה בזמן זה לקלל את עם ישראל, כפי שהובא שם וכתב שם התוס' שהוא רצה לומר בזמן קצר זה-"כלם"-כבד, לב, מוח. בלעם רצה לקטרג שעם ישראל משליט את הכבד-מקור התאוות החומריות על ליבו ומוחו, אך הקב"ה הפך לו את זה ל"מלך"-מוח, לב, כבד, היינו, שעם ישראל משליט את מוחו על הלב החומרי והכבד באמצעות הלב הרוחני הנמצא במרכז של אותיות "מלך" שממנו תוצאות החיים, כפי שבכל דבר המרכז הוא הקובע, כדברי המהר"ל בכל ספריו.

במס' ברכות (ג:) רבא אמר שמשא רבינו לא ידע לכוון את רגע החצות וגם דוד המלך לא ידע, אלא שלדוד המלך היה סימן, כאשר רוח צפונית החלה לנענע את מיתרי כנורו.

ר' זירא חולק שם (ד.) על רבא וסבר שמשא ודוד ידעו רק החרטומים לא ידעו וחשבו שהם כן יודעים רק משה טעה ולא ידע את זמן חצות ולכן אמר להם "כחצות", כי אם החרטומים יחשבו שמשא לא ידע ממילא היו יאמרו שאלקים ח"ו לא ידע ולכן אין מושג של אמת ואחדותיות אלוקית אלא רק אלילות. אמנם קשה למי יש כן לומר "חצות" שכן ידעו מתי הזמן, האם לעם ישראל שכבר כמעט נכנס לשער הנ' של הטומאה, הרי גם הם לא ידעו את המצב בו העתיד מתאחד עם העבר ומתבטל מושג הזמן שמשמעו משך, כי הזמן הוא תלוי במרחב ובמקום והרי מצב כזה ניתן להשיג רק ב"עליית נשמה", כאשר ה"אני הבוחר" מתנתק מחומרו העכור, אלא ודאי שמדובר על משך זמן קצר ביותר כגון רגע (שהוא $1/76$ של חלקו, כפי שכותב ה"פ"ע" במס' ברכות וזהו וחלק הוא $1/1080$ של שעה. נמצא שחלק הוא $3-1/3$ שניות כתוצאה של החלוקה $3600:1080$ שניות ורגע הוא 0.0438 שניות $= 10/3 * 1/76$, כי שעה שהוא 360 שניות או 82080 רגעים, שאם נחלקו ב- 360 שניות נקבל 228), היינו 0.0438 , הנחשב בתפיסה האנושית לא כמשך זמן

אלא כאילו נקודת זמן ו"נקודת" זמן זו משה ודוד לא ידעו להגיע לכזה ריכוז כדי שהשכל יתלכד עם משך זמן זה ואילו ר' זירא אמר שהם כן ידעו לכוון זאת. לעומת זאת המכלתא (מס' דפסחא, פרשה י"ג, ד"ה ויהי בחצי) סובר שלא מדובר על זמן אלא על ישות רוחנית של התלכדות העבר עם העתיד, שכאשר הנפש היא בתוך החומר - הבשר גם אינה יכולה להכיל בתוכה ישות רוחנית זו, ויהי בחצי הלילה למה נאמר, לפי שנאמר ויאמר משה, כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא וגומר [שמות (יא, ד)], שא"א לבשר ודם לעמוד על חציו של לילה, אבל כאן יוצרו חילקו. רבי יהודה בן בתירה אומר היודע שעותיו ועונותיו הוא חלקו, היינו, הקב"ה עשה כאן שוב את מה שעשה במ"ב שהתחלת הזמן של הבריאה היה רוחני, כי לא היה לו עבר זמני כפי שכתב הספורנו (ולפני 50 שנים הבין זאת מקס פון פלנק מיוצרי פיזיקת הקוונטים וקראו מושג זה על שמו - "זמן פלנק"), כי לא היה אז מרחב - מקום שבו תלויה האפשרות שיהיה זמן. לפי המכלתא הקב"ה אמר לא "זמן" של חצות אלא ישות רוחנית, כשהוא אינו מצפה כלל שאדם כלשהו יוכל לחוות מצב זה. במכלתא דרשב"י (פי"ב, כ"ט, ד"ה ויהי) הובא, שמשאמר לפרעה -,,כה אמר ה' כחצות הלילה [שמות (יא, ד)], אמר לו הדבר שקול לכשיחצה הלילה אם כחוט השערה למעלה אם כחוט השערה למטה, יושב על אבן שעות ומכוין את השעה כחוט השערה שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלוא נימא...". מדרש זה סובר שמדובר על זמן, היינו משך וכיוון שהזמן הוא תלוי במרחב נאמר כאן משך המקום - רוחב של שעה והטווח משך זמן זה הוא בין העתיד לעבר, היינו בין משך של זמן כחוט השערה עד חצות לבין משך זמן כחוט השערה אחר חצות וטווח זה הוא פחות משערה, היינו נימא, או פחות מ"מלוא נימה", כגון חצי או רבע נימא ויתכן שאם טווח מקום זה יתורגם לזמן זה יהיה טווח זה הנתפס בשכל האנושי בצורה נקודתית, שכאילו העבר והעתיד מתלכדים והוא גם רגע המיתה אצל כל אדם ואצל בכורי מצרים ובהלכה אנו נדרשים לעיתים להתייחס לטווח זמן כלשהו כ"נקודה" ולעיתים כאל "שטח" כהגדרת הרוגאצ'ובר [שו"ת צפנת פענח, סי' כ"ט (נ"י) ו"מפענח צפונות" עמ' קמ"ד] לגבי מיתה, רוע וטוב ואור לעומת חושך. הוא כתב שם, שזה תלוי בשלילה ובחיוב, כאשר התורה דורשת התייחסות לדבר בשלילת המצב, ההתייחסות למצב החדש היא הדרישה להתייחסות נקודתית לדבר וכאשר התורה דורשת התייחסות לדבר כחיוב, הדרישה היא להתייחס לכך כאל "שטח". הרוגאצ'ובר רואה שם את הדבר כגורם במחלוקת בין בית שמאי לבית הלל. ה"אהל יהושע", מציע בשמות (יב, כט) להבין את המיתה של הבכורות וחצות הלילה, כפי שסוברת המכלתא, שמדובר על ישות רוחנית בו העבר מתלכד עם העתיד והופכת לישות רוחנית שהיא בלתי נתפסת בחוויתנו הכלואה בתוך הגוף. ניתוח הבנת דברים אלו הם המבוא להבנת הסוגיות של "א"א לצמצם" [מס' בכורות (יז)] וסוגיית "יש ברירה" שלכן אמר הגאון הגדול ר' מיכל פיינשטיין זצ"ל שזה שייך רק בהלכות ששייך בהם "חלות" כקנין ותרומה וכן לסוגיית "יאוש שלא מדעת" במס' ב"מ (כא:), שלדעת רבא שלא נתקבלה להלכה, העתיד משפיע על העבר, היינו, העתיד מתלכד הלכתית עם העבר ואולי רבא מתכוון לכך במס' ברכות (ז). באומרו שמשאמר רבינו לא ידע, היינו, שהוא לא יכל להכיל בקרבו ישות חוויתית זו, כוון שנפשו כלואה ומסובכת בתוך גופו.

הפילוסוף היוני זנון מאיליאה מתוך שטחיותו לא הבין דבר זה והוא הציג את זה כביכול כ"פרדוקס החץ במעופו". הוא שאל, אם אנו מביטים על חץ שעף, אם נתבונן בו בכל רגע שהוא עף נראה שהוא עומד בכל פעם בנקודה אחרת ולא ידוע מתי א"כ הוא משנה את מיקומו. זאת גם הבעיה של הפיזיקה המודרנית שמתעסקת רק עם קטעי זמן ולכן אינה

יכולה לתפוס מצב שהעתיד נמצא כבר בעבר, כפי שכתב על כך וגם אמר לי פרופ. יקיר אהרונוב מבכירי פיזיקת הקוונטים בעולם ומועמד פרס נובל לפיזיקת הקוונטים.

ז:

דשמעיה קליה ביממא

רש"י פירש - „שהקול אינו נשמע ביום כבלילה“ והתד"ה דשמעה, הוסיף - „ובלילה משמיעין קולם למרחוק יותר מביום ולא נקט בלילה משום דתשמישו ביום“ ולא זכיתי להבין את דבריו האחרונים, הרי רוצים להשמיענו את טווח השמיעה הכי גדול והרי יתכן שהוא יבוא עדיין בלילה, אך התשמיש יהיה ביום וי"ל שהתשמיש מתרחש מיד כשהתרנגול מגיע למקום התרנגולת.

במס' יומא (כ:), הובא - „א"ר לוי מפני מה אין קולו של אדם[המהר"ץ חיות כתב כאן- „קול אדם לאו דוקא“ וזאת מניין ל] נשמע ביום כדרך שנשמע בלילה מפני גלגל חמה שמנסר ברקיע כחרש המנסר בארזים והאי חירגא דיומא "לא" שמיה [רש"י - „והאי פסולת הנסורת והוא נראה בעמוד של חמה דיומא ממש“]...ת"ר אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של רומי ואלמלא קול המונה של רומי נשמע קול גלגל חמה ת"ר שלש קולות הולכין מסוף העולם ועד סופו ואלו הן קול גלגל חמה וקול המונה של רומי וקול הנשמה שיוצאה מן הגוף...“ וכתב על כך שם היעב"ץ - „רצונו לומר רומי רוחנית ... ואעפ"כ פועל קצת בשמיעת בני אדם גופניים, כענין "אע"ג דאינהו לא חזי מזלייהו חזי" [מס' מגילה (ג.)] וכמו שהוא ענין בחוש הראות כך הוא בחוש השמע, יש התפעלות מה לגופני מן הרוחני, כי לעולם קשורים הם זה בזה ונשתלשל זה מזה התחתון מושפע מן העליון וקונה ממנו הרגשותיו כנודע ליודעי בינה“, כוונתו ליודעי חכמת הנסתר, שכן כך הוא בעשר הספירות וסוד הצמצום.

במס' מכות (כד.) הובא - „וכבר היה ר"ג ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא מהלכין בדרך ושמעו קול המונה של רומי מפטילוס ברחוק מאה ועשרים מיל (היינו כ-144 ק"מ)“ וב"עין יעקב" כתב-„שאין זה קול המונה ממש אבל רצה בו קול המיית ההצלחות הזמניות, אשר הם שקטים ושלויים“ והוא חלק על דברי היעב"ץ לעיל. מה שיש לדעת **א.** שאין לנו ידע אמיתי על צורת כדור הארץ בזמנם בגלל שינויים מפליאים המתרחשים כל הזמן בקמירותו של כדור הארץ ויתכן שקולות יגיעו שם מההרים שהם מחזירי קול ואין אנו יכולים לדעת אלו הרים היו אז ומה גובהם רק לדמיין לפי תאוריות שהם השערות בעלמא **ב.** אין לנו כלל מושגים בכוחות הגוף והנפש של אותם דורות במסגרת ירידת הדורות, שהרי במס' בכורות (מה.) הובא שרועה יכול להבחין בבהמותיו במרחק שש עשרה מיל, שהוא מעט יותר מ-19 ק"מ שהוא רחוק ביותר ודמיוני מיכולת כח הראות שלנו כיום וקול בודד של הכה"ג בבית המקדש היה נשמע במרחק של י' פרסאות [שהוא כ-48 ק"מ והוא גם יכולת שאינו נתפס בזמננו], כמובא במס' יומא(כ:). ראינו שחז"ל מסרו לנו שקול אדם וקול תרנגול נשמע יותר בלילה מביום, אף על פי שקולותיהם משונים זה מזה ולולא חז"ל לא היינו יודעים את האמת וגם לא היינו יכולים להסיק מקול אדם לקול תרנגול ולהפך וידועים בע"ח שקולם חזק ביותר ונשמע למרחקים עצומים אף שלאוזן אדם אינם נשמעים כלל אלא רק ע"י מכשיר המודד תדרים הרבה יותר

גבוהים מתדר השמיעה האנושי ונשמע רק לאוזניהם של אותם בע"ח ולכן אין צורך להדחק בתרוצים דחוקים שמדובר במובנים רוחניים, כי הדורות הולכים ומתנוונים כפי שכתב רש"י במס' חולין (פד.) ובמס' מכות(כד.). "המונה של רומי", היינו, הקולות של המוני בני האדם ברומי והיא התייחדה בכך כיון שהרומים בנו כמויות גדולות של שווקים כמובא במס' ע"ז (ב:) - ,,הרבה שווקים תקננו" ובשווקים ידוע שקיימת המולת אדם גדולה וכן הם בנו אצטדיונים ענקיים פתוחים למלחמות אדם עם חיות טרף וליצנים שונים כמובא שם (יח:) והצופים היו שואגים ומריעים להם. על המספר העצום של השווקים ועל גודלם, הובא במס' מגילה (ו:) - ,,כרך גדול של רומי והוא תלת מאה פרסה על תלת מאה פרסה ויש בה שס"ה שווקים [רש"י - ,,חוצות]" כמנין ימות השנה וקטן שבכולם של מוכרי עופות והוא ששה עשר מיל על ששה עשר מיל ומלך סועד בכל יום באחד מהן... ושלשת אלפים בני בני (= מרחצאות) יש בו". על הצורך בהזכרתם עונה המהרש"א - ,,כל אלה דברים הם סיפור גדולתם וחשיבותם של רומי, לאשמוענין אם לעוברי רצונו כך, לעושי רצונו- לישראל לעתיד על אחת כמה וכמה וכן מצינו במדרש דירושלים לעתיד תהיה גדולה ארבע מאות פרסה ככל א"י ולענין שווקים..."

עבד רב מרי עובדא עד שתין בתי ואי איכא מברא עברא...הוה עובדא ועברא

אמיצרא

במס' יומא (סט:), הובא - ,,חבשוהו (= ליצה"ר) דעבירה תלתא יומי ובעו ביעתא בת יומא לחולה בכל ארץ ישראל ולא אשתכח". כוונת העזות היא חתירה בלתי נלאית ובהתמדה למלאות את התאווה. על הכלבים נאמר - ,,והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה... [יב"ע - ,,תקיפי נפשן". רש"י - ,,רוצים למלאות כריסם]" [ישעיהו (ו, יא)]. על הכלב בחיות ועל התרנגול בעופות נאמר לקמן (כה:) שהם העזים ביותר. משום ששניהם אינם יודעים שבעה, הכלב מאוכל והתרנגולת מניאוף בכל תרנגול מזדמן ובכל יום ואפילו הם ירחיקו עד ששים בתים ויחצו נהרות על גשרים כדי למלאות תאונתן ולכן הובא במס' יומא (סט.) שכשניטל יצר העבירה [שבכל מקום הכוונה לתשמיש כדברי ה"מנות הלוי" בפרק מ' למהר"ש אלקבץ] ניטל היצר אפילו מהתרנגולת שהיא הלהוטה ביותר ללא שבעה, שגם ממנה ניטל יצר זה.

תד"ה כי

המל"מ [הל' מעילה (ז, ו)] כתב שגם לענין הכלל של "דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל", שישנם יוצאים מן הכלל, כגון בהמה שנשחטה אמה בו ביום ונתערבה באחרות, כתב בה"ג שכן הולכים אחר הרוב, אף בדבר שיש לו מתירין וכן כתב בשו"ת הרא"ש לגבי חדש, שהולכים אחר הרוב אף שהוא דבר שיש לו מתירין.

רש"י ד"ה תומא שחיקא סכנתא לגלויי-,,הנחש שותה ממנו את השום"

קשה, הרי שום אינו נוזל ששותים אותו, אלא אוכלים אותו, אם כן על שום מה מכנה רש"י אכילה זו - שתיה. לגבי מה הנחש אוכל ומה הוא טועם קיימת לכאורה מחלוקת [מס' יומא (עה.), מס' סנהדרין (סב.)] - ,,ר' אמי ורבי אסי, חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם טועם בהם טעם עפר וחד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם אין דעתו מיושבת עליו עד שיאכל עפר. תניא, אמר רבי יוסי...עולה לגג מזונותיו עמו יורד למטה מזונותיו עמו". לפי רבי יוסי כוונת הפסוק, נחש

עפר לחמו" [ישעיה (סה, כה)] הוא כפשוטו שהאוכל והמזון היחיד של הנחש הוא העפר וכשם שהפת לאדם סועד את ליבו, כך העפר לגבי הנחש ואילו כל שאר המאכלים הוא מנקר בהם כדי לשתות מהם את "הליחה", כדברי המשנה [מס' תרומות (ה, ה)] ולכן השום כשהוא נכתש לגמרי הוא מוצץ במוהל היוצא מן השום ואת זה מחפש הנחש לשתות.

ח.

תד"ה הכי-...ולכך הוצרך הפסוק לומר דמקרו עפר דכל דבר המגדל צמחים מרבינן התם מקרא ד"ויכסהו"

לכאורה משמע, שזהב שאינו מגדל צמחים לא נפק מ"ויכסהו" אלא מ"עפרות זהב" וזו הבנה מוטעית, אלא הנכון הוא- ש"עפרות זהב" מגלה לנו שגם לזהב קוראים עפר, אך לענין שניתן בכל זאת לכסות בו אף שאינו מגדל צמחים נפוק נמי מ"ויכסהו" וכך כתב התוס' במס' חולין(פח:): ד"ה שוחק-,,אף על פי שנקראו עפר לא הוה מרבינן להו אי לאו רבויא ד"ויכסהו" ולענ"ד אפשר להסביר את גדרי סוגי האדמה לאו דוקא כגזרת הכתוב, דהנה על פי החלוקה של דצמ"ח אנו רואים שרוב הבריאה תפקידה העיקרי היא להפרות[צומח, חי, מדבר] ורק הדומם אינו כן בחלקו ולכן החלק שכן מגדל הוא משובח ומיוחד ונקרא עפר. לכן, צריך לומר שגם מה שאינו מגדל צמחים והתורה קראתו עפר, אין הכוונה שאינו מגדל כלל, אלא שזה אינו תפקידו המיוחד אלא תופעת לוואי לתפקידו העיקרי[כשם שגם המלאכים שייך בהם לעיתים פריה ורביה, היינו, אותו סוג של מלאכים בדרגה נמוכה שמסוגלים להתגשם, כגון עזאל ושמחזאל שהתגשמו ופרו ורבו ומהם נולדו הנפילים המובאים בספר בראשית, אף שזה שנוי במחלוקת במדרש, אם הם אכן הולידו בני אדם או רק רוחין ולילין וגם אם הם הולידו, זה אינו חלק מהותי מישותם ותפקידם], למשל זהב- שהיינו צריכים ללמוד מהפסוק "עפרות זהב", כדי לכלול את הזהב בהגדרת ה"עפר" ואין הכוונה שהוא אינו מצמיח, אלא שזה אינו תפקידו העיקרי והמיוחד שלשמו הוא נברא[אך האדם, זה תפקידו המיוחד, כפי שמובא במדרש, שכאשר האדם הוד את ילדיו, אין לו כבר זכות קיום כי בניו כבר ממשיכים ובונים את הדור הבא ולכן הוא כבר מיותר, אלא שהוא מואר בעולם כדי שהוא יוכל לחנך את בניו כדמותו וכצלמו אך לא כדי לפרנסם, כפי שכתב רש"י במס' עירובין(נד). בד"ה כשהן נוצצים-,,כשהן גדלים פרנסתן גדילה עמהם ואינך צריך לדאג עליהם"], וראיה לכך שזהב לא רק מצמיח אלא גם מופיע כצמח, ניתן להביא כדוגמה לכך את עצי הזהב שנטע שלמה המלך בבית המקדש[מס' יומא(לח.)]. נטיעה זו לא היתה נס, אלא שלמה בחכמתו ידע כיצד לעשות את זה על פי חכמת התורה, כפי שכבר כתב הרמב"ן בהקדמתו לתורה. אומנם, כבר כתב מהר"י עמדין בהגותיו שם שהקב"ה בורא זאת גם בצורה טבעית, כפי שהוא שמע מפי עדים נאמנים, שראו במחוז טוקיא בהונגריה, שגרגירי זהב נמצאו בתוך ענבים, אך הוא לא ציין את גודלם של הגרגירים. כיום גם התגלתה תופעה זו בדרום אמריקה, שם נמצאו בתוך צמחים בשטחים נרחבים גרגירים בגודל מיקרוסקופי בתוך צמחים ולמעשה גם בגוף האדם קיימים מתכות שונות במצבי צבירה שונים. ב"תרגום שני" על מגילת אסתר, הובא התאור של כסא שלמה שעשה על פי חכמת התורה. הוא יצר אריות זהב שידעו להכות את מי שהתקרב לכסא ללא רשות כפי שניסה לעשות פרעה ומהמכה שקיבל הוא הפך לנכה ולכן הוא נקרא "פרעה נכה".

התוס' כתב כאן-,,וי"ל דמלתא דהכא...לענין טלטול...כגון לכסות בו צואה וכיוצא בזה, אבל לא קאי אכסוי דלעיל כלל", כי אז זה כבר לא לדברי הכל, שהרי בית שמאי סוברים שזה אינו נקרא לענין כיסוי דם שחיטה "עפר", היינו, שרבה אומר ש"אפר מוכן" המובא במשנה, כוונת המשנה היא לא לכיסוי דם השחיטה וכן משמע מהתלמוד ירושלמי שהובא על ידי התוס' בד"ה אמר, המפרש,,דהכא מיירי בשלא שחט".

ח:

דרבא הוא דאמר כוי הרי הוא כצואה

המ"ב [(תצח, יח) אות צ"ה] כתב-...ועי' בצל"ח (ח:) ד"ה רש"י, שדעתו דדוקא בכוי שהוא בריה בפני עצמה אבל בנולד מצביי הבא על תיישה אם הכינו בהדיא מעיו"ט לכיסויו מותר לשחוט אותו ביו"ט". הצל"ח כתב שכוי הוא צבי הבא על תיישה, אך ב"הערוך" ע' כוי כתוב להפך "זרע תייש הבא על צביה". וב"שער הציון" שם (קיב) כתב-...יו"ד סי' כ"ח דזהו סתם כוי האמור בכל מקום וגם בכאן ומה שמצויין בהג"ה "מצבי ותייש" נקט מלתא דשכיחא, דגם זה יש לו דין כוי" ובאות (צג) בד"ה מתיש וצבי, כתב-...ר"ל (בהג"ה) צבי הבא על תיישה, דאלו תיש הבא על צביה, אף דג"כ חלבו אסור מ"מ שוחטין אותו ביו"ט כמבואר ביו"ד (כח, ג) באחרונים שם" ועי' עוד בצל"ח שכתב על כך בארוכה לענין האפשרות של לידה מחיה על בהמה ולהפך.

ט.

חלת תרומה בחו"ל

מהגמרא כאן משמע שגם בחו"ל חייבים משום מעשר ותרומה וכן לקמן (יב:) לגבי "מוללין מלילות ומפרכין בקטניות ביו"ט", מסיקה שם הגמ' -...א"כ מצינו תרומה שזכאי בהרמתה", א"כ אפילו קטניות שבארץ חייב מעשר מדרבנן, חייב מעשר גם בחו"ל [ולא כדברי רש"י במס' חולין (נו:) ד"ה והתיר, שרק מדאו' בארץ חייב], שהרי שם הסוגיא דנה ברב טובי בן ר' נחמיה שהיה לו יין של תרומה ובא לשאול את רב יוסף בבבל, אם ניתן להביא את התרומה לכהן ביו"ט. לעומת זאת, במקומות שונים בש"ס ראינו שבחו"ל פטורים ממעשר ותרומה, כגון במס' ע"ז (נח:) שר' יוחנן אמר לר"ל שבצרה שייכת לחו"ל ופטורים בה ממעשר וכן במס' חולין (ו:) הובא שרבי התיר את בית שאן מהפרשת תרומות ומעשרות, כיון שהיא נחשבת חו"ל, וכן קיסרין שהיא בחו"ל, כדברי הירושלמי במס' דמאי ואכן התוס' שם בד"ה והתיר ובמס' ע"ז (נח:) בד"ה בצר הם דנים בכך באריכות ומוכיחים שאף ירק שבארץ חייבים רק מדרבנן, חייבים על ירק גם בחו"ל ובמס' ע"ז שם תירץ ר"ת דאה"נ דחייבים בחו"ל משום מעשר, אלא ששם ובמס' חולין היה מדובר בדמאי לכן הם היו פטורים, אומנם מחומרי א"י כבטול ברוב וכמה קולות המובאות במס' בכורות בפ' עד כמה (כז.) פטורים בחו"ל ועל תרומות ומעשרות שאין אנו מפרישין עכשיו אף לא כקולי חו"ל-...ואומר ר"ת דקרקעות שלנו משועבדות לשרים [ב"ח - ...לעסקא] ודינא דמלכותא הוא שאם לא יתנם, שיהיו משועבדות ביד גוי ומשוקעות לו ולכן אינם שלנו וקשה לר"י, כי גם בימי החכמים היה להם קרקעות לעסקא כדאמרינן [ב"ב (נד:)] -"מאן דלא יהיה עיסקא לא ליכול ארעא" ועוד קשה, כי אנו יש לנו הרבה קרקעות שאין בהם עיסקא ויש לסמוך על הירושלמי בחלה (=כשיטת רש"י -אלא שבטלום הרובים) ...שבאו הרובים ובטלום מאן נינהו רובים א"ר זעירי תרגומיא [=גוים לוקחי מס]...אבל ר"י אמר כי לא נתחייבו בתרומות ובמעשרות אלא הסמוכות כלל מן הפסוק". בתד"ה והתיר מסתיימים דברי ר"י בכך שפטורים בחו"ל משום שבטלום הרובים ומה שבמס' ע"ז הקשה ר"י על ר"ת [אך בתוס' הרא"ש במס' חוליןזה נאמר בשם ר"ת], שלנו יש גם אדמות שלא בעסקא, במס' חולין זה מוצג כחלק מדברי ר"ת, שבזמן חכמים היו מפרישים ממה שלא היה בעיסקא [כמו במס' ב"מ (קי.)] ואילו אצלנו הכל משועבד ולכן פטורים והיינו גם מה שלא בעיסקא משועבד ולכן נראה שהגהת הב"ח בדברי ר"ת במס' ע"ז ששדות שלנו משועבדות "לעסקא" אינה נכונה

ותירוץ ר"י במס' ע"ז שרק הארצות הקרובות חויבו במעשר מוצג במס' חולין בסוף התוס' בסתם ובתוס' רא"ש שם זה נאמר רק כ"שמא" והם מסיימים-,,ועוד שמפרשים שנמצא בירושלמי דהא דקאמר דמכזיב ולהלן פטור מן הדמאי לא דוקא דמאי, אלא אף מן הודאי ואהא סמכינן", אך במס' ע"ז אמר התוס' לענין דברי ה"תלמוד ירושלמי" שמכזיב ולהלן פטור גם ודאי רק לענין חומרי א"י ולא קולי חו"ל והתוס' הרא"ש במס' חולין מקשה על ר"ת, שגם בימיהם היו נותנין בעיסקא ותירוץ שהפרישו ממה שלא היה בעיסקא. התוס' במס' ע"ז הוא כידוע של תוס' רבינו פרץ וכאן בתוס' רבינו פרץ על מס' ביצה(ט.) משמע שנוהג בחו"ל אלא,,כיון דחלת חו"ל אינה אלא מדרבנן, דכל מצוה התלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ", לכן תרומת חו"ל אוכל והולך אך אח"כ מפריש.

הסמכות ההלכתית של "דינא דמלכותא דינא" נידונה באריכות בשות"ם של גדולי הפוסקים לפני כחמש מאות שנים בקשר לירושה של צמח בנבנישתי(פרנססקו מנדס) שאלמנתו שהיתה האשה העשירה ביותר בעולם דונה גרציה(חנה) נשיא טענה שמגיע לה את כל הירושה של בעלה, על אף שבצוואתו הוא הוריש מחצית מהונו לאחיו[שלטענתה היא כלל לא הייתה ידועה לה בחייו], היא טענה שמגיעה לה מחצית הירושה ועוד שני שלישי מגיע לבתה מכח חוק המלוכה בפורטוגל שם הם נישאו ושם מת בעלה, שעל פי החוק יש לקיימו למרות שבצוואה יהיה כתוב אחרת. רוב גדולי הפוסקים הכריעו לטובתה וראה על כך באריכות בשו"ת המהריב"ל[ח"ב, סימן כ"ג] ובשו"ת המהרשד"ם[חו"מ, סימן שכ"ז] ובשו"ת "אבקת רוכל" בסימן פ"א למרן רבי יוסף קארו. הש"ך הקדוש בירר ביסודיות את גדרי "דינא דמלכותא" להלכה בחו"מ (עג,יד) אות ל"ט.

סיכום: לרש"י מעולם בחו"ל היו מפרישים תרו"מ רק ממה שהיה נוהג בארץ מדא' כדברי הירושלמי במס' חלה. **שיטת ר"ת**- בחו"ל היו חייבים בכל, אך הקילו ממה שהיה מחומרי א"י ובדמאי, הובא בתוס' במס' חולין שבא"י היו מפרישים רק ממה שהיה בעיסקא, אך במס' ע"ז ר"ת לא עשה חלוקה זו. **בזה"ז** – כל האדמות משועבדות לגוים ואינם שלנו והב"ח מגיה לעיסקא, אך במס' חולין בדברי ר"ת גם מופיע שכל האדמות משועבדות בלי "עיסקא". **שיטת ר"י במס' ע"ז**- בימי חז"ל היו גם אדמות שהיו משועבדות לעיסקא לגוים ולא נתחייבו בהפרשה רק ארצות הסמוכות לא"י ולא במקומות הרחוקים אפילו מה שחייב בארץ מדאורייתא ובסמוכים היו חייבים רק מה שבארץ חייבים מדאורייתא, אך במס' חולין זה מוצג בסתם ואולי רק ירק לא הפרישו, כי לא מצאו לכך אסמכתא בפסוק. **בזה"ז** במס' חולין הוא סובר שאין הפרשה בחו"ל כי ביטולם הרובים. במס' ע"ז כתוב שאצלנו יש גם אדמות שלא נמצאים במעמד של עסקא ובמס' חולין זה מופיע בשם ר"ת. לפי סתם תוס', לשיטת ה"תלמוד ירושלמי" במס' חלה, בחו"ל לא היו חייבים כלל בהפרשה כלשהי.

פליגא שמואל אדאבואה

מכאן נראה שאביו של שמואל לא נחשב יותר גדול בתורה מבנו ואכן ראינו במס' זבחים(כו.) יותר מזה שאביו מבקש ממנו לבאר לו מה שהיה קשה לו-,,בעא מיניה אבוא דשמואל משמואל". המהר"ץ חיות עמ"ס חולין(יד.) מביא מספר

מקורות כדי להוכיח שהגדולים שואלים את הקטנים יותר מהם, אך זו אינה ראייה כי לעיתים שואלים הם לא בבעיה של הבנה אלא רק לשם ידיעה הלכתית, כי התלמידים כידוע היו גולים ללמוד תורה מא"י לבבבל ולהפך ולכן הם שמעו שמועות שלא היו ידועים בארצות המוצא שלהם וכשחזרו למקומם הביאו גם שמועות הלכתיות עמהן, כמו "כי אתא רב דימי" וכו' וראה לקמן (לט:) ב"שיטה מקובצת" - ,וי"ל דר"נ לא פריש טעמא דידיה, אלא תלמודא הוא דקאמר הכין".

ט:

בסולם של שובך... של עליה

סולם של שובך הוא הסולם הרגיל, אך הסולם של העליה הוא גרם מעלות, כפי שרואים במקרה של עמרם חסידא במס' קידושין.

י.

רש"י ד"ה למזגא עליהם

כדברי רש"י נתן לראות גם במס' ב"מ(כב.) שם הגיעו רב אשי, מר זוטרא ואמימר לבוסתנו של מרי בר איסק. האריס שלו הביא להם פירות מהבוסתן, אך הוא לא הניח לפניהם, כפי שמניחים למי שיושבים ליד השולחן אלא הוא זרק לפניהם] "שדא קמיייהו", כי הם ישבו על הארץ והוא היה במצב של עמידה וה"עין יעקב" מוסיף שם שהם ישבו כך מטעמי בריאות. אומנם, נראה לכאורה שהתד"ה כריסי במס' גיטין(מז.) חולק על רש"י, כי הוא מביא ראייה שם מר"ל שהוא למד בבית המדרש בשכיבה על הארץ ואפילו לא על בגדים ואמר לבתו שהסיבה לכך הוא משום ש"כריסי-כרי", אך לכאורה, ניתן לומר שזו אינה ראייה מר"ל לשאר העולם וכן המלאכים שבאו לאברהם אבינו ישבו על הארץ תחת העץ(יח,יח). אומנם, זה לא הדבר היחיד שהם נהגו כאנשי המזרח, כי גם בצורת האכילה הם נהגו לאכול כאנשי המזרח, היינו, האכילה באמצעות הידים ולא כאנשי יון שאכלו עם סכין ומזלג כדברי הר"ח במס' ב"מ(כה:).

רש"י ד"ה בריכה

רש"י כתב שבתקופת טבת מפסיקים לילך הזכר והנקבה זה לזה ומתחילים שוב בניסן, אך אין הכוונה לכך שהם מפסיקים למשך כל תקופת טבת, אלא הם מפסיקים רק חודש אחד, בחודש אדר, כמו שכתב הרשב"ם במס' בבא בתרא(פ.) ועי' ב"אור יקר" על אוה"ח עה"ת[בראשית(ח,ז), עמ' (נד.)] בשם ה"באר שבע" שיתכן שגם בעורבים נוהג מנהג זה.

י:

תד"ה איכא

התוס' מקשה, וליבטיל ברובא וי"ל דבע"ח לא בטלי דחשיבי א"נ ה"ל דבר שיש לו מתירין לאחר יו"ט וכל דבר שיש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל". התוס' אינו מסתפק בתירוצו הראשון, כיון שיש "ראשונים" החולקים על כך. לגבי

התירוץ השני ראה במג"א [או"ח (תקכ"א, ג)] שיש על כך מחלוקת, אך הוא סובר כתוס' בעקבות עוד "ראשונים" הסוברים כך. הצ"ח כתב כאן (ג.) בנוב"י תנינא (אבהע"ז סי' י"ח) חידוש, שכלל זה שאפילו באלף לא בטל נאמר רק על מאכל שימוש הוא חד פעמי על ידי אכילתו, אך אם מדובר על חפץ שיש לו שימוש רב פעמי, אין חל כלל זה שהרי הפסיד את השימוש של היום. כדבריו סובר גם הפמ"ג וראה עוד על כך ב"שמירת שבת כהלכתה", פרק כ' הערה ז', שכשיטתו נקטו עוד פוסקים להלכה וראה לעיל (ז:) תד"ה כי.

יא.

במפורחין

רש"י פירש - ,גדולים ופורחים למרחוק" והיינו, לא רק שיכולים לפרוח אלא גם יכולים לפרוח למרחוק, אך בר"ח משמע ש, ולא במפריחין- כלומר אין בהן כח לפרוח, היינו מפריחין פירוש שיש בהם כח לפרוח, אך לא דוקא למרחוק.

יא:

תד"ה אמר רחבא אמר ר' יהודה

התוס' מביא מרש"י שיש מפרשים - ,שהיה מסופק אם שמע שמועה זאת מרבי יהודה הנשיא או מרבי יהודה" התוס' דוחה זאת משום שלא מצינו שרחבא עלה לארץ כדי שישמע זאת מר"י הנשיא, שהרי מובא שהיה רחבא בפומבדיתא. וי"ל שהי"מ יסברו א. ש"אין לא ראינו ראייה" ויתכן שעלה לזמן מסוים לארץ ואח"כ חזר, שהרי מובא על כך רבות שהיו נוסעים ללמוד תורה מבבל לא"י וכן להפך וגם אם נאמר שלא עלה לארץ, יש תמיד יוצא מן הכלל וגם כשנאמר שרחבא אמר בשם ר"י הנשיא, אין זאת אומרת שהוא שמע ממנו אישית. עוד יש לציין שכל התוס' עצמו הוכנס לתוך פירוש רש"י, כשהבדל קטן יש בניסוח בסוף התוס' כשהוא בפני עצמו וכשהוא הושלל ברש"י.

יב.

מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך

מבאר הרמב"ן [ויקרא (כג, ז)], על איסור מלאכה בשבת נאמר שם (פסוק ג') - ,כל מלאכה לא תעשו" ולגבי יו"ט נאמר (שם ז') - ,כל מלאכת עבודה לא תעשו" ומה שהותר לצורך אוכל אינה "מלאכת עבודה" אלא "מלאכת הנאה" ולכן אותה מלאכה היא אינה "עבודה" אלא הנאה ולכן הותרה גם שלא לצורך, אך התוס' כאן כתבו שצריך לפחות שיהיה בה "צורך קצת" ועי' כאן בחת"ס. אמנם, לגבי מכשירי אוכל נפש שניתן היה לעשותם מעיו"ט במחלוקת היא שנויה במס' מגילה (ז:).

יב:

רש"י ד"ה מתנות

רש"י כתב כאן- „...וכולן משום גזירה דאין מגביהין תרומה“, כפי שהסביר רש"י בהרחבה בריש(ט).

מפרכין קטניות

"מפרכין" הוא לשון יחודי לקטניות, כמו שכתב רש"י במס' ראש השנה(יג:) בד"ה פרכין פרכין- „לשון זה נופל בקטניות כדאמרינן במס' ביצה(יב:) "ומפרכין בקטניות ביו"ט".

יג.

תד"ה איכא דאמרי-„והקשה הר"ר שמשון מקוצי דבכל התלמוד לא מצינו איכא

דאמרי כה"ג שהוא להפך מן הראשון“

ק"ל הרי בענין של הגמרא במקומות שונים בש"ס מצינושיש יוצא מן הכלל, כגון "חזין" או "אלא" שהגמרא עצמה מביאה עוד דוגמאות מעבר למה שהגמרא או המשנה הביאה לפני כן. במס' ב"מ(כט.) מקשה התד"ה לפיכך, מדוע הגמרא מנסחת את דבריה בלשון קושיה, שה"לפיכך" שאמר ר' טרפון הוא מיותר והרי זה אינו מיותר ולכן מסיק התוס' שעל אף שהגמרא ניסחה את דבריה בלשון של קושיה הניסוח שם הוא יוצא מן הכלל והכוונה הוא לפירוש- „י"ל דלאו קושיא הוא אלא פירושא בעלמא“ ולכאורה, כיון שהתוס' כאן אינו סובר ששייך יוצא מן הכלל לגבי כללי ניסוח הגמרא אולי התוס' כאן חולק על התוס' במס' ב"מ, או שיתכן לומר שאם התוס' כאן לא היה מוצא על קושייתו תרוץ הוא גם היה אומר שמדובר ביוצא מן הכלל.

אמר רבא קנסא

ק"ל, לכאורה בשבילו זה הרי אינו נחשב קנס, כי מבחינה כמותית נשאר לו אותה כמו ונראה לענ"ד שהקנס הוא, שהוא יצטרך בעצמו לכתוש ולתת תרומת מעשר לכהן ושור' דכן כתב הרדב"ז על הרמב"ם, אך אכתי קשיא טובא, דיכול הוא לתת לפועל לכתוש ואם מדובר בכמות גדולה מאד של חבילי תלתן, עדיין ישאר לו רווח גדול בלא שהוא עצמו יטרח בכך ועוד, שפעמים שהוא כותש את זה בעצמו ואם מדובר בכמות קטנה הוא אינו מרגיש כלל בתוספת כתישה זו שהוא צריך לכתוש גם לכהן ואם מדובר בכמות גדולה שהוא מוכר את זה אחר כך כדבר כתוש, כבר אמרנו לעיל שהנזק הכספי שלו הוא גם כן מזערי והרי בכל קנס שקנסו חז"ל החוטא יצא תמיד מופסד ועוד, אפילו אם לא יצא החוטא נשכר, מדוע לא נקטו לפחות שבזה מתבטא הקנס ועוד, מדוע לא קנסוהו שיחזיר את מה שהכהן הפסיד, שהרי הכהן מפסיד מכך ובפרט, שאין צורך לתת תרומה גדולה כשהקדים בשבליים ההפסד לכהן מוכח, כגון שמאלף חבילי תלתן היה מקבל הכהן חלק החמשים שהוא שווה לעשרים וכעת הוא אינו מחויב לקבלו ויפסיד.

יג:

תד"ה מולל-,,פי' ביו"ט ובשבת"

התוס' בא לחדש, שלא רק בשבת אלא גם ביו"ט אסור למלול ושלנפח אף בשבת מותר.

יד.

רש"י ד"ה מקשרי אצבעותיו – ,,ולא בכפו"

רש"י בא לבאר שהפירוט "קשרי אצבעותיו" בא כדי שלא נטעה "בכפו" משום שנאמר "מנפח מיד ליד".

יד:

מתני' ב"ש אומרים אין משלחין ביו"ט אלא מנות

רש"י כתב בד"ה אלא מנות-,,דבר המוכן ואינו עשוי להניחו למחר כגון חתיכות בשר חתוכות לפני האורחים וכן דגים". ה"מ"ב" כתב(תקצה, כא) דבעינן שהמשלוח מנות יהיה ממין אוכל המבושל ולא בשר חי דמשלוח מנות הראוי מיד לאכילה משמע והגר"א הביא דוקא ראייה זו, כי מדובר גם באחזה ורעות בין איש לרעהו ולכן הוא לא הביא ראייה (מ:טו) מ"ושלחו מנות לאין נכון לו...מאי לאין נכון לו אר"ח למי שלא הניח עירובי תבשילין", שזה מדובר בעשיית חסד עם הזולת ולא לשם הרבות אחזה ורעות כמו במשלוח מנות בפורים.

טו.

תוד"ה היה בא בדרך ותפילין בראשו ושקעה עליו חמה ... או יושב בבית המדרש

התוס' כתב על כך-,,פרש"י דתרוויהו מיירי בערב שבת, דשבת לאו זמן תפילין... "וק"ל דר"י כתב שמדובר בע"ש רק על "היה בא בדרך", אך לא על "יושב בבית המדרש", שעל כך כתב רש"י רק שמדובר בבהמ"ד "בשדה היה ואינו משתמר", לכן יתכן שעל פי רש"י, רק כשגמר ללמוד עם התפילין אחרי שקיעת החמה הוא הורידם ופחד להשאירם שם בשדה. רש"י גם אינו נוקט "שבת לא זמן תפילין", אלא לעיל בד"ה והאנן, הוא כתב לגבי להתנאות בלבישתן-,,ותפילין אין נאותין בהן ביו"ט כדאמר בעירובין (צו). יצאו שבתות וימים טובים שהן עצמן אות". מכאן נראה שלתוס' היתה גירסה אחרת ממה שלפנינו.

פרק שני

טו:

חלקהו חציו לה' וחציו לכם

ה"מועדי השם" (עמ' י"ז) שאל, האם יתכן למ"ד זה ש"היום כולו לה' ומחר כולו לכם" או להפך? לכאורה מהמעשה עם ר"א ניתן להוכיח, שלא ניתן לומר כך, כי שם אמר להם ר"א - „שמניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה” [רש"י - „סעודה... והא שמחת יו"ט מצוה היא? ר"א לטעמיה דאמר שמחת יו"ט רשות” ולכאורה מה הקושיה אפילו שזה מצוה, הרי ניתן לקיים את המצוה למחרת, אלא ש"מ שלא ניתן לעשות זאת, אך י"ל שהקושיה היתה, מדוע סעודה, אף שהוא דבר גשמי לעומת לימוד תורה שהוא דבר רוחני השייך לעולם הבא שאין בו אכילה ושתיה, לא יחשב גם "חיי עולם", כיון שהוא מצוה ולכן התשובה היתה, שכיון שלר"א זה רשות זהו דבר שכולו "חיי שעה". כמו כן, גם פעולה גשמית לצורך לימוד תורה יכול להחשב כ"חיי שעה", כגון ר' יוחנן ואילפא שרצו לעסוק בסחורה - "עיסקא", במס' תענית (כא). כדי להחיות את עצמם כדי שיוכלו לעסוק בתורה, נחשב להם הדבר בשמים כ"חיי שעה" עד שנשלחו אליהם שני מלאכים מן השמים כדי להורגם על ידי הפלת קיר עליהם, רק על עצם המחשבה על כך. אומנם ניתן לראות מעוד מקום במס' שבת (י.), שאפילו פעולה שהחפצא שלו הוא כולו רוחניות מכל מקום ביחס ללימוד תורה הוא יחשב כ"חיי שעה". רב המנונא האריך בתפלה, שהוא אחד מג' דברים שהעולם עומד עליהם-עבודה ורבא אמר לו על כך שהוא מניח חיי עולם-לימוד התורה ועוסק בחיי שעה-תפלה ולכאורה זה קשה, אך על קושיה זו ענה שם רש"י שהוא האריך בתפלה כדי לבקש על מזונות. תפלה כזו נחשבת חיי שעה משום שעל ידי לימוד התורה לשמה, ה' יתן לו פרנסה בריוח, כדברי רש"י שם במס' תענית וכפי שכבר כתב הרמב"ם בסוף הל' שמטה ויובל. כמו כן, מסרו לנו חז"ל במס' עירובין (נד.), שגם לגבי פרנסת ילדיו אין האדם צריך לדאוג וכפי שרש"י מבאר שם בד"ה כשהן נוצצין - „כשהם גדלים פרנסתן גדלה עמהן ואינן צריך להיות מדאג עליהם” ומספיק שהאדם יעשה השתדלות קטנה, בלא ביטול תורה כדי שלא יראה שהוא סומך על הנס ואז הקב"ה ידאג לו שלא יצטרך על ידי כך לבטל תורה כלל.

האמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר בר' שמעון הרוצה שיתקיימו נכסיו [רש"י - „שלא

יהא אדם חומסן וגוזל שדות ממנו”] יטע בהן אדר שנ' "אדיר במרום ה'" [רש"י -

„כלומר שאדר לשון קיום חוזק ולכך נקרא אדר”]

רש"י פירש בד"ה יטע בהן אדר - „אילן חשוב הוא יש לו שם למרחוק ואומרים פלוני יש לו אדר בשדהו ומתוך כך היא נקראת על שמו ואם הולך למדינת הים ובא אחר והחזיק בה יש לו עדים הרבה שהיתה שלו ואילו מכרה היה הכול יוצא להיות נקראת על שמו של שני”. במס' ר"ה (כז.) כתב רש"י בד"ה אמר רב אדרא, שהכוונה לשם האילן המובא כאן ויש גם מדובר על אחד ממיני הארזים שהם עצים חזקים, אך מאידך אם באה רוח חזקה עוקרתו לפניו. בגמרא הובא עוד פירוש - „אי נמי אדרא כשמה [רש"י - „כשמו שמפרשין בני אדם את שמו”] כדאמרי בני זוג לקנים אנשי מאי אדרא דקיימא לדרי דר תניא נמי הרי שדה שיש בה אדר אינה נגזלת ואינה נשמסת [רש"י - „חמסן יהיב דמי אלא שלוקח בכח וישקול לדבר והיום או מחר מזומיני לבית דין”] ופירותיה משתמרי [רש"י - „לא ידענא מאי היא ויש מפרשים שנוטעין אותו על הגבולים ויש לו שתפים הרבה והוא לשדה לגדר ולי נראה שהוא מין עשב חשוב וזרעו

מתערב עם הפירות ובשדה לבן קאמר ומשתמרת התבואה מן הכנימה והתולעים שריח אותו זרע מבריחן והורגן כדאמר בחומטין שמשמר התבואה במס' שבת (לא.)". אמנם, **בבראשית (מא, מח) פירש רש"י על פי ב"ר (צ, ה) -** „שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה ונותנין בתבואה מעפר המקום ומעמיד את התבואה מלירקב“. ואפשר שלכן אנו מוצאים במס' ב"ב (צד.) - „נותן לו דמי חטין קטנית רובע **עפרורית** פחות מרובע“, שאותה עפרורית נועדה לשמר את החטין עד שיגיע לידי הקונה לשימוש מיידי. ה"תולעים" שכתב רש"י מובא עליהם שם במס' ב"ב (צא:) - „ואכלתם מן תבואה – בלא סלמנטון, מאי בלא סלמנטון רב נחמן אמר בלא רצינתא [רגמ"ה - „שלא יאכלוה תולעים“] ... שכל המיושן מחבירו הוי יפה מחבירו... אמר רב פפא כל מילי עתיקא מעליא לבר מתמרי ושיכרא והרסנא“. לגבי "פירותיה משתמין" כתב רש"י בתחלה "לא ידענא" ומיד אחרי זה כתב "י"מ" ומיד אחרי כתב "ולוי נראה" ויש להבין מדוע רש"י כותב גם שאינו יודע ובו זמנית הוא כותב שהוא כן יודע וי"ל דכוונת רש"י הוא ש"י"מ" פירושו לא נראה לו ולו נראה פירוש אחר, אך הוא אינו יכול להכריע סופית בין הפירושים (ונראה שכל "לא ידעתי" שכתב רש"י בפירושו הכוונה לכך) ונראה שקשה היה לו להכריע, כי "הי"מ" הוא רבינו חננאל שתוקף דבריו הם כשל גאון [חו"מ, ש"ך (מב, א)] וכל דבריו הם דברי קבלה מחכמי הש"ס [שם, ו"שם גדולים", להגאון הרב חיד"א בע' רבינו חננאל] ולכן היה לו קושי להכריע נגד ר"ח, כשאין לו ראיה ברורה לדבריו מהגמרא, שאז ניתן להכריע נגד "גאון" כרבנו חננאל כדברי הש"ך שם. **מאידך קשה** לפירוש רש"י, למה שלא יטע חצב שבו תיחם יהושע את גבולות הארץ [מס' ב"ב (נו.)] ממש למטרה זו, כדי שהקרקע לא תהא נגזלת? וי"ל שהחצב אינו מועיל מול גזלנים, חמסנים או פולשים לקרקע של מי שהלך למדינת הים אלא רק למי שמנסה להזיז את גבול שדהו לתוך שדה חברו. **הר"ח פירש כאן -** „.... שנא' "אדיר במרום ה'", כלומר יעשה מהן צדקה, חשובה לפני ה' במרום, כדכתיב "אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף [תהלים (פה, יב)] ומפורש בפרק השותפין [מס' ב"ב (יא.)] במעשה דמונבו המלך שאמר "אני גנזתי למעלה", כלומר הצדקה שהרשתי לעניים, הנה היא גנוזה לי למעלה במרום, דכתיב "מלוה ה' חונן דל". איכא דאמרי אדרא כשמיה והוא מאילני סרק והוא גדל ומשלח פארות וענפים הרבה **ואם מסייג בו הכרם, אין חיה יכולה ליכנס לתוכו ומשתמר לעולם**“. "הערוך", שרוב פירושו מובאים מר"ח כתב את אותו הדבר כמו ר"ח בע' אדר א' ולפני כן הוא כתב - „בר"ה (כג.) ד' מיני ארזים הן ארז קתרוס עץ שמן וברוש, מאי קתרוס אמר רב אדרא. דבי ר' שילא אמרי זבליגא ואמרי לה גולמיש ס"א בולמיש. סנהדרין (קח:) בגמרא דדור המבול "עשה לך תיבת עצי גפר" מאי גפר רב אמר אדרא. דבי שילא אמרי זבליגא (ס"א זמליגא) ואמרי לה גולמי ותרגם גפר וקתרוס. "טרף אדרא" במס' גיטין (סט) ברפואות דמי שאחזו יטע בהן אדר". **הרש"ש** מעיר כאן (טו:) בד"ה פירותיה, ממס' ר"ה (כג.) לגבי מיני ארזים וממס' סנהדרין (קח:) ולגבי עצי גופר - „לגי" "הערוך" אולי יאמר דתרי אדרא נינהו כדמשני הגמרא בכהאי גוונא בכל מקום וכמו שכתב התוס' במס' ע"ז (יד) לענין תורניתא ע"ש“.

המחלוקת העיקרית בין רש"י לבין ר"ח ו"הערוך", היא לגבי האיכא דאמרי הראשון, האם מדובר על עצם גשמי או רוחנית לשמירת נכסיו. לשיטת ר"י מדובר על עצה גשמית ולפי ר"ח ו"הערוך" מדובר על עצה רוחנית. אמנם, האיכא דאמרי השני לכו"ע מדובר בו בעצה גשמית.

ר"ח מביא כדוגמא ל"אדיר במרום" את מונבז המלך, שגם נקט את הענין השמימי „אני גזנתי למעלה“ ומן הסתם הוא יפרש כן את דברי חז"ל (מס' כתובות (סו:)) - „מלח ממון חסר ואמרי לה חסד“, שע"י שיעשה חסד ויתן צדקה ממנו ישאר בשלמותו וכן לגבי נקדימון בן גוריון במס' כתובות (סז.) הגמרא אמרה שם "כדבעי ליה למעבד לא עבד" הוא יפרש את זה באותו מובן שעל שום שלא קיים מצות צדקה כראוי להונו לכן ה' הענישו.

אמנם יש להבין לי שיטת ר"ח, מדוע כאן הוא מפרש שיש לתת צדקה כדי לשמור על נכסיו ואילו במס' ב"ב (נב.) נאמר לגבי קבל מן הקטן - ר"ח אמר... שיקנו ס"ת לסגולה **[רשב"ם]**, „ללמוד בו הרי פירות וקרן קיים“ רבה אמר דקלא דאכל מיני תמרי **[רשב"ם]** - „והקרן קיים...“ וכן במס' עירובין (סד.), הובא בענין דומה, שיקנו דוקא ס"ת ולא שיתנו צדקה - „המחזיק בנכסי הגר **[רש"י]** - „מידי דתמיהה היא ותוהו בה אינשי לפי שבאו לו בלא יגיעה אין מתקיימין אם לא על ידי מצוה“ יקח בהן ס"ת **[רש"י]** - „במקצתם ובשכר אלו יתקיימו בידו“ אמר רב ששת אפילו בעל בנכסי אשתו **[רש"י]** - „בעי למעבד בהו מצוה דמילתא דתוהו בה אינשי נמי היא ושלטא בהו עינא בישא“ רבא אמר אפילו עבד עיסקא ורווח רב פפא אמר אפילו מצא מציאה **[כמו הקטן לעיל שמצאו מציאה]** אמר רב נחמן בר יצחק אפילו כתב בהו תפילין **[רש"י]** - „נמי מקיימו בידיה“ ואמר רב חנין ואיתימא רב חנינא מאי קראה **[רש"י]** - „דעל ידי דעבד בהו מצוה מיקיימי בידיה דכתיב „וידר ישראל... והחרמתים“ לשון הקודש ועל ידי כך נשמעת תפלתם ונפלו בידם“ דכתיב וידר ישראל נדר...“. אמנם שם לא נשאר בידם כלל מן השלל, כי את כל השלל הם הקדישו וזה מתאים לדברי ר"ח שהם "גנזו למעלה" כמו מונבז והראיה כאן, שכדי להצליח (היינו, במלחמה) יש לידור לצורך מצוה. יש לומר לשיטת ר"ח ששם מדובר בקיום הנכסים מפני העין הרע ולכן אם נותנים צדקה, רק חלק קטן מהאנשים מצליחים וגם את זה לא יודעים כולם, אך אם נודבים ס"ת וכל הצבור נהנה מהממון שהוא הרויח ממילא אין עין רעה, כי בכך הוא הופך את כולם לשותפים במה שהוא הרויח בצורה יוצאת דופן ולכן גם לגבי הקטן, אפשר שהר"ח יסבור לא כמו הרשב"ם, שאת הס"ת שיקנו ממצאת הקטן הוא ישתמש לצורך עצמו ובפרט שכך זה יתכלה מהר ולא יהיה לו קיום, אלא ישאילו לצבור לקרוא רק בזמנים מיוחדים וכולם יהנו מכך וממילא לא יהיה עין רעה על התינוק, שללא יגיעה מצא סכום גדול, כפי שהבאנו לעיל ובפרט ע"פ דברי המהרש"א בעירובין (סד.) ניתן להוסיף, שבכך הוא מראה שהרכוש והכסף אינו שלו אלא של הקב"ה והצבור לא יקנא בו, כי הוא מראה להם שהוא רק קיבל פקדון לעשות בו מצוות וזה אינו שלו. כל מה שהבאנו עד כה לעיל מדובר לגבי מה יעשה אדם וישתמרו נכסיו, אך יש גם אפשרויות רוחניות כדי שנכסיו יצליחו ויתרבו, כגון - „כל העוסק בתורה נכסיו מצליחין“ **[מס' ע"ז (יט:)]** וכן "עשר תעשר" - „עשר בשביל שתתעשר“ **[מס' שבת (יט.), מס' תענית (ט.), רש"י ד"ה אלא במס' שבועות (טז.)]** וכן - „אוקירו לנשותיכו כי היכי דתתעטרו“ **[מס' ב"מ (נט.)]**. במס' שביעית (ה, ג), הובא - „אמר רבי עולא אדרא דאילן חכימא ואדרא דאילן חכימא“ וביאר שם ה"פני משה" - „אדרא מלשון גורן וקבוץ האדמה הוא כדגן מן הגורן תרגומו "בעבורא" מן אדרא ובדניאל בעורבן אדרי קיש כמוץ מן הגורן של קיץ, כלומר האדמה שעושין לאלו שמן האדמה נכרת וכן אלו של יין נכרות הן שמן אדמה אחרת עשוין הן“. ה"גליוני הש"ס" פירש כאן ש"אדרא", היינו בחילוף אותיות "ארדא" - אדמה כמו בלשון אשכנז "ערד". לכאורה, דבריהם דחוקים ונראה כפירוש רש"י שפירש כאן שזה כנוי לדבר מיוחד וניכר וכאן מדובר על עץ ובמס' שביעית מדובר על סוג אדמה מיוחדת ונכרת.

טז.

מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד יום הכיפורים

הב"ח(א) מחק גירסה זו ורשם- "ועד ראש השנה" ומקור גירסתו הוא ברי"ף וברא"ש וב"הגהות רבי זאב בן אריה" כאן ב"השלמת הש"ס" הוא גם מפנה למס' בבא בתרא(י). לפי גירסתנו זה אינו מובן, אם בשנה הראשונה מזונותיו קצובים לו עד יום הכיפור הבא, אם כן בשנה שלאחריה צריך להיות קצוב לו עד ראש השנה, כדי שבשנה שלאחריה יתקיים לפחות שוב שההקצבה תהיה עד יוה"כ ואז כל שנה זמן ההקצבה תהיה בזמן אחר, אלא ודאי שצריך לומר, שכוונת גירסתנו היא שההקצבה היא באמת עד ראש השנה, אך גם ההקצבה נחתמת רק ביום הכיפורים, שהרי אם ביום הכיפורים הוא נחתם למיתה, אין לו כבר צורך במזונות עד ראש השנה הבאה ולכן ביום הכיפורים נחתם גם דינו, אם יש צורך במזונות שנקצבו לו עד ראש השנה הבאה או שיש לפחות לו ממה שהוקצב לו בראש השנה מה שיספיק לו עד יום מותו, במידה שנקצב לו למות לפני יו"כ הבא או אם נקצבו לו יסורים ביוה"כ שבהם הוא כלל לא יוכל לאכול במשך זמן מסוים בשנה הבאה.

מצא בהמה נאה אמר הרי זה לשבת

ראה במס' יבמות(כד.).

הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו

רש"י פירש-.ותשאלנו מי עשה לך כן והוא יאמר פלוני וגם נתן לי פת ומתוך כך ידעו אביו ואמו שהוא אוהבם ותרבה חבה ורעות בישראל" וק"ל והרי אמרינן במס' בבא מציעא(יב.)-, אמר שמואל, מפני מה אמרו מציאת קטן לאביו, שבשעה שמוצאה מריצה אצל אביו, אם כן חזינן שהוא מוליך את מה שקיבל לאביו ולא לאמו? וי"ל דמריצה לאביו רק כאשר הוא אינו יודע מה הדין ואם מותר להשתמש במציאה, אך כשהוא מקבל מתנה כדי שהוא יוכל להשתמש בה הוא מצוי יותר אצל אמו ומספר לה מה שעבר עליו במשך היום ומתוך כך הדבר יודע להוריו, כמו שכתב התד"ה והא, במס' בבא קמא(פז.), שאף אם חבל בקטן מאן דהו ונותן לו פצוי על כך-, אפילו לשמואל, כיון דאית ליה צערא דגופא לא קפיד אב וקטן נמי לא יריצה אצלו. במס' שבת(י:), הובא-, אמר רבא בר מחסיה אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הנותן מתנה לחברו צריך להודיעו... ארשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו, מאי עביד ליה, אמר אביי שאיף ליה משחא[רש"י-], ישפשפנו בשמן בין עיניו דבר הנראה שתשאלנו אמו... [ומלי ליה כוחלא[רש"י-] ,נותן כחול סביב עינו וכן לשונו בתלמוד" והאידנא דחיישי לכשפים[רש"י-], שתחשדנו שכשפו" [מאי אמר רב פפא שאיף ליה מאותו המין" ובמס' ב"ב(נב.), הובא-, קבל מן הקטן אמר רב חסדא יעשו לו ס"ת רבר"ה אמר יטעו לו דקל".

רש"י ד"ה ומלי ליה כוחלא

רש"י כתב כאן – ,נותן כחול סביבות עינו" ולעיתים זה ניתן בין העינים [רש"י במס' מו"ק(ט:)] ד"ה כוחלת ומס' שבת(כה:). צביעה זו משמשת לרפואה [מס' קידושין(כד:), ב"ק(כו:)] וכן ליופי [יחזקאל(כג, מ)] וכן במס' שבת(כה:)] ובמס' כתובות(ד:)] ו(יג.) לענין אשה הכוחלת ופוקסת. צבע זה מכיל עופרת וצינק וטיפול ומינון לא מדויק יכול לעוות

ואף להמית [מס' ע"ז (כז.), מס' נדה (נה:)], תלמוד ירושלמי מס' ע"ז בפ' אין מעמידין הלכה ב' [ראה על כך בהרחבה בחבורנו "בדבר אהרן" עמ"ס ברכות (נח:)] בד"ה רש"י ד"ה קלינהו לעיניה, עמ' תקצב.

לא לענשו כותים

הצנזורה הרוסית שינתה מ"נכרים" ל"כותים" ולא שמו לב שברש"י כתוב "נכרים". הצנזורה קטעה גם חלק גדול מדברי המהרש"א כאן שהובא ב"חסרונות הש"ס" והוא שם חולק על ה"חכמת שלמה".

בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא

מקור המושג "טפש" הוא בלה"ק [תהלים (קט, ע)] - "טפש כחלב לבם..." [אבן עזרא - ,אין חבר לו...]. רד"ק - ,השמן לבם שלא יוכלו להבין תורתך". רד"ק בספר "השורשים" - ,פירוש שומן וכן תרגום "השמן לב העם" בישעיה (ו,י) - "טפש לבא דעמא הדין" ומזה קראו לאשר הוא מבלי דעת טפש". רש"י - ,כמו "הכבד את לבו..." [ב"תלמוד ירושלמי", מס' פסחים (ע:)], הובא שכן תם פירושו "בן טפש". יב"ע תירגם בדברים (לב, כא) על הפסוק "ואני בגוי נבל אכעיסם" - ,בבבלא עמא טפשא נרגוז יתהון". במס' יבמות (סג:), הובא - ,בגוי נבל אכעיסם", רבי יוחנן אמר אלו חברים [רש"י - ,פרסיים רשעים ומבזים ואינם מכירין כבודם של ישראל. שנא - ,כפף". נפל - ,שהיו בני הישיבה מסורים בידם".] בויקרא (כו, מא) נאמר "לבבם הערל" ותירגם שם אונקלוס את הפסוק - ,ליבהון טפשא". ב"זהר" פ' ויחי הובא - ,אמר רשב"י הני טפשאי דלא הוו ידעין שבחיה דרב המנונא סבא". במס' שבת (ס:)] חשש רבי חייא להתיר איסור כדי שלא ייחסו לו היתר זה משום שהוא מבבל - ,אמר רבי חייא, אי לאו דקרו לי "בבלאי שרו איסורא" [רש"י ד"ה בבלאי - ,דר' חייא מבבל הוה...]. בשו"ת "חות יאיר" לרבי יאיר בכרך הוא מקדיש ערך גדול למושג טפשא, אך אינו מזכיר את המקורות הנ"ל, אלא מתרכז ביחס של חכמי א"י לחכמים ולהמון העם היהודי בבבל כטפשאי אך לא תמיד לת"ח שבהם - ,בבלאי משום דיתבי בארעא (=העמוקה) דחשיכה... [מס' פסחים (לד:)] ולא הלצה היא רק כפשטיה ור"ל שאינו מצד חסרון שכלם ועל כן אוירא דא"י מחכים, שהיא גבוהה מכל הארצות. עוד עי' [מס' יומא (נז:), מס' פסחים (לד:), מס' זבחים (ס:), מס' כתובות (עה:), מס' בכורות (כה:), מס' מנחות (נב:)]. בכל מקום ר' ירמיה הוא דקרו ליה כך והיינו דאמרין במס' כתובות (עה:)] - "כי סליק להתם קרי לן בבלאי טפשאי" ומ"ש דלא הוה ידע מאי קאמרו רבנן, לא ר"ל שלא הבין, רק שלא ידע דברים הידועים והשנונים ואפשר שהוא מ"ש בעירובין (כט:)] וכה"ג בר' זירא דעלה לא"י וקרי להו בבלאי טפשאי במס' נדרים (מט:)] ועמ"ש ע' יארוד נאלא. יש לתת לב על ר' ירמיה ור' זירא שקרו לחכמי בבל בבלאי טפשאי ובפרט ר' זירא שמצינו שהיה מופלג בחסידות ואפשר כי היו שונאים אותן מפני שנשארו בבבל ולא עלו לא"י כמו שעשו הם ויזכו לאור התורה ולקדושה יותר וכמ"ש ר"ל לרבב"ח במס' יומא (ט:)] - "אלהא סנינא לכו", ר"ל שנשבע באלהא שהוא שונא את בני בבל ומפרש מפני שלא עלו כולם עם עזרא לא"י ורוב בעלי תורה שוגים ומפרשים שר"ל שהאל שונאם וליתא כן כמ"ש והרי מוכח בתד"ה ששונאין במס' מנחות (ק:)] וזה הוא שאמר ר' ירמיה מאי דיתבי בארעא דחשוכא... ומה שמצינו בשני מקומות במס' יומא (סו:)] ובמס' מנחות (ק:)] ששונאים בני א"י את הבבליים, לא ר"ל ח"ו את הת"ח שבבבל, רק את המון העם ויתכן מפני שהם מזוהמין ומתנהגים שלא בנקיות, משא"כ ת"ח שבבבל שהיו מצוינים [מס' שבת (קמה:)], מס' קידושין

(עב.) [[שדומין למלאכי השרת ואפשר במנחות שם, מפני שאכלו אלכסנדרים בשר השעיר חי, שהוא מיאוס מחמת דם וזוהמה אע"פ הוא מותר, קרי להו ע"ש בבליים וע"ש תד"ה ששונאין, דלכאורה אין (בכך) גנאי, משא"כ שם ביומא ודאי מנהג אינו הגון, שהיו אלכסנדרים תולשין בשערו ביוה"כ, (ולכן קראום) בבבליים מפני שנאה, כפי' רש"י שם. וכן נ"ל דגרסינן במס' שבת (קמה:) מפני מה בבליים מזהמים, כמו אינך שאלות שהן על בני בבל ולכך השיב רב אסי על שאוכלים שקצים ורמשים ואיהו [בנוסחותנו שם ובמס' שבת (קז:)] - רב אמין] הוא דאמר במס' זבחים (קיג:) אוכל מעפר דבבל כאילו אוכל שקצים ורמשים ות"ח דבבל אש תורה מעכל זוהמתן ור' יוחנן מפני כבוד ת"ח שבבל, אף כי היו תלמידיו בני בבל, חלק על רב אסי שם וגם על ר"ל במס' יומא (ט) יע"ש, אלא דצ"ע ובא"י גרסי' בשבת בבליים אמר ר"י שם מפני שלא עמדו על הר סיני ועל כן כל הגויים וא"כ כל האומות נמי ואפשר שמעולם לא איגיייר מיניהו כמ"ש במס' ברכות (יז:) גובא טפשא ודו"ק עיי"ש פירש"י. "בתלמוד ירושלמי" במס' חגיגה (ג, א), חלק ר' יוחנן הסנדלר בחריפות עם רבי מאיר לגבי כמה מעלות בקודש ואמר לו ר"י הסנדלר -,,שמשתי את ר"ע עומדות מה שלא שמשתי ישיבות, אמרו ר' יוחנן הסנדלר **אלכסנדרים לאמתו הוא** ועמדו משם בנשיקה וכל מאן דלא הוה ליה גולה (=גולתיה - טלית) הוה חבריה קטע פלגיה דגולתיה ויהב ליה... וקלטון לאחריא מה אשכח אפוי בגוה אמרין", היינו שיבחו לאחרון על שמצא עוד פנים חדשות לדרוש. אם כן כאן, שר"י הסנדלר על אף מחלוקתו סיים בנשיקה והראה את מדותיו הטובות, קראו לו "אלכסנדרים לאמתו".

במס' מנחות (ק.), הובא -,,אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן לא בבליים הם אלא אלכסנדרים הם ומתוך ששונאים את הבבליים [ג' רש"י -,,ששונאין חכמי ארץ ישראל".] קורין אותם על שם בבליים. "תד"ה ששונאין -,,בתוספתא בפ"ק דיומא (ט:) דאמר - א"ל ר"ש בן לקיש לרבי אלעזר אלהא דישראל, סנינא לכו לפי שלא עלו בימי עזרא ומה שמזכירין אותם לגנאי על שאוכלין את השעירים חיים אף על גב דמצוה קעבדי, שלא יבואו לידי נותר, לפי שהרגילו עצמם כמו כן לאוכלם חיים אף בכל השנים דמיחזי כרעבתנותא".

ה"חות יאיר" הביא לעיל את דברי הגמרא במס' כתובות (עה.), אך לא ציין את דברי רש"י שפירש את דברי אביי מבבל שהסיבה שהת"ח של א"י הם גדולים יותר מת"ח של בבל, משום שהם "פקחים וחריפים", היינו, שהסיבה אינה נעוצה בתקופה מסוימת, אלא משום אופיים של ת"ח בא"י. הוא גם השמיט ממס' שבת (קמה:) את מה שנאמר שם שת"ח של בבל אינם בני תורה וציין רק מה שהובא שם שהם מצויינין בלבושיהם -,,מפני מה ת"ח שבבבל מצויינין, לפי שאינן בני תורה [רש"י -,,כל כך לכבדם כבני א"י מחמת תורתם, מכבדים אותם מחמת לבושיהן שנראין חשובים"]".

ה"חות יאיר" גם כתב שבכל מקום המוזכר על בני בבל לגנאי, הכוונה היא רק להמון העם אך לא לת"ח שבבבל וקשה כיצד נעלמו ממנו מקורות רבים המוכיחים את ההפך ונביא מספר דוגמאות: ב"תלמוד ירושלמי", מס' פסחים (לד:) פנה רבי שמלאי לרבי יונתן שילמד אותו אגדה ועל כך ענהו רבי יונתן -,,מסורת בידי מאבותי שלא ללמד אגדה לא לבבלי ולא לדרומי שהן גסי הרוח ומעוטי תורה [קרבן העדה -,,שאינן עוסקים בתורה כראוי ויש לחוש שיוציאו טעמי המקראות לעניינים זרים או ילעיגו עליהן ח"ו"] ואת נהרדעאי ודר בדרום". במספר מקומות, כאשר מעירים לחכמים שמוצאם מבבל, על כך שהם אינם מבינים או יודעים תורה מציינים בפניהם שהם מבבל. "תלמוד ירושלמי", מס' שבת (לה:) -,,א"ל ר' יוחנן לר' שמעון בן אליעזר, בבליאי לא תעבד כן, שהראשונים לא היו עושין כן...א"ל אין בבליאי

דקמתיה עליה (כעת תפסתה והבנת לפי האמת) ". [שם (מד:)] – ,תנא ר' זכאי [ק"ע – ,שהוא מבבלי"] קומי ר' יוחנן...א"ל רבי יוחנן בבליא" וכן ב"תלמוד ירושלמי" במס' פסחים (צו:). "תלמוד ירושלמי", מס' ביצה (יז:)] – ,א"ר אימי [פני משה – ,לר' חנינא בבליא, לא כך ולא כך היה המעשה"] בבליא, חולה הוה" וכן ב"תלמוד ירושלמי", מס' כתובות (ט,ט) (נג:). אדר"ן (יב,יב), להלל הזקן אמרו – ,בבליא טפשאי, אי אתה יודע שלפום צערא אגרא". במס' תענית (ט:)] – ,אמר עולא [=על כל הבבליים] כי היכי דמשרי בבליא משקרי מיטרייהו". ניתן לומר, שכל הגינויים הנ"ל הם רק לפי מדרגתם הגבוהה, אך לא לפי תפיסתנו.

ר"ר מרגליות ("מחקרים בדרכי התלמוד" עמ' יז) מביא שהבבליים נחשבו לפחותים יותר באלכסנדריה, כי שם התיישבו לגיון יהודי מבבל שהגן עליהם והם היו ירודים בנימוסיהם. הוא מביא זאת בשם הגר"א הלוי שכתב ["דורות ראשונים" כרך א' עמ' נ"ח] על דברי רש"י, שחכמי א"י כינו בלשון גנאי – בבליים את האלכסנדרים על שתלשו ואכלו בשר חי. הוא מסתמך על יוסיפוס פלביוס בספרו "נגד אפיון". ר"ח כתב במס' ב"מ בסוף (כה:)] – ,פירוש המנק, כלי שיש בו שני ראשים המזלג שיש לו ג' שינים ודרך בני יון להחזיק חתיכת הבשר ולחתוך עם הסכין ולאכול ונוטל זה שחתך ונותנו לתוך פיו ואין ידי נוגעות בבשר כלל מפני הזוהמא". במס' נדרים (מט:)] הובאו חילופי דברים בין תלמידי ר"ע רבי יוסי רבי יהודה לגבי אכילה עם הידים כמנהג אנשי המזרח – ,רבי יוסי ורבי יהודה חד אכיל דייסא באצבעתיה (= מתוך קערה משותפת) וחד אכיל בהוצא א"ל דאכיל בהוצא לדאכיל באצבעתיה עד מתי אתה מאכילני צואתך [ר"ן – ,שתחת הצפרנים]...". כידוע שאלכסנדריה היתה מרכז החכמות היווני, מרכז שפיתח שם תלמי המלך וכל מנהגם היה כמנהג היוונים גם בענין האכילה, שהיו אוכלים במתינות ורק אחר שחתכו את הבשר בסכין אכלוהו במזלג ולכן יש לומר, שכיון שבנושא זה של אכילה הם הוכיחו את עצמם ברעבתנותם הקיצונית בניגוד לאלכסנדרים בכך שהם תלשו ואכלו בשר חי, מסיבה זו, שיבח ר"ג את הפרסיים שהם צנועים באכילתן ור"ע שיבח את המדיים שלפחות, כשחותכין את הבשר אין חותכין אלא על גבי השולחן" וכן הובא ב"בראשית רבה" (עד,ב) וב"קוהלת רבה" (ז,מא) – ,בג' דברים אני אוהב את בני המזרח, שאינן נושכין ואוכלין אלא חותכין ואוכלין" במס' ברכות (ח:). במס' מנחות (צט:)] אמרה המשנה – ,... והבבליים אוכלין אותו כשהוא חי [רש"י – ,כהנים אוכלים אותו חי כשחל יוה"כ בערב שבת, מפני שדעתן יפה]...". התד"ה ששונאים את הבבליים, שם ב(ק:), ביאר – ,כדאשכחנא בפ"ק דיומא (ט:), דאמר "א"ל ר"ש בן לקיש לרבי אלעזר אלהא דישיראל סנינא לכו לפי שלא עלו בימי עזרא ומה שמזכירין אותם לגנאי על שאוכלין את השעירים חיים, אע"ג דמצוה קעבדי, שלא יבואו לידי נותר, לפי שהרגילו עצמם כמו כן לאוכלם חיים אף בכל השנים, דמיחזי כרעבתנותא". נביא את דברי הגמרא שם – ,אמר רבב"ח אמר ר' יוחנן לא בבליים הם אלא אלכנדרים הם מתוך ששונאין את הבבליים [רש"י – ,קורין את האלכסנדרים שעושין מנהג רעבתנות על שם בבליים]. אלכסנדרים – ,של מצרים". רגמ"ה – ,שאוכלין אותו חי שדעתן יפה, שאינן אניני הדעת [= בתלמוד ירושלמי, מס' פאה (ח,ד) (לו:), הובא על כך – "מפני שדעתן מקולקלת"] אלא אלכסנדרים היו ומתוך שכהני א"י שונאין את הבבליים תולין את הגנאי על אכילת חי בבבליים"] אמר לו ר' יהודה תנוח דעתך שהנחת דעתי [רש"י – ,משפחת רבי יהודה מבבל היתה (= פומבדיתא ושם היה רבי יהודה ראש ישיבה) לפיכך שמח בדברי ר' יוסי]...". במס' מכות (כב:), הובא – ,אמר רבא כמה טפשאי שאר אינשי [רש"י – ,כמה שוטים הללו רוב בנ"א] דקיימי מקמי ספר

תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה, דאילו בס"ת כתיב ארבעים (= יכנו) ואתו רבנן ובצרו חדא" ועיין במס' קידושין (לג:) לגבי בירור כל דיני הקימה בפני ת"ח, מי קם בפני מי ומתי ועד כמה פעמים ביום. נראה שרבה שהיה מהעיר בבל אמר לכן "אינשי טפשאי" ולא "בבלאי טפשאי", כדי לא לפגוע בהם.

במס' מנחות (ק.) – „אמר רב הונא אלו גלויות של בבל שדעתן מיושבת עליהן כבנים“, בניגוד לבנות שדעתן קלה. ר"ה אמר זאת ביחס לשאר הארצות אך לא ביחס לא"י ששם ת"ח נוחין זה לזה, בניגוד לבבל ועוד שראינו שבבל זו ארץ המגדלת טפשים, שאוכלים מעפר שקצים ורמשים וליבם מטמטם, כפי שראינו לגבי רבוי אוכלוסין או מיעוטם ולגבי גבורים או חלשים שיש ארץ המגדלת חלשים וממעטת אוכלוסיה ("תנחומא", פ' שלח ו') לעומת א"י שאוירה מחכים, לעומת אויר בבל שבסביבות מגדל בבל האויר שלה משכח, כדאמרינן במס' סנהדרין (קט.) – „אמר רב אויר מגדל משכח. אמר רב יוסף בבל ובורסיף סימן רע לתורה“ וכן אמר רב אשי [מס' עירובין (נג.)] שהיה בבבל – „אנן כי אצבעתא לבירא לשכחה“, שהוא בניגוד ל"בור סוד שאינו מאבד טיפה". ראינו גם להלן (לח.) שכשעלה רבי אבא לארץ מבבל הוא התפלל שיתקבלו דבריו ולא יבוש ואין לומר שהסיבה היא משום שהוא הגיע למקום חדש, כדברי הגאון ר"י אייגיש בהקדמתו ל"מרחשת", שהרי רבי מאיר לא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו ולכן לא נקבעה הלכה כמותו [מס' עירובין (יג.)] ובכל זאת אף אחד לא חשב שהפגם בו ואכן כשאמר רבי אבא את דבריו צחקו עליו (לח.). אמר להם "גולתיכו שקלי הדור אחיכו עליה" ופירש רש"י שגולתא זה תכריך נאה שלבשו ת"ח משום כבוד תורתם[ראה ב"תלמוד ירושלמי", מס' חגיגה(ג,א)] ושאלם אולי אתם לועגים לי משום שאני רוצה להוריד את כבוד תורתכם ולכאורה מדוע חשדם בכך ולא חשב שהם מלגלים על סברתו שאינה נכונה, אלא נראה שחשש שמראש הם יפסלו את דבריו משום שהם סוברים ש"בבלאי טפשאי" ולכן הוא ענה להם שהוא אינו חושב שחכמת ת"ח של בבל גדולה משלהם, כפי שקרא ר' יוסי לבגדיו "מכבודתאי" [מס' שבת (קיג.)] ועי' במאירי [מס' ב"ב (קיא.)] ד"ה הבגד... יאי גולתיה[שהבגד רומז על מדות האדם. במס' ברכות (ד, ב) התפלל רבי נחוניא בן הקנה שיכוון שמועתו כדי לא להכשיל את חבריו שיצחקו עליו וע"י כך יחטיא אותם והכוונה לא היתה לסברא לא נכונה, אלא למסורת שמועה כהלכתה. וכאמור לעיל, במס' כתובות (עה:) – „אמר אביי חד מינייהו (= מא"י) כתרי מינן (מבבל)“ ובמס' מנחות (מב.) אמר זאת רב אשי.

טז:

קוליס האספנין

כאן פירש רש"י – „דג מליח והוא רך ונאכל כמו שהוא חי אלא שנותנין עליו חמין וזה בשוליו“ ובמס' שבת(לט.) פירש רש"י – „טונינא“א, שהוא אולי מה שקוראים היום טונה ו"הערוך" ע' אספנין פי' שהוא גדל בספרד – „(שבת קמה) חוץ מן המליח הישן וקוליס האספנין. [מכשירין (ו, ג)] רבי יהודה אומר חתיכת אלתית ודג המצרי הבא בקופה וקוליס האספנין הרי אלו בחזקת טהרה (שבת לט) ובריש גמרא דיו"ט שחל להיות בשבת (ביצה טז) פי' קוליס האיספנין דג שבמקומות האספניא שמו בלשון ערבי אלשיבו"ט ובלה"ק שיבוטא וכלשון רבנן כופיא כדאמר מררתא דכופיה וי"א שהוא טונינא“ וראה עוד על כך ב"הפלאה שבערכין" (עמ' י"ג ע' אספנין ועמ' ר"כ ע' שבטא).

דשלה להו רבי אלעזר לגולה לא כשאתם שונים בבבל

נראה להסביר שינוי בניסוח מ"גולה" ל"בבל", על ידי בירור למה הכוונה "גולה" ו"בבל". גולה הכוונה לפומבדיתא כדברי אבוי במס' ר"ה (כב:) ולגבי בבל קיימת מחלוקת בכל הש"ס בין רש"י לתוס' ועי' על כך מה כתבנו בהרחבה בחיבורי "בדבר אהרן" עמ"ס ברכות (נז:) ומס' תענית (י.). לתוס' יש רק את ארץ בבל ולא היתה עיר בבל ולרש"י, היתה גם ארץ בבל, אך גם עיר בבל שעל חורבותיה נבנתה פומבדיתא שהיא "הגולה" ונקראת לכן בגמרא פעמים רבות "בבל" ולכן מופיע על אמוראים לעיתים "איכלע לבבל" גם לגבי אמוראים שהיו בארץ בבל וזאת אחת ההוכחות שמביא "המגיני שלמה" לשיטת רש"י, מה עוד שלא שייך כלל הלשון "איכלע" אלא למקום מסוים ולא לארץ וגם בעיר בבל שהיא פומבדיתא היה עיקר המניין וישוב היהודים בארץ בבל כדברי רב האי גאון באיגרת וראה שם בחיבורנו שהרחבנו על כך עם מקורות רבים. לכן, רצו כאן לרמוז ולהדגיש ש"גולה" היא העיר בבל, היינו פומבדיתא וניחא לשיטת רש"י, אך לשיטת התוס' ק"ל לשם מה השינוי בנוסח הגמרא "גולה" מדברי ר"א "בבל".

יז.

תד"ה אין הלכה כאותו הזוג

התוס' מבאר שהגמרא אומרת בשלילה ולא בחיוב "הלכה כת"ק", כי אם זה היה נאמר בחיוב אז היינו חושבים שהלכה היא כת"ק גם לענין שחותם רק בשל שבת. **נראה** דהתוס' בא לאפוקי ממי שגורס כן בחיוב "הלכה כת"ק" ונראה שאכן היו מי שגורסו כך ולכן רש"י כתב בד"ה אין, שגורסים כגירסה שלפנינו, ז"א שהיתה גירסה "הלכה כת"ק" וגירסה זו באים לשלול רש"י ותוס', **אך לכאורה קשה** למה לא לכתוב "הלכה כת"ק" ולהסביר שאין הכוונה שהלכה כמוהו בענין חתימה של שבת, כפי שהסביר רש"י וי"ל שהגמרא העדיפה לקצר שהרי תושבע"פ ניתנה להכתב רק משום חשש שכחה, אך היכן שניתן לקצר זה עדיף וכן הסביר הגר"א מדוע הוא כתב את דבריו בקיצור מופלג.

באמת אמרו ממלאה אשה

רש"י נוקט רק "ממלאה אשה" ויתכן שהוא אינו גורס "באמת אמרו" שמשמעו שהלמ"מ ו/או שאין על כך חולק ו, כל "באמת אמרו" הלכה היא [מס' שבת(צב):], מס' ב"מ(ס.) וראה בתלמוד ירושלמי, מס' שבת(אג,)]". מושג זה הובא בעוד י"ג מקומות בב' התלמודים וראה במס' ברכות(כ:): רשימה חלקית של מושג זה ב"מסורת הש"ס" ובמס' סוכה(לח.) כתב רש"י בד"ה באמת-,,הלכה היא ואין חולק בדבר".

יז:

רש"י ד"ה ואם-...ואי משום טרחא הא עדיפא דלמא חס שלא יסריח הבשר וממנע

ולא שחיט..."

גליון הש"ס הקשה, הרי מלבד טרחא יש גם איסור דרבנן כפי שמוכיח הר"ן? וי"ל דשמא רש"י אינו מתכוון לאיסור טרחא, אלא פעולת טרחא שלכן אולי הוא ימנע מלשחוט ויעבור על איסור שמחת יו"ט מדאורייתא ולכן מבאר רש"י

שאין לחשוש שלא ירצה לטרוח ובכך יבוא להמנע מלשחוט ומה שיש איסור דרבנן אינו קשה כי,,הן אמרו והן אמרו"[מס' עירובין(סז)].

ית.

תד"ה גזרה י"ט אטו שבת – ,,ולא הוי גזירה לגזרה די"ט ושבת אחת היא"
הסבר זה עונה הגמרא במקומות שונים כשמקשים על גזרה מסוימת שהיא גזרה לגזרה, כגון במס' שבת(יא:) וכאן במסכתין(ג.), הובא-,,היא גופא גזרה ואנן ניקום ונגזור גזרה לגזרה? כולה חדא גזרה" ויש"נ ב"מסורת הש"ס". בכל מקרה לפי התוס' יוצא שבכלל הקושיה שהגמרא שואלת מיד אחרי אמירה זו - ,,ומי גזרינן" אינה כלולה גם הקושיה שזו גזרה לגזרה, שהרי לפי התוס' זה כבר מובן מאילו שזה אינו גזרה לגזרה, במה שהגמרא אמרה- ,,גזרה יו"ט אטו שבת", אך לפי רש"י משמע ששאלה זו כלולה בקושית הגמ', כפי שכתב בד"ה ומי גזרינן- ,,...וגזרה לגזרה".

ית:

תד"ה הדר ביה רבא מההיא
בב"מ(כו:) בתד"ה שנפל מבין התוס' דלשיטת רש"י שם רבא חזר בו מהודאתו שהלכה כאב"י, שיאוש שלא מדעת לא הוי יאוש וכתב שזה לא מסתבר ולכאורה קשה ששם לא נאמר שהוא קיבל את שיטת אב"י וממילא אין לו ממה לחזור בו, כשם שכאן כיוון שרבא לא אמר בפירוש שהוא חוזר בו מקשה התוס' מנין לגמרא שהוא חזר בו.

יט.

תד"ה אמר עולא מחלוקת
התוס' מקשה- ,,לב"ש למה להו למימר טעמא משום וחגותם הא קאמרינן לקמן(כ:): לב"ש משום לכם ולא לגבוה ולב"ה לכם ולא לכותים וכלבים" וראה תירוצו. במס' מגילה(ז:) סובר ת"ק במשנה את הדרשה כמו ב"ה ואילו ר' יהודה, שהגמרא מקשה שהוא דלא כמתניתין ובסוף היא מיישבת אותו כן כמשנה הסובר ש"לכם" הכוונה לכם- לצרכיכם ובכך אנו רואים שרבי סתם כדרשה הסוברת כב"ה.

יט:

ארבע מאות זוז לפלוני ולנסיב
כאן הובא שפלוני קיבל סכום זה כדי לישא אשה ואילו במס' מועד קטן(ט:) הובא להפך שרב ביבי גרם לבתו להתייפות על ידי שסד אותה בסיד וקיבל מהחתן סכום זה.

כ.

כשכש להם בזנבה

ק"ל דקדוק הלשון כאן, שכיון שמדובר כאן בבהמת זכר לכן נכתב "כשכש" והיה צריך להמשיך ולכתוב "בזנבו ולא "בזנבה" וי"ל שהפעולה היא על שם מינו, אך חלק ממנה שהוא שם עצם בלשון נקבה, כיון שגם כל זכר נקרא בלשון נקבה- "בהמה" ועיין ב"מרומי שדה" לנצי"ב מוולוז'ין עמ"ס בבא קמא (טו): שכתב לענין כשכשה בזנבה, שפעולה זו שהוא עושה היא משונה והוא עושה זאת רק כאשר תקיף יצרא לשם הנאה. הלל הביא זכר לשם הקרבת קורבן עולה, אך כדי לא להיכנס למחלוקת שינה משום השלום ואמר שהוא הביא נקבה, שאינה יכולה להיקרב לשם עולה ולכן הוא אמר שהוא בא להקריב שלמים. הוא נהג כך, כדברי רש"י – „מרוּב ענוותנותו מפני השלום“ והמאירי הסביר את מעשהו כמו רש"י.

כ:

תד"ה שכירתך פתוחה

התוס' פירש- „פ"ה לשון כירה ממש ונראה דר"ל כמו "ויכרה להם כירה גדולה [מלכים ב' (ו, כג)] ושם תירגם יב"ע – "שירו" וכן פירש שם רש"י- "תיקון סעודה" וק"ל מה שייך "פתוחה" ו"סתומה" לגבי "כירה"? וי"ל ש"סתומה" בלשון חז"ל נאמר גם לגבי המנעות מפעולה או מהסכמה עם דעה מסוימת, כשם שישנו המושג של "סתימת המשנה" כדי להורות שהמשנה סוברת שההלכה אינה כדעה מסוימת והיא עושה זאת באמצעות ההמנעות מהזכרת שמו של בעל דעה זו ושיטתו ולכן כיון שבשבת נמנעים משימוש בכירה, היא נקראת סתומה ובמקדש שאין נמנעים מכך לכן היא נקראת פתוחה.

תד"ה מאי

התוס' כתב- „...ותירץ הר"ר שמשון מקוצי, דרבה בר רב הונא מודה להא דרבא דזורק את הדם על מנת להתיר הבשר באכילה...“ וק"ל הא רש"י כתב זאת בפירוש בד"ה להקטיר אימורין לערב- „אפילו אין כאן אלא לצורך הכשר קרבן...“, היינו, שלא מבעיא כרבא אלא גם בשביל הכשר קרבן וי"ל שזה מצוי כאן במסכת זו שתוס' כתב דברים כציטוט מרש"י או שכתב ממש כדברי רש"י .

רש"י ד"ה לרבא

רש"י פירש- „...משום שבות" וכן הובא לקמן (כא.)- "שאני שבות" ויש להבין והרי אין שבות במקדש וי"ל שגם במקדש גזרו לעיתים משום שבות במקדש כשהיה צורך בכך.

כא.

אני היום סמכוני באשיות רפדוני בתפוחים

בשה"ש (א, ב) כתב רש"י - „...ולשון עברי הוא להיות כל סעודת עונג ושמחה נקראת ע"ש היין כענין שנאמר [אסתר (ז, ח)] "אל בית משתה היין" דאסתר" ושם (ב, ה) פירש רש"י בד"ה סמכוני – „עתה, כמדת החולים, באשישי ענבים או באשיות סולת נקיה“ ובתרגום כתב "סעידו" ו"צרור המור" כתב שם - „...באשיות, היינו אשישי ענבים כדכתיב [שם (ג, א)] "אשישי ענבים"“.

בירושלמי [שביעית (ה, ג)] הובא, שהיין ניתן בכלי העשוי מאדמה מיוחדת ואולי הוא ה"מנתא" שבתרגום שעשויה מאדמה רכה ומקורזלת וכוונת הפייט שהיין "הניץ" היינו פורח באדמה זו ומבשיל. אמנם, בישעיה (טז, ו) הכוונה היא לחזק "אשישי קיר".

עורבא פרח

רש"י פירש-, עורבא הפורח למעלה, השיאו לדבר אחר-, אך במס' חולין (קכד:) פירש רש"י שהעורב באמת פרח למעלה. המאירי פירש כאן שיש השואלים, כיצד הוא זלזל כך באדם גדול, אפילו שהוא לא הרגיש בטוב. קושיה זו תתכן רק לפי פירוש ר"ח, שפירש את המושג "עורבא פרח"-, לשון גנאי ופחיתות היא, כלומר דעת זו דעת נערים ששחקין בעורבין- ואמר לו בנו והרי הוא אדם גדול והוא ענה לו "אני היום סמכוני באשיות..." וביאר ר"ח-, היום סמכו אותי בשיבה-, היינו, שאני גדול ממנו. כאמור, על פי פירוש ר"ח, אכן קשה הקושיה שציין המאירי, אך לפי פירוש רש"י, ניתן לומר שכוונת רב הונא היתה לומר "עורבא פרח", כלומר, שהוא צריך להרחבת הדעת, כי לרש"י לא רק הנערים משחקים בעורבים, אלא גם העשירים מגדלים עורבים לגדולה, כפי שפירש רש"י במס' שבת (קכו:) ואכן רב הונא היה אדם עשיר, כפי שבירכו רבו-רב, כמובא במס' מגילה (כז:)-, יהא רעוא דתיטום בשירא-. רב הונא אכן העשיר כתוצאה מאותה ברכה והיו לו ד' מאות דני דחמרא [מס' ברכות (ה:)] ובמס' תענית (כ:) מסופר עליו שהיה לו הרבה כסף ובכל יום המעונן הוא היה מסייר בעירו וכל בית שיסודותיו היו רעועים הוא היה סותר את הבית ובונה על חשבוננו לבעל הבית העני בית חדש כדי שהבית לא יקרוס תחתיו בעונת הגשמים והוא היה גם מבני הנשיאים. מסיבה זו שאל אותו בנו וכי הוא צריך כזו הרחבת הדעת שבלעדיה הוא לא יכול לענות לו בכלל ואמר לו רב הונא שרכן הוא צריך הרחבת דעת גדולה, כי היום הוא חולה והוא טרוד בחוליו.

בעו מניה מרב הונא (גי' ר"ח – מרב) הני בני באגא דרמו עלייהו קמח דבני חילא מהו לאפותה ביו"ט

רש"י פירש -, המלך הטיל עליהם לאפות ולבשל לבני חילו אנשי מלחמתו. ק"ל, מהגמרא משמע וכן פי' ר"ח שהמלך הטיל עליהם רק לאפות לחם ולא לבשל כדברי רש"י. במס' ב"ב (ח.) בד"ה הלך זו ארנונא, פי' ר"ח-, ארוחת דורון לשלטון העובר ממקום למקום שנותן לו כל עיר ועיר ארוחה ופירושו מלשון "ויבא הלך לאיש העשיר" (שמו"ב יב). רש"י כאן פירש כפי שר"ח פירש במס' ב"ב. אמנם שם לגבי ארנונא פי' רש"י "עישור בהמות ותבואה" ורבינו גרשום פירש שם "מס על הקרקע" כפי שכיום קוראים כאן בארץ לארנונה. כדברי רש"י פירשו גם תוס' ד"ה הוה במס' שבת (נד:) וכן פירשו התוס' במס' בכורות (נג.) בד"ה אלא, שעישור פירושו ארנונא וכן פי' התוס' להלן (כג.) בסותד"ה תליסר. במס' סנהדרין (כו.) פירש רש"י שארנונא הוא סך מסוים של היבול. הרמב"ם פירש [הל' שביעית (יא,א)] שהכוונה היא לסך הצריכה של מחנות חיל המלך, אך הראב"ד השיג עליו וכתב שהוא קיבל שהכוונה היא לסך קצוב של חומש מיבול.

בולשת באה לעירנו וביקשה לחטוף את כל העיר

שמעון התימני לא סייג את דבריו ומשמע לכאורה ממנו שרצו לבזוז את כל מה שימצאו וכן משתמע כאן מרש"י ד"ה בלשת -, חיל גדול של גדודי נכרים שמחפשים ובולשין לשלול שלל-, אך ממס' כתובות (ג:) ד"ה שר צבא בא לעיר, משמע מרש"י שמדובר רק על אוכל -, ויחטפו צורכי סעודה מאשר ימצאו- ולכן מובן כאן מדוע הם התרצו בשחיטת העגל, כי הם באו לכתחילה רק כדי לשלול אוכל ולא יותר מכך.

כא:

ואין אופין פתין גריצין אלא ריקין

הסיבה של הצורך לאפות באותו היום ולא להכין מבעוד יום, היתה משום שזה יכול היה להתקלקל, כפי שמובא במס' מנחות בסוף דף (נ)-, חביתי כהן גדול לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים... ואי אפי לה מאתמול אינשפה [רש"י-], נפוחה ברוח... דכביש לה בירקא [רש"י-], כדי שלא ישלוט בה רוח. רגמ"ה-... מפני החמה או מפני הרוח ולא תשחת צורתה".

כב.

אמימר גופא כחל עינא מגוי

מותר להתרפאות מגוי שהוא רופא מומחה כמובא במס' ע"ז בריש (כז.) וכן נפסק להלכה וכן אם הוא אדם חשוב ומקורב למלכות ולכן הגוי יחשוש לפגוע בו. יעקב מינאה איש כפר סכניא או "סעיא" כגירסת הריטב"א שם (כז:)] בא לרפאות את בן דמא בן אחותו של רבי ישמעאל ורבי ישמעאל מנעו מכך. הריטב"א כתב שם ב(כח.) שהוא בא לרפאות בשם יש"ו בן פנדירא שהיה מורו של אותו מין. הריטב"א כתב שם שכך גם פירש רש"י ושכן הובא שם בתלמוד ירושלמי (בבב.), אך הצנזור הרוסי מחק זאת ובנוסחתנו זה אינו מופיע. אומנם, מי שהנכרים שונאים אותו, בודאי שאין לתת לנכרי לכחול לו את עינו אפילו שהוא אדם חשוב, כגון רבי אבהו שידע תמיד להוכיח לפילוסופים, היינו המינים [תלמידי יש"ו ימ"ש, שראויותיהם הם מטופשות כמובא במס' עבודה זרה (ד.) ולכן אף שרבי אבהו היה מקורב למלכות והיה אדם חשוב [מס' סנהדרין (יד.), מס' כתובות (יז.)], בכל זאת הם חיפשו בכל דרך אפשרית להורגו באמצעות נסיון לרפאות כביכול אותו ועל ידי כך להורגו, הם גם ניסו לעשות זאת, כמובא שם (כח.)-... מוקמי מיני בנפשאי "תמות נפשי עם פלשתים". אומנם במס' נדה (נה:)] הובא שבכל מקרה אין להתרפאות מנכרי-... דאמר רב האי מאן דבעי דליסתמיה לעיניה [רש"י-], "שיתעוור" [ליכחול מעובד כוכבים ולוי אמר האי מאן דבעי דלימות ליכחול מעובד כוכבים ואמר רב חייא בר גוריא מאי טעמא דרב דלא אמר "האי מאן דבעי דלימות", הואיל ויכול לגוררן ולהוציאן דרך הפה [רש"י-], דסבר אם נתן העכו"ם לתוכו סם המות יכול לגוררו ולהוציאו דרך פיו כדרך הרוקקין, שמושכין מי האף בפיהם על ידי רוח נשימתם לגופן"] ורב נהי דזיהרא [רש"י-], ארס של סם המות" [נפיק דמעטא לא נפיק]. אמימר שכן נתן לגוי לכחול את עינו, יש לומר שהוא התיר לעצמו לעשות זאת משום שאותו גוי היה רופא מומחה

כב:

רש"י ד"ה מקולס-... כדמתרגמינן "וכובע נחושת" וקולסא דנחשא [שמואל א' פ"יז]

רש"י כתב במס' זבחים (קה.) בד"ה בקולסי-... בלשון הש"ס ירושלמי מקל וראיתי דוגמתו [ב"ר"ר" בסוף פ' נח] בצלמי תרח "נטל בקולסא ותברינו" וראה בחיבורנו "בדבר אהרן" עמ"ס ברכות (יט.) מה שכתבנו על מושג זה בהרחבה.

מהו לעשן רבי ירמיה בר אבא אמר רב אסור

רש"י פירש-,,דתפנוק יתירא הוא ואין שוה לכל נפש אלא לאיסטניס ובהאי עשן איכא אב מלאכה כדמפרש רב הונא טעמיה דרב מפני שהוא מכבה הגחלים כשנותן אבקת הבשמים עליהם". במס' שבת (צב:) כתב התד"ה ואת"ל, לענין בטלה דעתו, שבמקום שכן אוכלים חשיב שוה לכל נפש ועי' שם ב(ק). ברש"י ד"ה כרשינין לבני מעים וב"שד"ח", עמ' 133 כתב, דאי יש דממאיסי ויש דלא ממאיסי לזה דלא ממאיסי שרי ועי' ב"בית הלוי" ח"ג (נא, ג) שכתב דכיון דבקדשים אין החיוב על האדם לאכול את הקדשים, אלא המצוה היא שיאכל את הקרבן והיינו טעמא דיוצאין גם בפחות מכזית. א"כ, מה"ט יוצאים באכילת קדשים אם אכל שלא כדרך אכילתו ולכך הבבלים היו אוכלין אותו חי, דלא בעינן כדרך אכילתו ולהלן ב(כה.) לגבי בהמה מסוכנת לא ישחוט אא"כ יש שהות ביום לאכול ממנה כזית צלו, ר"ע אומר אפילו כזית חי מבית טביחתו ונראה שאף שזה אינו כדרך אכילתו ואין שוה לכל נפש, כיוון שיש מי שאוכלו כך, והוא יתארח אצל מי שאינו אוכלו כך מותר לשוחטו.

רש"י ד"ה סחופי כסא אשיראי-,,לכפות כוס מבושם על השיראים של מלבוש" במס' שבת(כ:) פירש רש"י בד"ה שיראים-,,מעיל העשוי מעיקר המשי".

רש"י ד"ה קטורא בידי

רש"י פירש – ,,שעושין לבתי שוקים ולבתי ידים של חלוקי נשים שמקמטין אותן על עץ חלק או על אגודה של קשים וקורין אופרונציי"ר מעשה אומן והוא אסור וקטורא לשון קשר". "אוצר לעזי רש"י" תירגם את הלע"ז שרש"י כתב- "קפל בשפת הבגד". מרש"י משמע שבתי ידים הם חלק מהחלוק עצמו, אך במס' מנחות(לה.) כתב רש"י בד"ה תיתורא-,,,שהבתיים עשויין כעין בתי ידים שקורין גוט"ן(=גנט"ט)", שמשמעו ותירגומו-כפפות. לכן נראה שכאן כוונת רש"י לחלק השרוול מהמרפק ועד הכתף ו"בתי שוקים" הכוונה היא לחלק השרוול מכף היד ועד המרפק והקפל לא נעשה בשפה אלא לכל האורך של השרוול, כפי שנוהגים כיום לגהץ את השרוול לכל אורכו, אלא אם כן השרוול מסתיים מעט אחרי המרפק ובזמן רש"י הנוכריות היו הולכות פרוץ כאשר לא רק בתי הידים היו פרומות בצידיהן אלא אף בגדיהן היו פרומות מצידיהן, כפי שכתב רש"י במס' גיטין(צ:) בד"ה פרומה בצידיה-,,אצל אצילי ידיה כדרך האדומיות שבשרן נראה מצידיהן" ו"אצילי" בלשון חכמים פירוש- בית השחי, כפי שכתב רש"י במס' נזיר(נח:) בד"ה המעביר[=שערו] שבבית השחי-,,תחת אצילי ידי".

תד"ה תליסר

התוס' כאן פירש-,,אי נמי לאו דוקא מעשר אלא שהיה נותן למלך בכל שנה עשירית" ובמס' שבת(נד:) בסוף תד"ה הוה, כתב התוס'-,,והר"ר אלחנן מפרש הוה מעשר אחר חורבן בהמת ארנונא למלך" וכן במס' בכורות(נג.) כינה התד"ה אלא את המעשר "ארנונא".

כג:

רש"י ד"ה ביברין של דגים-,,הן בריכות של מים"

נראה שבריכה זו היתה מלבנית ולא ריבועית, שכן פירש רש"י במס' עירובין(פח:): בד"ה בריכה-,,חריץ רחב כעין ביבר שעושים לדגים".

כד.

בצפור דרור עסקינן שאינה מקבלת מרות]רש"י-,,שזרה בבית כבשדה שיוזעת

להשמיט בזויות הבית לכל צד ולכך נקראת על שם דירה שזרה בכל מקום"

ק"ל מרש"י משמע, "שזרה בכל מקום" הכוונה היא לא רק בבית ובשדה אלא גם בשאר מקומות כהרים ומדבריות, אך מהגמרא משמע שזרה רק בבית ובשדה והרד"ק כתב [תהלים (פד,ד)] שדוקא משום שהיא חופשית בין בנ"א בבתיים, לכן היא נקראת "דרור" וב"זהר" [פ' תצוה (קפג.)] הובא שמיום שעושה קן בבית ומולידה בנים, מדורה בבית חמישים יום ואחר כך נפרדים הבנים מאמותיהם וזה שאמר "דרור" שפירושו חירות.

"הערוך" פירש בע' מר - ,צפור דרור שאינה מקבלת מרות, פירוש שאינה מצויה בשוב ואם יתפסנה אדם חונקת את עצמה". ק"ל הרי הגמרא אומרת היא דרה גם בבתיים. בעל ה"תורה תמימה" כתב בספרו "מקור ברוך" שיש טעות דפוס ב"הערוך" ובמקום "חונקת" צריך להיות כתוב "חולקת", היינו, משתמטת ושואם לא כן כיצד משלחין אותה במצות מצורע, ובמס' ר"ה (ט:) הובא "אין דרור אלא לשון חירות" ויש שפירשו בל"א "שולב"א" ואינו.

יש להתפלל על ה"ת"ת" לשם מה הוא היה צריך להביא ראיה ממצורע, הרי להלן (כה.) אומרת הגמרא - ,צפור דרור צריך לקשור בכנפיה כדי שלא תתחלף באמה [רש"י - ,קטנה היא והאם והבת שוות". ראה במס' סוכה (ה:)] - "דציפרתא וזוטא טובא". ואם איתא שהיא חונקת את עצמה אין כבר את מי לקשור כדי שלא תתחלף באמה כי היא מתאבדת. במס' שבת (קו:), הובא - ,ובין לרבי יהודה ובין לרבנן צפור למגדל [ר"ח - ,מגדל זה של עץ הוא שחשוב ככלוב"] אין לבית לא אמר רבה בר רב הונא הכא בצפור דרור [רש"י - ,מתניתין דקתני "צפור לבית לא", בצפור דרור עסקינן שדרכה לדור בבית כבשדה ונשמטת מזוית לזוית"] עסקינן, לפי שאינה מקבלת מרות "ופירש ר"ח (קז.) - ,כי קתני בשבת הצד צפור לבית פטור בצפור דרור ואפילו כד מיבחסת לא חבשה נפשה בצידה, לפי שאינה מקבלת מרות, אבל צפור אחרת דלא רגילה בבית, מאלתר שיסגור עליה בית מקורה מקבלת מרות וכצודה דמיא וחייב עליה בשבת, שרי לצודה ביו"ט".

במס' חולין (נב.), הובא - ,והתניא "עורב" זה עורב למינו ר' אליעזר אומר להביא את הזרזיר ... דבר אחר "למינהו" להביא סנונית [רש"י - ,ארונדל"א" וכן כתב הרד"ק בס' השרשים לע"ז זה על הסנונית] לבנה דברי ר"א אמרו לו והלא אנשי גליל העליון אוכלים אותו מפני שקרקבנו נקלף אמר להם אף הן עתידין ליתן את הדין, אלא עורב וכל מין

עורב. אמר אמימר הלכתא [= וכן נפסק בשו"ע, יו"ד (סב, ב)] עוף הבא בסימן אחד טהור והוא דלא דריס... אמר רב יהודה עוף המסרט [רש"י – „אשגרטנ"ר", בלע"ז – סורט] כשר לטהרת מצורע וזוהי סנונית לבנה שנחלקו בה ר' אליעזר וחכמים. אמר אמימר בחיורא כרסה כולי עלמא לא פליגי דשריא, כי פליגי בדירוקא כרסא ר"א אסר ורבנן שרו והלכתא כר"א. מר זוטרא מתני הכי בדירוקא [רש"י – „אמתני' דקתני למינהו"] כרסה כולי עלמא לא פליגי דאסיר כי פליגי בחיורא כרסא ר"א אסר ורבנן שרו והלכתא כרבנן דשרו. בשלמא למ"ד בחיורא כרסה פליגי היינו דקתני סנונית לבנה, אלא למ"ד בדירוקא פליגי, מאי סנונית לבנה, לאפוקי דבתי דאוכמתי [רש"י – „הגדלות והדרות בקירות בבתים ושחורות הן"]?.

את העורבים תירגם רש"י בחולין (סב). קוא"ה שהוא קאק או כוס ותנשמת. המבי"ט כתב [”בית אלקים”, פרק שירה] על העגור שיש לו כח הצפצוף ועל הסנונית המופיע שם לחוד, הוא כתב-הוא מין עגור... ויש לה הצפצוף כמו העגור, על פי תרגום יב"ע בירמיה(ח,ז) על הפסוק “...וסיס ועגור שמרו עת” - „...וסנוניתא נטרין ית עידן מיעלהון...” וכן פירש שם רש"י שכוונת התרגום על עגור לארונדייל"א ועל סיס שתורגם כורכיא תרגם רש"י גרוא"ה [וכן תרגם רש"י על כרוכיא במס' קידושין (מד). שגם פי' עגור] ומהר"י קרא תרגם להפך וכן הרד"ק תרגם שם מס' שבת (עז:)[כרש"י כמו שכתב בספרו "שורשים" והוסיף בירמיה - „ובדברי רבותינו ז"ל "אימת סנונית על הנשר" ופירש רבינו האי קטא"ף בערבית והוא הדרור קורין בלע"ז רונדינ"א ויש מפרשים הוא העוף המצפצף מלות מעטות כלשון בני אדם כשמלמדין אותו גיי"ט בלע"ז [= תוכי]”. במס' שבת (עז:) גם תירגם רש"י את הסנונית- אורנדיילא. במס' גיטין (נו:) לגבי צפור הדרור שקיננה במוחו של טיטוס, גם תירגם רש"י רונדייל"א, כמו בסנונית לבנה. במס' שבת (קז.), הובא – „נכנסה לו צפור תחת כנפיו”, כמו ב(עז:) שמוכא שהסנונית נכנסת בתוך כנפי הנשר משום קטנותה ולכן נראה שצפור זו שהובאה בצורה סתמית, הכוונה לצפור דרור.

מכל המקורות לעיל נראה, שלרש"י [שתירגם בכל המקומות בין צפור דרור ובין סנונית לבנה את אותו הלע"ז ויש סנונית שחורה שהיא טמאה] ר"ח ורב האי גאון צפור דרור היא סנונית ושיש במינה של דרור סוגים שונים בין טהורות ובין טמאות כמו השחורות שהם טמאות. ברם, הט"ז [יו"ד (ב, ה) וזו] הבין שצפור דרור היא תמיד סוג של צפור טהורה והוא פלא לאור המקורות שהבאנו שלעיל ואכן הש"ך מתקיף את שיטתו זו שם ב”נקודות הכסף”. הט"ז כתב שם, שמהגמרא כאן משמע ודאי שצפור דרור הוא עוף טהור (וכן כתב הפר"ח באו"ח הל' יו"ט והמהרי"ק) ושהמשנה בנגעים שכתבה שמצפור דרור מביאים צפורי המצורע, משמע ששם מדובר בצפור טהור והוא הבין שהמהרי"ק סובר שהדרות בבית והן שחורות הן ודאי טמאות ויש להחמיר גם בלבנות. הוא גם הבין שהמהרי"ק נשמט המשנה בנגעים שמדובר לגבי מצורע, שהצפור היא טהורה על פי הפסוק ושנאמר שם שהיא צפור דרור ושגם מהתוס' נשמטה משנה זו. הש"ך מתקיף אותו כיצד הוא חשב על המהרי"ק שנעלמו ממנו המשנה והתוס' – „חשב למהרי"ק לנקלה כאחד מן הטועים וחושד בכשרים נלקה בגופו בודאי לא נעלם מהמהרי"ק (= שהט"ז עצמו כתב עליו שם "גדול הדור") מתני' דנגעים, אלא דחולק בזה אתוספות וס"ל דאיכא נמי דרור בטמאים, כמו שהוכיח בארוכה הרמב"ן בפירוש התורה פרשת מצורע... כתב ומה שאמרו בת"כ "לא טמאות", מפני שיש אף בטמאות מינים שהם דרור, כגון הסנונית לר' אליעזר כו' ע"ש והיינו דכתב המהרי"ק... דודאי איכא צפור דרור טהורה, אלא על אותו צפור דרור ששאלת טמאה היא

כדגרסינן בפרק א"ט גבי סנונית לבנה וכו' וס"ל למהרי"ק כרמב"ן ... באין צדין (כד:) קאי אשבת ולא איו"ט ולא מוכח כלל דטהורה היא ... וכבר היתה יד מורי ורבי הגאון הגדול מוהר"ר העשיל נר"ו ראשונה שהרגיש במעל הזה שמעל בעל הטורי זהב כאן ובשעת הדפסת ספרו, קודם גמר הדפסתו הרגיש בזה... גם רש"י בפ' הנזקין סוף (נו) ובפירוש משלי סימן כ"ו שצפור דרור הוא אירונדל"א" והפלא הוא על התייר הגדול שנשמט ממנו שאר המקומות שהבאנו שרש"י מתרגם על סנונית אותו לע"ז בספר ירמיה ובמס' שבת (עז:) ובמס' חולין (סב.).

רש"י ד"ה הרדסאות-, על שם מקומם וי"א ע"ש הורדוס

מהמציין של מקורות רש"י נשמט, שדעות אלו הובאו במס' חולין (קלט:). במס' שבת (קנה:) המשנה גורסת-הרדסאות ורש"י שם גורס- הרדסאות והוא מציין רק את הפירוש-"ע"ש מקומן" והרע"ב גורס שם במשנה-"דורסאות ע"ש הורדוס", כפי שפירש הרמב"ם בפיהמ"ש. במס' חולין שם מובא בגמרא-,,מאן דתני הרדסאות ע"ש הורדוס ומאן דתני הדריסאות ע"ש מקומן" ועל כך העיר שם הרש"ש-,,שבטעות נתחלפו הגירסאות ברש"י וברע"ב וצריך להחליפן וברש"י שאצל הרי"ף ובר"ן הגירסה על נכון".

רש"י ד"ה בטפיחין

רש"י כאן גרס-,,כמין פכין נותנין בחומות הבירות והמגדלים לקנן שם עופות הבר" ובמס' חולין (קלט:) פירש רש"י בד"ה טפיחים-,,שנותנין בהן קדרות קטנות בחומה וקורין בויל"ש[כוכים קטנים בקירות]" ובמאירי לקמן (כה.) הוא פירש שטפיחים הוא דלעת שמנקבים אותה ומקנן בו העוף. הרש"ש ב(כה.) היפנה לכאן ושם במס' חולין הוא היפנה לרש"י שבר"ף שהוא לא מפירוש רש"י עצמו ותימה מדוע הוא לא היפנה לכאן ברש"י עצמו וכן תימה על "מסורת הש"ס" כאן ושם שנשמט ממנו ענין זה, אף שיש מעט שינוי בגירסה.

כד:

שוחטין מן הנגרין

יש לדעת מה היה רוחבן של הנגרין בזמנם, ששליית הדגים מתוכן לא נחשבה צידה ונראה שרוחבן של הנגרין לא היה יותר מרוחב פסיעה גסה, כדמשמע ממס' פסחים (קיג.), שם הובא-,,לא תשתי סמא ולא תשוור ניגרא" ופירש שם רש"י, שעצה זו ניתנה משום פסיעה גסה הנוטלת את מאור עיניו של האדם.

אפילו דגים מפולמות

רש"י פירש שמפולמות הוא מלשון לחות וכך הוא גם פירש במס' חגיגה (יב.) על האבנים המפולמות השקועים בתהום, שהוא מלשון לחלות. הלבנון" (שנה ח' מס' 50).

כה.

רש"י ד"ה חוץ לתחום אסורין-,,לא שמעתי טעם מקובל...וי"ל...

נראה אולי לומר, שכאשר רש"י כתב "לא ידעתי", כוונתו היא שהוא לא יכל להכריע בין הדעות השונות שדנו בהבנת הסוגיה וכאשר הוא כתב "לא שמעתי" כוונתו לכך שדעה או דעות מסוימות אינם מתקבלים כלל על דעתו.

אמר רבה בר רב הונא אמר רב... אמר רב חסדא מדברי רבינו נלמוד... אר"נ נפל חברין ברברבתא א"ד אמר ר"נ נפל בר חברין ברברבותא

מכאן נראה שר"נ סתם הוא ר"נ בר יעקב. רש"י כתב בד"ה מדברי רבינו - ,,רב, דשלשתן רב הונא ורב חסדא ורב נחמן, דקרי ליה לרב חסדא תלמידים של רב הווי". נפל בר חברין - ,,רב הונא חבריה הוה מתלמידיו של רב ורבה בריה קרי בר חברין" וכן פירש ר"ה - ,,דבר הונא ורב חסדא חברים היו לר"נ והיה קורא לרב הונא – הונא חברין. פירוש המושג של "חבר" הובא במס' שבועות סוף (ל.), ששלח רב יוסף לר"נ - ,,עולא חברינו עמית בתורה ובמצוות" [במס' כתובות (ז:), הובא – ,,אמר ר"נ אמר ל' הונא בר נתן..."]. במס' כתובות (ט.), הובא-,,שלח ליה רב ענן לרב הונא, הונא חברין שלם. כי אתיא הא איתתא... הוה יתיב רב ששת קמיה [רש"י – ,,כשבא השליח לפניו ואיקפד רב הונא על דקרייה הונא חברין]. אמר ליה [רש"י – ,,רב הונא לרב ששת"] זיל אימא ליה ובשמתא יהא מאן דלא אמר ליה, ענן ענן [רש"י – ,,מהיכן אתה אומר להגבותה... ועוד שאלה אחרת השיבני"] ממקרקעי או ממטלטלי ומאן יתיב בי מרזיחא ברישא [רש"י – ,,מי מיסב בבית האבל בראש הקרואים, כשהיו מסובים בסעודה, היה ניכר מסיבתן מי הוא הראש שהגדול מיסב במטה אחת בראש השלחן ושני לו במטה אחרת למטה הימנו"]. אזל רב ששת לקמיה דרב ענן אמר ליה ...ואי לאו דשמית לא הוה קאימנא...אזל רב ענן קמיה דמר עוקבא א"ל חזי מר היכי שלח לי רב הונא, ענן ענן ועוד מרזיחא דשלח לי (לא ידענא) ". הריב"ש ביאר (הובא בש"מ ד"ה מאן), שרמז שגם האבל יושב בראש השולחן אף שאינו החשוב וכך רב ענן, אף שהוא יושב בראש עירו רב ששת אומר לרב ענן כדי לפייסו אתה הוא רבי. רב הונא הוא הרב של רבי, אף שרב ששת לא היה תלמידו של רב ענן ורב ענן לא הי תלמידו(שו"ת המהרי"ק). **המהר"ם שיף** כאן ניסה להסביר על מה ולמה הקפיד רב הונא. בתחלה הוא מציע הסבר אך הוא דוחהו -,,האף הגדול הזה לא היה נראה לכאורה משום דקרי ליה חברין, דרב ענן אדם גדול היה ואלהיו הוי רגיל אצלו, כדאיתא לקמן (קנ.), אבל אפשר לפרש משום דרב הונא לא היה "רב" שם תואר אלא שם עצם, כדאיתא לקמן, כדאיתא [פסחים (פו:)] –"מ"ט כי אמר לך מה שמך אמרת רב הונא אמר להו בעל השם אני" פירש"י מקטנותי היו קורין לי כך וזה חסר "רב" משמו, כאילו אינו ראוי אפילו בשם העצם לקוראו כן [הר"ח פירש – סמוך בישיבה]. מיהו התם הוא רב הונא בר נתן...מיכף הוי כייף לרב אשי והכא סתם ר"ה תלמידו דרב דבעי מיניה שמואל מר"ה בפ"ק דגיטין והוי קדמון טובא...ולעיל אמר ר"נ אמור לי הלכה כרבי... וגם גמרא סיים גברא דלא ידע... הונא חברין... (משמע דמשום חברין איקפד) . **ק"ל** טובא דברי המהר"ם שיף א. אם הוא קטע לו את השם משום שאינו ראוי לקוראו אף בשמו המלא, א"כ אחד כזה כיצד קורא לו רב ענן "חברין" וכי אדם כזה משתבח בו רב ענן שאלהיו מצוי אצלו שהוא בכלל יכול להקרא חברו? **ב.** מה שכתב ש"רב"

הוא חלק משמו של רב הונא מפסחים (פו:) ואחר כך הוא חוזר בו שמדובר ברב הונא בר נתן, הוא תמוה, כי הרי גילוי זה שהוא מגלה לנו, זה לא משום שיש לו מקורות שונים לכך שכך משתמע הרי כתוב מיד שמדובר בר"ה בר נתן, א"כ מאי סבר מעיקרא להעלות אפשרות זו? ג. מה שהוא כתב, שמשום ש"רב" הוא חלק מהשם העצמי שנקרא לו מקטנותו, אך לא בלידתו ושלכן א"א לקרוא לו הונא ושהוא היה בסוף זמן התלמוד משום שהיה כייף לרב אשי ואילו רב הונא הוא קדמון מתלמידי רב, שני הדברים הללו נסתרים ממס' כתובות עצמו (ז:) ותימה שנשמט מזכרוננו של האי רב גאון, שכן נאמר שם - ,,אמר ר"נ אמר ל' הונא בר נתן", א"כ משמע שבכל זאת קראו לו רק הונא ולא בבזיון ושהוא היה בזמן ר"נ תלמיד רב, כפי שכתב רש"י לעיל ומה שהטעה אותו המעשה שהוא הוה כייף לרב אשי, הוא משום שנשמט ממנו שהוה ב' רב אשי ורב אשי זה היה רב אשי הקדמון ולא חותם התלמוד (על היות שני רב אשי כבר העיר על כך הגאון רי"א הלוי ב"דורות ראשונים"). במס' חולין (יד.) בתד"ה אמר רב הונא דרש חייא בר רב משמיה דרב, הוא הקשה - ,,תימה דבכל דוכתי משמע דרב הונא היה גדול ממנו...". התוס' שם אינו מתרץ, אך התוס' רא"ש שם מתרץ, שלא מדובר שלמד ר"ה ממנו, אלא כיון שהוא היה בנו של רב, לכן הוא אמר שמועה ממנו (שהרי צריך לומר דבר בשם אומרו) ועוד מתרץ תוס' הרא"ש שהיו ב' רב הונא [וכן כתב התד"ה יתיב במס' גיטין (יא:)] משני מקומות ששמואל ישב כתלמיד לפני רב הונא (זה סותר את דברי ר"י עמדין לעיל שכתב שרב הונא היה תלמיד של שמואל, כמו רב ענן והרש"ש כתב שזה דחוק ששמואל היה חבר של רב הונא שהרי היה רבו של רב הונא) והקשה כיצד יתכן שרב הונא ישב לפני ר' ירמיה כמובא שם ב(יא:) שהיה קטן ממנו בהרבה ולכן כתב התוס' שהיו ב' רב הונא והרש"ש כתב שרב הונא שישב לפני ר' ירמיה היה רב הונא ריש גלותא].

המהר"ץ חיות שם, כיון שבזמנו עדיין לא הודפס התוס' רא"ש מיד חרץ שם את משפטו - ,,ראינו דלא נמנע הקטן לשאול לגדול" והוא עצמו שם מביא ב' דוגמאות שאומנם רק לגבי משמעות הבנת הלכה או הבנה בדברי התנאים יתכן הדבר. הוא מביא ממס' כתובות (כא:), שגם שם שאל רב הונא לחייא בר רב והוא שאל את רב וכן בתלמוד הירושלמי [מס' סנהדרין פ"ג], שר' אבא בר זבדי אמר שמועה ממי שקטן ממנו. "הגהות מהריעב"ץ" מקשה במס' כתובות (סט.), כיצד רב ששם היה מוכן לעבור על ד"ת לזלזל בכבוד ת"ח, שהרי אפילו למלך אין לשמוע כשמצוה לעבור על ד"ת [מס' סנהדרין (מט.)] ושצ"ע אם חל השמתא ועוד שזה אינו זלזול, כי רק בדורות אחרונים הנהיגו תארים של רב, אף שגם רב ענן לא נהג כשורה, כי היה קטן מר"ה אך רק מעט, כי שניהם היו תלמידי רב ושמואל ולפחות היה תלמיד חבר של ר"ה ות"ח שבבבל עומדים זה בפני זה [מס' ב"מ (לג.)], אך הוא מוסיף שאמנם מצינו להלן (עט.) שרב ענן קרא לר"נ חקלאה - ,,אזל רב ענן לקמיה דמר עוקבא א"ל חזי מר נחמן חקלאה [רש"י - ,,אינו בקי בדינין ומר עוקבא אב"ד הוה"] היכי מקרע שטרי דאנשי א"ל אימא לי איזי גופא דעובדא היכי הוה...".

משמעות המושג "איזי" שאמר מר עוקבא שם במס' כתובות (סט:) ו(עט:) (שנוי במחלוקת. הרשב"ם [בראשית (כז, לג)] פירש שהוא תיקון כמו "איפוא", אך המהרש"ל [מס' ב"מ (ע)] פירש, שהוא מלשון חבר. ממילותיו האחרונות של המהריעב"ץ נראה שהוא חזר בו מהיסוד שהוא בנה, שהרי אם ת"ח שבבבל אפילו אלו ששויים זה לזה עומדים משום כבוד זה מפני זה, א"כ ודאי שלבזות את ר"נ שהוא מגדולי תלמידי רב ולומר עליו "חקלאה", שהוא בור וע"ה כמו כל עובד אדמה, אין לך ביזוי גדול מזה ומי שמבזה את הגדולים ביותר אל לו להתאונן שמבזים אותו, בפרט שעל ביזוי כזה

גדול שהוא ביזה את ר"נ, מר עוקבא לא הוכיחו, אך על כך שקרא לרב הונא שהיה גדול תלמידי רב "חברי" הוא כן הוכיחו ור"ה רצה להורות לרב ענן ולעורר אותו, שאם רב ענן נפגע הוא יבין ש"כל מה ששנאו עריך אל תעשה לחברך" וכ"ש לגדול הדור כרב הונא וכפי שאנו רואים כאן שרש"י כאשר הוא מונה את גדולי תלמידי רב, בד"ה מדברי רבינו, הוא מונה את רב הונא בראש ואח"כ את רב חסדא ולבסוף את ר"נ ו"בי רב" הכוונה לר"ה [מס' סנהדרין (יז:)] - „אמרי בי רב – ר"ה“ וכן במס' יבמות (פג:)] ולכן מקשה התד"ה אמרי בי רב, במס' זבחים (פז:)] - „אע"ג דאמרי בי רב – רב הונא ורב חסדא תלמידם, שמא רב הונא נמי אמרה ופירש טעמו והש"ס קבעיא בלשון זה מ"ט דרב חסדא. אי נמי מצינו שרב הונא רגיל לשבח דבריו, כדאמר בגיטין (ז:)] "חסדא שמך וחיסדאין מילך" ובמס' שבת (פב:)] "מ"ט לא שכיחת גבי רב חסדא דמחדדן שמעתיה"... אמנם כאן במס' ביצה (מ:)] - „אמר רב הונא אמרי בי רב, כגון שיחד לו קרן זוית“ [ר"ה היה תלמידו של רב וכן הובא במס' שבת(קכח:)] ואולי כוונתו היתה לכל לומדי ותלמידי בית מדרשו של רב. אמנם מצינו כאן שר"נ קורא לר"ה חרין [וכן במס' ב"ק(צו:)] ובמס' ב"מ (טו:)] וכן במס' חולין (נו:)] - „א"ל ר"נ לרב ענן מר אמר שמואל ... והונא חברין אמר רב“ וכן במס' קידושין (עה:)] - „אמר ר"נ אמר לי הונא“ [וכן במס' עירובין (מב:)] מס' כתובות (סח:)] מס' ב"מ (עא:)] ומס' ב"ב (קלח:)] וכן יש מקומות [מס' גיטין (נב:)] מס' ערכין (כב:)] שהוא מכנהו "רב הונא חוברין" ויש מי שהקשה מדוע רבה בר הונא נקרא ע"י ר"נ כאן "רב חברין" ואילו לקמן (כט:)] הובא - „אמר להו ר"נ, פוקו ואמרו ליה לאבא [רש"י – „חברו“], היינו רבא בר רב הונא ואינו קשה ושוברו בצדו שהרי לקמן מדובר על רבא ולא על רבה ב"ר הונא ובפרט שהוא רבה בר רב הונא זוטי וכאן מדובר על רב הונא הגדול.

ראינו לעיל שיתכן שרב ישאל את תלמידו שמועה מסוימת ויש מספר מקרים שרב ישאל את תלמידו מעבר לכך, אך יש לכך סיבות מיוחדות, כגון רבי ששאל את תלמידו רבי חייא, כתב תוס' הרא"ש [מס' הוריות (יא:)] , כי מצינו דברים כאלו בש"ס וכוונתו למה שכתב במס' נדה (יד:)] , שרבי חייא היה תלמיד חבר לרבי, כמו כן ישנם שאלות שרב ישאל את תלמידו כדי לחדדו ולנסותו כדי לראות אם הוא ידע, כפי שכתב מהר"י עמדין בהגהותיו למס' פסחים (קז:)] בד"ה בעא מיניה רב הונא מרב חסדא - „לנסותו אם ידע להשיב והכי אשכחן טובא, שהרב ישאל לתלמידיו, דכוותה בפ"ק דחולין (יג:)] דבעי מיניה שמואל מרב הונא ואבוה דשמואל משמואל [מס' זבחים (כו:)] כ"ש רב הונא מרב חסדא, דת"ח הוה ליה, אלא משום דא"ל "חסדא חסדא לא צריכנא לך [מס' ב"מ (לג:)] משום הכי קאמינא דלחדודי ליה קבעי". שם במס' ב"מ(לג:)] , הבין ר"ה שר"ח רמז לו בשאלתו - „תלמיד וצריך לו רבי מאי“ ופירש"י - „ששמע שמועות שיש בידו מפי אחרים“, שר"ה יכול להיות תלמידו כי יש לו, לא רק שמועה אחת אלא הרבה שמועות שר"ה אינו יודע ולכן חשד בו ששאלתו מתייחסת אישית אליו ועל כך ישב ר"ח מ' תעניות, על שגרם לחולשת דעת רבו ור"ה גם ישב מ' תענית כי חשד בו. נראה שהסיבה שחשד בו הוא על פי המובא במס' סוכה (יד:)] - „אומר הפכן על צדיהן, רב הונא אמר פסולה ורב חסדא ורבה בר רב הונא אמרי כשרה. איקלע ר"נ לסורא עול לגביה רב חסדא ורבר"ה אמרי ליה הפכן על צדיהן מהו אמר להו פסולה אמר להו רב הונא לא אמרי לכו אמרי כוותי, אמרו ליה ומי אמר לן מר טעמא ולא קבלינן מיניה אמר להו מי בעיתו מינאי טעמא ולא אמרי לכו“ ומכוון שקרה שרב חסדא לא קיבל מיד את דעת רבו ר"ה, לכן הוא חשד בו בשאלתו במס' ב"מ (לג:)] . אמנם, ישנו מצב נדיר, כי לכל כלל יש יוצא מן הכלל, שרב ישאל את תלמידו

שאלה של חכמה, שרק זה מורה על כך שהוא רבו, כדברי הגמרא במס' סנהדרין שדוד המלך קרא לאחיתופל רבו שלמד ממנו דבר חכמה אחד. אומנם, משום מקרה נדיר זה, זה אינו קשה, כפי שהקשה היוחסין" [הובא בסדר הדורות, "סדר תנאים ואמוראים", ע' רמי בר חמא (קעב)]. כוונתנו למס' ב"ק (כ.) שרב חסדא שאל את תלמידו רמי בר חמא. רב חסדא לא ידע כיצד ניתן להוכיח מהמשנה דין מסוים וכוון שהיה תלמידו חשש רמי בר חמא שרבו רב חסדא לא יתייחס מספיק בכובד הראש כדי להבין אחד דבריו ולפיכך ביקש מרבו שישמש אותו בדבר מסוים ורב חסדא לקח סודר וכרך בו את תלמידו ומסביר זאת היטב מרן הגר"ש שקופ בספרו "שערי ישר" בעמ' ג' בהקדמה - ,...דבהשקפה ראשונה מתמיה... שהענין הוא שבדבר שצריך עיון ויגיעה תלוי עיקר הדבר אם המתלמד מאמין במעלת המלמד, אז אם לא יבין בראשונה יתלה החסרון בעצמו ויוסיף אומץ לייגע את עצמו ואז יבין באחרונה, אבל אם דברי המלמדו קלים בעיניו ולא שוה לו להתאמץ לעמול בהם, אז אם לא יקבל הדברים במשקל הראשון יניחם או יבטלם בלבו ודין ולכן כאשר ידע רמב"ח את עומק הענין שרצה ללמדו, לא רצה ללמדו, עד שיתאמת לו שרב חסדא משתוקק להתלמד ממנו כתלמיד מרב ולכן לא למדו הדבר עד שישמש אותו כתלמיד לרב" ושם קרא רבה בר רב הונא לרב חסדא "חברנו".

רבינו - ראינו כאן שכאשר מכנים בשם תואר זה, הכוונה היא לגדול הדור וכן במס' מגילה (כט.) , הובא "בית רבינו" וכן במס' חולין (צה:), שלח ר' יוחנן לרב "לקדם רבינו". היו מאוחר יותר אמוראים שכונו בתואר זה. במס' ב"ב (פב:) כונה כך ר' אלעזר ושם ב(קלה:), הובא - ,,שלח רבי אלעזר לגולה משום רבינו - ר' יוחנן".

בהמה מסוכנת לא ישחוט אא"כ יש שהות ביום לאכול ממנו כזית צלי

אם נשבע לאחר ששחט שלא יאכלנה אין מלקין אותו ויאכל, כיון שזה אינו נחשב "מושבע ועומד מהר סיני". אומנם, מהתוס' כאן בד"ה אורח משמע שיש בו איסור ולכן לכאורה כן מלקין אותו ואוכל וראה מה שכתבנו בד"ה הבא.
כה:

תד"ה אורח ארעא קמ"ל

רבי ירוחם פישל פערלא ביאר בספר המצוות לרס"ג[ח"א,מ"ע צ"ה בסוף עמ' (646)], שלשון זה של "לימדה תורה דרך ארץ" המופיע פעמים רבות בש"ס והמדרש, הכוונה היא לאיסור גמור מדאורייתא.

חצובא מקטע רגליהון דרשיעא

רש"י פירש - ,,עשב ששרשיו נוקבין ויורדין בעומק ואין מתפשט לצדדין כלל ונוטעין אותו בין גבולי שדות בו תיחם יהושע לישראל את הארץ, מקטע רגלי הרשעים ליום הדין שגזולין וחומסים ומשיגין גבול ואין למדין ממנו". המבי"ט ("בית אלהים", פרק שירה המין החמישי, ד"ה אבל לקרב) מבאר בדומם צומח וחי שברא אלוקים בהם תכונות לא רק להועיל לאדם לצורך גשמי אלא גם כדי ללמוד מהם מוסר. **הר"ח פירש** - ,,חצובה הוא עשב שבו תיחם יהושע תחומין לישראל את הארץ ובוקע ויורד מכוון דרך נכוחה עד התהום ואם גזל אחד משדה חברו, חופרין עד שימצאו זו החצובה ומתפרסם הגזול הנכנס לשדה חברו...". "הערוך" ע' חצב ג', פירש - ,,שבת (קכח.) ת"ר מטלטלין את החצב [רש"י - ,,עשב... שבו תיחם יהושע...]" מפני שהוא מאכל צבאים ובב"ר פרשה ל"א "ואתה קח לך מכל מאכל" חצוביה

לצבאים. כלאים (א, ח) אין נוטעין יחור של תאנה לתוך החצב שתהא מקירו, פי' מקירו שיהא לו צל. יש מפרשים לשון קור. ב"ב (נו.) חצובה בנכסי הגר מאי חצובה א"ר יהודה אמר רב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ. ביצה (כה) ... פי' עשב הוא שיורדין שרשיו בארץ אמות הרבה ולא ינועו הנה והנה מלשון "לחצוב להם בורות" ונקרא אדר"א...". ע' חצב – ,,ע"ז (יג:) ר"מ אומר אף דקל טב חצב ונקלווס. פירוש חצב- קשבא. פירוש קנה- שעושין ממנה הסוכ"ר והוא מתוק" וכך כתב גם ה"תפא"י" [מס' ע"ז (א, ה)]. האברבנאל [שמות (ב, ג) עמ' יא.] כתב, שסוף הוא קנה סוכר. רש"י פירש במס' ע"ז (יד:) בד"ה קשבא- ,,מין תמרים כמו [מס' מגילה (ז:)] מלא טסקא דקשבי ואית דאמר היינו חצובה שבו תיחם יהושע את הארץ [מס' ב"ב (נו.)] ועשב נאה הוא" וכן כתב רש"י בשה"ש(ה,א) על החצב. התד"ה חצב, מבאר את דברי רש"י - ,,...וטסקא הוא סל שמשימין בו תמרים, כדאמרינן [מס' גיטין (עח.)] טסקא דאכלה ביה תמרים וקשבא נמי משמע [מס' ב"ק (נח:)] שהוא דקל, גבי ההוא דקץ קשבא מחבריה ... ותלת תאלתא בקינא הוו קיימי ותאלי הם דקלים בחורים [= כן פירש הרגמ"ה במס' ב"ב (כב:) ורש"י פי' שם "דקלים קטנים"] כדמשמע [מס' ב"ב (טט:)] ...**נראה לפרש** דתרי מיני קשבא נינהו האחד נושא תמרים ומיניה מיירי בכל הני שהבאתי, אבל האי דהכא הוא מין עשב שבו תיחם יהושע לישראל את הארץ וכן משמע [מס' ב"ב (נו.)] ... ובערוך (ערך חצב ה') פירש כל חצבא דהכא שהוא יערת הדבש קנה שגדל בו צוקר"א. אמנם, אף של"הערוך" ברור שם שהפירוש של חצב, הוא יערת הדבש, רבו הר"ח כתב שם - ,,חצב, קשבא, נקלבס, קורייטי **לא ברירא לן לא זה ולא זה**". המהר"ם כתב שם (יד:) בד"ה חצב - ,,...צריך לומר דהתוס' סברי דחצב שהוא קשבא הוא דקל תמרים, אם כן דקל טב נמי תמרים, דלישנא דדקל חד הוא שהוא תמרים". המהר"י עמדין כתב שם, בד"ה חצב קשבא - ,,פירש בערוך קנה שעושין ממנו צוקר ובהכונס (נח:) לא מפורש הכי, אבל נראה שהוא מין דקל נושא פירות מתוקים מאד, כנראה מההיא דמגילה (ז:). "היפה עינים" כתב שם - ,,בירושלמי ה"ה ר"א בר' יוסי מין הוא ושמו חצדא ועי' תוס' ד"ה חצב ובירושלמי לא מפורש כן, דבפ"ב דפאה ה"א קרי ליה חצובות והכא קרי ליה חצד, משמע דלאו היינו הך". מס' ב"ק (נח:) כתב התד"ה קשבא - ,,פירש בקונטרס דקל וכן משמע דקאמר ותלתא תאלתא בקינא הוו קיימי ותאלי הם דקלים כדמוכח לקמן (צב.) "חזא תאלי בי גופני" וקאמר "גופני קני דקל" וקשה דבפ"ק דע"ז (יד:) תנן דקל טב וחצב ונקלבא ומפרש בגמרא חצב קשבא ושמא יש מיני דקלים הרבה שאחד קרוי דקל סתם ואחד קרוי חצב, דהיינו קשבא ובערוך פירש דקשבא הוא דקלא פרסאה".

ראינו עד כה שרש"י, תוס', ר"ח ו"הערוך", כולם פירשו שהחצב בו תיחם יהושע את א"י [ב"ב (נו.)] הוא מין עשב, אך לא כן פירשו שם בב"ב (נו.) הרשב"ם והרגמ"ה. הרשב"ם פירש - ,,הוא אילן או עשב שבו תיחם יהושע את א"י לפי שיורד ויונק כנגדו ואינו יונק לא מכאן ולא מכאן כדאמר (ביצה כה:) "והרגמ"ה פירש – ,,שם אילן".

במס' יומא (יח:), הובא - ,,והגריר **[רש"י –ארוג"א (=עשב ששמו אורה)]** "ויצא אחד אל השדה ללקט אורות" תנא משמיה דר' מאיר זה גרגיר אמר ר' יוחנן למה נקרא שמן אורות שמאירות את העינים... אמר רב פפא בגריגרא מצרנאה **[רש"י – ,,הגדל על המיצר שאין סביבותיו זרע אחר שיכחיש כחו"]**. לכאורה יש בו את תכונת החצב שיורד כנגדו שבו תיחם יהושע את א"י. לע"ז זה על גרגיר כתב רש"י במס' עירובין (כח.) ובמס' שבת(קט:) ובמס' סוכה(לט:) וכיום יש האומרים שהוא נקרא בן-חרדל. במס' ע"ז (י.), הובא - ,,ההוא בריתא דשמה גירא... שדר ליה **[רש"י –**

...עשב ששמו גרגירא, רוק"א בלע"ז" [יח:] ולכאורה זהו הגרגיר המובא במס' יומא (יח:). בדפוסים ישנים מובא גם במס' ע"ז (י:) הלע"ז ארוג"א, כי רוק"א פירושו סלע ומופיע ברש"י כתרגום רק בכתב יד אחד [מס' נדה (ח:)] כתרגום של צונמא. אך "המערך" על "הערוך" כתב שיש לגרגיר כמה שמות בלע"ז – רודא, חקילא, אורוגא ובירוס וכן כתב הריב"מ"ן "ריקא דיטרו". והמתרגם לגרמנית במס' שביעית ובמס' עירובין (כח.) כתב על כך – "רויקע" ווייסער זענף, היינו חרדל לבן וכן כתב המתרגם ב"הערוך" ובמס' ע"ז הוא כתב שהוא החרדל הלבן שהוא חריף. במס' שביעית (ט), (א) הובא – "והגרגר של אפר", היינו של שדה ופירש הרמב"ם – „גרגיר מדברי ואפר שם מדבר“, כמופיע בסוף מס' ביצה (ה, ז) – „אלו הן מדבריות הלנות באפר“ ומדבר זה הכוונה לשדה שמחוץ לעיר שאינו מקום ישוב והוא הפקר, כפי שפירש הרשב"ם במס' ב"ב (נד:) לגבי "נכסי עו"ג מדבר" ולכן נקרא מדבר, כמופיע בזמירות השבת "דרור יקרא" – „אלוקים תן במדבר הר“, שההר הונמך והפך לשדה כנאמר "ציון שדה תחרש" ולכן אנו מצפים שהשדה יהפוך חזרה להר, כפי שפירש הגר"א וירושלים ודאי אינה נחשבת מדבר, אלא על שם שהפכה לשממה מאין יושב לכן היא נקראת בזמירות מדבר והרמב"ם מפרש שבשדות האלו – „אפר שם הכפרים“ ואף שיש שם כפרים קטנים, בכל זאת נחשבים כל השדות שם כמדבר והר"ש והרא"ש פירשו שם על הגרגיר שהיא הגדלה באחו ומפרשים שאחו הוא לשון מדבר כפי שתירגם יונתן [בראשית (מא, ב)] ותרעינה באחו – „ורעיין בגוגמיא“ כן פירש"י שם שהכוונה לאגם והא"ע כתב שיש אומרים עמק שבו צמחים וכן פי' שם הרשב"ם, אך הרמב"ן וה"י"א בא"ע פירשו ש"אחו" הוא שם של עשב. הר"ש, הרע"ב, הרא"ש והתפא"י פירשו שם במס' שביעית כרש"י, שהתרגום של גרגיר הוא אורוג"א ולפי גירסת הכו"פ (ר"פ כו) יש גם גרגיר של נהרות, אך בפמ"ח הוא חזר לגרוס כגירסתנו ובמקום "גרגיר של נהרות" הוא כתב "כרפס של נהרות" כגירסתנו ושם בבראשית פירשו, שכיון שסוג גרגיר זה אינו מתורבת כגרגיר של גינה לכן הוא אינו חשוב ולכן המשנה שם במס' שביעית כתבה עליו – „פטורין מן המעשר ונלקחים מכל אדם“ ונראה שבגלל תכונתו לצמוח לעומק, לכן השתמשו בו רק בשדות לשם ציון גבולות השדה, כי השדות נמצאות במקומות שוממים במדבר ויש כאלו צמחים שיכולים להשתלט עליהם ולתרבת אותם ולכן הוא נקרא במס' יומא (יח:) "גרגירא מצרנאה" ואם הוא החצב שתיחם בו יהושע את הארץ שורשיו יורדים עד התהום ואולי הוא אינו החצב ואף ששורשיו גודלים רק לעומק הם אינם מגיעים עד התהום.

רש"י ד"ה תורמוס

במס' סנהדרין (יד.) כתב רש"י בד"ה תורמוסין – "לא איתפרש" והיינו לא איתפרש מה הקשר בין תורמוסין לענין שהובא שם. רש"י כאן פירש – „מין קטנית עגול כמין עדשה ורחב כמעט קטנה והוא מר מאד עד ששולקין אותו שבע פעמים ונעשה מתוק וטוב...“, אך במס' שבת (יח:) הוא פירש – "סלק" [ובלע"ז – בל"ץ (אך לע"ז זה אינו מופיע בגרסתנו)].

רש"י ד"ה שהם עזים

המקור לפירושו של רש"י הוא במס' סנהדרין (כו:) – „למה נקרא תושיה מפני שמתשת כחו של אדם“.

שלשה עזין הן...תרנגול בעופות

ב"שמות רבה" (מד, ט), הובא – „חצוף בעוף תרנגול“ וק"ל במה עזותו וחוצפתו. אומנם, ידוע על קרבות תרנגולים, אך יש עזים מהם בפעולה זו כגון העופות הנץ והבז שהציידים מגדלים אותם לצורך קרבות וצידת עופות אחרים ונראה

שהם נקראים כך על שם הקיצוניות שלהם בניאוף, כמובא במס' ברכות(כב.) שת"ח צריכים להזהר "שלא יהו מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים" והרמב"ן כתב בספר ויקרא בפרק י"ד - „ולא בחר בתרנגול [למזבח] על זמת זנותם“ ורבינו בחיי כתב[במדבר(כד,ב)] בד"ה נאם הגבר-„...והתרנגול נואף מכל העופות ולכך לא הוכשרו התרנגולים לגבי המזבח“. יתכן שמה שהובא במס' אבות - „הוי עז כנמר“ - חולק על מה שמובא כאן שהכלב הוא העז שבחיות או שבמס' אבות הוא סובר כר"מ שכלב הוא נכלל בסוג הבהמות .

וי"א אף צלף באילנות

יש לברר במה עזותו של הצלף ומדוע דעה זו לא הובאה בשם אומרה, שבכך מביאים גאולה לעולם. במס' שבת (קנ:), הובא - „תנו רבנן מעשה בחסיד אחד [= בכל מקום בש"ס המופיע "חסיד אחד", כגון מס' ברכות (יח:), ב"ק (פ.), הכוונה היא או לרבי יהודה בן בבא או לתלמידו של ר"ע רבי יהודה בר אילעאי כמובא במס' ב"ק (קג:) ומס' תמורה(טו.) והוזכר על ידי רש"י דוקא במס' שבת(קכז.), כי שם מסופר על אותו חסיד שירד לטבול לפני ששנה לתלמידיו, כי ראה קרי ואף שקיי"ל כר"י בן בתירא שאין צריך לטבול מקרי כדי ללמוד תורה, ר"י בר אילעאי סבר שכן צריך. כך כתב ה"ברכת הזבח" עמ"ס תמורה(טו:) בשם רבי ישיע מקרקא, אך זה קשה, כי יתכן שאותו חסיד היה דוקא ר"י בן בתירא]], שנפרצה לו פירצה בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה ונעשה לו נס ועלתה בה צלף [רש"י - „אילן גדול הוא ובעל ענפים הרבה ושלשה מיני אוכל יש בפירותיו – אביונות, קפריסין ולולבין“] וממנה היתה פרנסתו ופרנסתו אנשי ביתו“. בשם האריז"ל [ביצה (כה.)], "ליקוטי הש"ס לרבינו האר"י ז"ל" [הובאה הגירסה "חד צלף" ושאותו חסיד הוא גלגולו של צלפחד שחילל שבת בקושרו עצים בשבת והוא בא בגלגול כדי לתקן את חטאו על ידי הקפדה והחמרה יותר מהנדרש בהלכה כדי לכפר על חטאו. "וצלף חד" הם אותיות "צלפחד". הט"ז [שו"ע, או"ח (שז, יד)] מקשה - „קשה למה קראוהו חסיד במה שלא גדר בשבת ותו מאי "נמלך" דאמר, מה ספק היה ליעץ על זה ונ"ל דתחלה ידע גם כן דשבת היתה, רק שנמלך לגדור על ידי עכו"ם, כדאיתא בסמוך לענין להציל מהפסד ועל זה נזכר ואמר דזה אסור דשבת היא. כלומר, משום שבות דשבת ונמנע גם בחול מלגודרה כרי"ו דכאן ואע"ג דלא עביד מעשה על ידו אלא דמחשבה היתה, זה היה החסידות שלו שפסק אנפשיה דמחשבה כמעשה ועוד נראה לי לומר דבשבת היה מתיעץ האיך יגדור בחול והיה סבור שאין זה חטא ואחר כך נתחרט, כיון שבשבת חישוב על זה ובשביל זה לא גדר אפילו בחול, כדי שלא יהנה ממחשבה זו וזה עיקר כי כן הוא בירושלמי בהדיא“. אם כן עזותו של הצלף הוא שעל ידו נרמז מה היה חטאו של צלפחד, אף על פי שהתורה כיסתה ולא גילתה מה היה חטאו ואולי מסיבה זו הובאו דעה זו בשם י"א, שהוא רבי נתן במס' הוריות (יג:) שמשום מעשה שהיה איתו ועם ר"מ הוחלט יותר לא להזכיר את שמועותיהם בשם ר"מ בשם אחרים ורבי נתן יש אומרים" וכיון שהוא הביא דעה זו על הצלף ועל ידה נרמז שהכוונה היא לצלפחד שהתורה כיסתה את מעשהו לכן רמזה את זה הגמרא והביאה את הדעה הזו בשם יש אומרים שהוא רבי נתן, שעל ידי מעשהו הגמרא מכסה את שמו ואפשר שזו הסיבה לגירסאות בענין פטום הקטורת במס' כריתות (ו:) שמובאת שם דעה בשם "רבי נתן" ויש גורסים "רבי נתן הבבלי" להורות שזה אינו אותו רבי נתן. מחלוקת זו מובאת גם בסידורים בנוסחים שונים שלעיתים מופיע שם בפטום הקטורת "רבי נתן" ויש שגורסים "רבי נתן הבבלי" ונראה שמקור המחלוקת היא האם הוא אמר שמועה זו לפני שאסקו שמה "יש אומרים" ואז יש לומר שרבי נתן הוא זה שאמר שמועה זו, או ששמועה זו נאמרה אחרי אותו המאורע, שיותר אין מזכירים

שמועותיו בשמו. גם ר"ע במס' שבת (צו:) מביא בפירוש שהמקושש היה צלפחד ועל כך אמר לו שם רבי יהודה בן בתירא - „עקיבא בין כך ובין כך אתה עתיד ליתן את הדין אם כדברך התורה כיסתה ואתה מגלה אותו...“. ה"פניני קדם" כתב על פרשת פנחס בשם ה"נחלת יעקב", שר"ע סובר שלדור המדבר אין חלק לעולם הבא [מס' סנהדרין (קי:)] ואם צלפחד היה שייך לחטא המרגלים של דור המדבר, גם לו אין חלק לעולם הבא ולכן רצה ר"ע לפרסם שצלפחד מת בגלל שחילל שבת ולא שחטא בחטא המרגלים ולכן לצלפחד יש כן חלק לעולם הבא וכן מובא במס' מגילה (ג.) שנזדעזה הארץ כשיב"ע עשה את התרגום על הכתובים ויצאה בת קול ואמרה "מי הוא זה שגילה את סתרי" וכתב שם ב"הגהות ר"י עמדין" שאין הכוונה לסתרי תורה בחכמת הנסתר אלא על פסוקים שנכתבו בצורה סתומה ועמד יב"ע ופירשם בתרגומו. מאידך, הובא ב"שמו"ר" (טו, כב) – „הרבה מעשים סתם משה בתורה סתומים, עמד דוד ופרשם...“.

בתרמילו

ר"ח פירש - „תרגום ילקוט תרמיל[שמואל א' פרק י"ז]“ ורש"י פירש במס' יבמות (פו:) בד"ה תרמילו - „חמת של עור בשטייל"א בלע"ז[יש שרצו לגרוס ברש"י כאן "בולזול"א] שהוא שק של רועים ויש שרצו לגרוס ברש"י "בוטייל"א" שהיא חמת קטנה] ורועה נותן פתו ותולה בצוארו“, אך עיין במס' שבת (נב:) ו(נד.) שרש"י משתמש באותו לע"ז - "בשטייל"ל כדי לפרש מהו מרדעת ויש המתרגמים את זה כאוכף ואולי "בשטייל"ל ו"בשטייל"א" יש להם משמעות מילולית שונה, אך במס' עבודה זרה (לב.) תירגם רש"י את המילה שטיחין - בשטייל"ש שפירושו - אוכפים, היינו, חתיכות עור העשויות מנאד שנקרע ומניחים אותו על גבי החמור כדי לרכב עליו.

רש"י ד"ה מהיגי לשילי - „מקומות סמוכין ואין תחום שבת ביניהם“

מאידך, לעיתים מובאת בש"ס סמיכות מקומות שהמרחק ביניהם הוא בדיוק תחום שבת, כאן וכן במס' סוכה (כו:) - "מבי כובי לפומבדיתא" וכתב שם ב"חידושי הרא"ה", שהמרחק ביניהם הוא בדיוק מיל, שהוא תחום שבת. במס' גיטין (פ.) התוס' ד"ה כי גורס היני - וכן הוא בגירסתנו - „ואומר ר"י דאלו שתי מקומות סמוכין הן זה לזה כדאמרינן במס' ביצה (כה:) ...משמע דקרובות הן זו לזו ולרבותא נקטינן הני דאע"פ שאין דומה כל כך לשיקרא כיון שיכול לבא מזה לזה ביום אחד יש להחמיר...“. לכאורה תוס' אינו סובר כרש"י המרחק ביניהם הוא פחות ממיל, שהרי פחות ממיל, אם מהלך אדם בינוני ביום הוא עשרה פרסאות, היינו 40 מיל, הרי שפחות ממילא הוא זמן מהלך של פחות ממיל שהוא כרבע שעה ולא יום אחד ועל כך ודאי שאין להחמיר כי זה נחשב כבאותו מקום, אלא על כרחך סובר התוס' שהמרחק ביניהם הוא הרבה מילים. במס' ב"ב (עב:) - „אמר להו הא חיטי בהיני והא חיטי בשילי“ ושם יש הפרש בין מחירי החיטה. בין צפורי לטבריא אין בכלל מרחק מקום, כמו שכתב הר"ח במס' שבת גבי כתב אות אחת בצפורי ואות אחת בטבריא.

ואמר רב נחמן בר יצחק אנא אפיקתיה למר שמואל משמשא לטולא ומטולא לשמשא

דבר זה מובא גם במס' שבת (קכח.) וכן במס' נדרים (כג.) ובמס' כתובות (קיב:), שם הובא - „ר' אמי ורבי אסי קיימי משמשא לטולא [רש"י - „כשהשמש הגיע למקום שהן יושבין וגורסין וחמה מקדרת עליהן עומדים משם לישב בצל ובימי הצנה עומדין מן הצל ויושבין בחמה, כדי שלא יוכלו להתרעם על ישיבת א"י“]“. המהרש"א שם כתב בד"ה ר"א

מנשק כיפי דעכו ר"ח מתקן מתקליה ר' אמי ור' אסי קיימי - ,,עי' פירש"י ולא ידענא מאי רבותיהו שעשו כן בא"י, כי ודאי מן הראוי להיות בכל מקום ונראה לפרש דה"ק שכווננו לתקן המתקלין דהיינו מכשולי העיר באותן כיפי וסלעים ור' אמי ור' אסי קיימי משמשא לטולא, ר"ל אותן סלעים העמידו משמשא... למקום שהם פונים ללכת והשתא ניהא קרא דמייתי כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה... אכולהו אמוראי קאי".

במס' נדרים (כג.) הובא - ,,והו מצטערי רבנן משמשא לטולא ומטולא לשמשא [רש"י - ,,והיו נוסעים משמש לצל ומצל לשמש מרוב תוגה, שלא היו יודעין לומר דבר פתח לחרטתו"].. המהרש"א שם פירש - ,,שמעתי שיש בארצות בונים להם בתים חציין מקורה וחציין אינן מקורה מלמעלה [= שכיום נקרא "מרפסת שמש"] ובשחרית ובערב כשהשמש אינו חם כל כך, הם יושבים במקום שאינו מקורה ובצהרים שהשמש חם הם יושבים במקום המקורה וכן היה בנין בית המדרש שלהן וזה שאמר שהיו מצטערין כל היום בבית המדרש, דהיינו משחרית שהיו בשמש עד שהיו פונים לטולא ומצהרים שהיו פונים שוב לשימשא בערב וק"ל" וק"ל אם רק פעם ביום צריכים לעבור בתוך בהמ"ד ממקום למקום, איזה צער יש בכך. לכן נראה שמדובר בשטח פתוח בחצי היום הראשון כל פעם שהגיע אליה השמש היו צריכים להתרחק יותר למקום שנשאר מוצל ובחצי היום השני ישבו בצד אחר. וכשנהיה יותר קריר הם זזו לכוון שהיה עדיין שמש. כאן ודאי מדובר שהוא לקח אותו בכסא באותו מקום מבנין לבנין אחר וכן פירש רש"י במס' נדרים ובמס' כתובות ולפי רש"י יתכן שהוא התכוון שמדובר באותו המבנה, כמו שפירש המהרש"א במס' נדרים ויתכן שמדובר ממקום למקום אחר וכך נראה יותר, כפי שכתבנו. ראה מה שכתב על כך בן הרש"ש הר"מ שטרשון ב"הלבנון" (שנה ח' מס' 50).

כו.

בכור שנפל לבור אצטריכא ליה

הרישא של דברי ר"י במשנה עוסק במצב שיש מום קבוע מערב יום טוב שר"י מתיר ור"ש אוסר, משום שאין רואין מומין ביום טוב ומה שהמשנה מציינת שמדובר שהבכור נפל לבור, הוא משום הסיפא שבדברי ר"י "ואם לאו לא ישחוט", היינו, ואם אין בו מום כלל לא ישחוט ולשם כך בכור שנפל לבור אצטריכא ליה וכן כל המשך הסוגיא דן בסיפא זו של דברי ר"י ["גליונות קה"י על הש"ס"].

רש"י ד"ה ר' יהודה הנשיא

רש"י פירש - ,,ר' יהודה הנשיא הוא רבי ולא היינו רבי יהודה דמתניתין, דסתם רבי יהודה הוא רבי יהודה בר אלעאי". מה שכתב 'רש"י' במס' תענית (כד.) בד"ה רבי יהודה נשיא, - ,,היה בנו של רבן גמליאל בר רבי" וכן מה שכתב רש"י במס' עבודה זרה (לז.) בד"ה רבי יהודה הנשיא - ,,בן בנו של רבי היה, הורה שהיא מותרת להנשא", דברים אלו הם אינם עומדים בסתירה לדבריו של רש"י כאן, כיון דאין הכי נמי, דתרי רבי יהודה הו - רבי ונכדו, אלא שלעיתים מכונה נכדו של רבי "רבי יהודה נשיא" ולעיתים [מתוך ט"ד או טעות בכ"י או שהגמרא הניחה שלא ניתן לטעות] "רבי יהודה הנשיא" וכבר דן בכך ארוכות הגאון רי"א הלוי רבינוביץ בחיבורו "דורות ראשונים". אמנם, אף שראינו לעיל במס' ע"ז שגרסינן "רבי יהודה הנשיא" ושהכוונה היא לנכדו של רבי, או שזה טעות דפוס או שהגמרא עצמה לא דקדקה בכך מתוך שסמכה על כך שאותה הגמרא עצמה הובאה כבר במס' גיטין (עו:) ושם כתוב כן "נשיאה" ויותר מזאת, שם כתוב הדבר בצורה מפורטת את מה שהשלים רש"י בהסברו במס' ע"ז (לז.) ושם במס' גיטין (עו:)

כתוב "ר' יהודה נשיאה בנו של ר"ג בר רבי" ופירש שם רש"י בד"ה בי דינא דשרי משחא – „...והיינו ר' יהודה נשיאה שהיה בימי האמוראים בן בנו של רבינו הקדוש כדאמרין במס' ע"ז (לז.) "מסתמיך ואזיל ר' יהודה נשיאה אכתפיה דר' שמלאי" ולמעשה לכן יכלה הגמרא לנקוט שם ר' יהודה הנשיא ולהתכוון לנכדו של רבי, כיון שבאותו עמוד הובא מה שרש"י הביא "מסתמיך ואזיל..." ואז אי אפשר לטעות שהכוונה לנכד רבי, אך במס' גיטין, כדי שלא נטעה הובא גם "נשיאה" וגם "בנו של ר"ג בר רבי" וכן לקמן במסכתין (כז.) – „ר' יהודה נשיאה הוה ליה ההוא בוכרא שדריה לקמיה דר' אמי" ור' אמי ודאי היה אמורא אך הוא היה בזמן רבי ונראה שרבי שהיה תנא ובפרט שדיבר בלשון הקודש וכונה בזמנו "הנשיא" בלשון הקודש, בניגוד לנכדו שהיה בזמן האמוראים, כאשר המרכז הגדול של התורה היה כבר בבבל, כונה כדי להבדילו מסבו- "נשיאה". אמנם במס' ברכות (לג:), כתב רש"י בד"ה רחבא על רבי את התואר "נשיאה", אך יתכן שהוא טעות דפוס או טעות בכתב-יד.

אמנם, רש"י אינו כותב בשום מקום מנין הוא ידע שגם רבי ולא רק נכדו נקרא "רבי יהודה הנשיא" ונראה שמקורו הוא ב"תלמוד ירושלמי", מס' סנהדרין (יא,ד) (נה:), ויתכן שהוא מכריע כמ"ד אחד במחלוקת מיהו רבי, כי שם הובא – „רבי יוחנן...מאן רבי – הוא רבי הוא רבי יהודה הנשיא. אמר ר' אבהו הוא רבי הוא רבי יודן הנשיא הוא רבינו". לכאורה רש"י מכריע כרבי יוחנן שרבי נקרא "רבי יהודה הנשיא" ולא כדברי ר' אבהו שרבי נקרא "רבי יודן הנשיא", אך יתכן שכיון שב"תלמוד הבבלי" לא הוזכר בשום מקום רבי בתואר "רבי יודן הנשיא", הרי שהמחלוקת נסובה רק על השאלה, כיצד נקרא רבי בא"י וב"תלמוד ירושלמי" ולכן אין למחלוקת זו כל קשר לשאלה כיצד כונה רבי או נכדו בתלמודא דידן ולכן גם רש"י אינו מזכיר כלל את ה"ירושלמי" כי זה אינו שייך לתוארי רבי ונכדו ב"תלמוד הבבלי", אך זה יכול להיות מקור עבור רש"י לפחות לענין הצמדת התואר "נשיא" לרבי. ב"תלמוד ירושלמי", מס' פאה (א,ה) נחלקו רבי ורבי יהודה הנשיא ועל כך מעיר שם רבי עקיבא איגר ב"גליון הש"ס" – „חפשנו ולא מצאנו זאת בתוספתא במקומות השייכים לזה. אמנם, דרך הירושלמי לומר תני, אף שאינו בתוספתא ובברייתא וכן נמצא לפעמים בבבלי, אבל הדבר תמוה, דלעולם לא מצינו שיחלקו רבי ור' יהודה הנשיא ועיין רש"י בביצה (כו.) ד"ה ר"י הנשיא (בגמרא שלנו – דפוס וילנא, דברי רש"י מובאים בד"ה הוא "ירד מומחה"), שכתב (נראה שמשמט בדפוס ומה שכתב הגרע"א והושמט, היה – „שכתב שרבי הוא רבי יהודה הנשיא", כי רש"י במס' ביצה לא התייחס כלל לנכדו של רבי ויתכן שהגרע"א רצה לציין, שרש"י מכריע שרבי נקרא "רבי יהודה הנשיא" ולא "רבי יודן הנשיא" כדברי ר' אבהו בירושלמי במס' סנהדרין שהובא לעיל). ר"י נשיאה היה בן בנו של רבי, כמו שכתב רש"י בגיטין (עו:) ובכמה דוכתי מבואר כן וגם הרמב"ם לא הביא אך דלוקה פירות תלושין בשנת מעשר עני וצ"ע בזה". אמנם ראינו שרוב גמליאל בן רבי חלק על אביו והוא אף אמר זאת בפירוש, כמובא במס' תרומות (י,ו) (נד.) – „רבן גמליאל ברבי אמר ליה, אבא לא מורי בארבעים ושבע ואנא מורה בארבעים וחמשה".

רבינו – ראינו לעיל, שר' אבהו מציין שרבי נקרא "רבינו", אך בתלמוד הבבלי רבי נקרא "רבינו הקדוש" ומי שנקרא "רבינו" היו גדולי האמוראים בדור הגבולי שבין התנאים והאמוראים וכולם חיו בזמנו של רבי, הלא הם רב ושמואל [מס' ברכות (ל:), (לח:), (ועוד)] וכן הראנו לעיל ממס' מגילה (כט.), שם הובא "בית רבינו" וכן במס' חולין (צה:), שלח ר' יוחנן לרב "לקדם רבינו". היו מאוחר יותר אמוראים שכונו בתואר זה. במס' ב"ב (פב:) כונה כך ר' אלעזר ושם ב(קלה:), הובא – „שלח רבי אלעזר לגולה משום רבינו – ר' יוחנן". וי"ל שכל אלו כונו בחייהם בשם רבינו וכאשר הם נפטרו כינו בתואר זה את הגדול בדורו לפי הסדר להלן: רבי – רב – שמואל – ר' יוחנן. אמנם, כיון שרבי היה תנא מתקופת התנאים והגדול שבהם לכן בתקופת האמוראים הוסיפו לו את התואר "הקדוש", כדי להבדילו מהאמוראים שהובאו לעיל.

כו:

רש"י ד"ה אדא בר אוכמי

רש"י פירש- „חכם אחד שהם מכירין בו שהיה גורס משניות ומשכח ומשבששן" ואפשר שלכן כונה "בר אוכמי" על שם שכחת התורה שנמשלה לאור וממילא שכחתה הוא החשכתה ו"אוכמי" פירושו – שחור, כמו החושך.

בעו מיניה הלל מרבא

הב"ח הגיה-ר"ב הלל מרבה", אך הר"ח גורס-"הלל מרבה".

כז.

אשלי רברבי

רש"י פירש-חבלים וכן בב"ב (לא:), אך "הערוך" פ' אילנות גדולים. "מר קשישא" בע' אשלי רברבא כתב, שרש"י חולק כי בש"ס לא מופיע אשלי על אילנות ולשון חכמים להוד ולשון תורה לחוד ועל חבלים מופיע בכמה מקומות כדברי "הערוך" שם. "ויטע אשל" [בראשית (כא, לג)] מבואר שם גם כן שהוא פרדס עם כל מיני אילנות, אך לא אילן בפני עצמו [מס' סוטה (י.)]. מי שסובר שהכוונה אינו לאילן אולי השתמש במושג "אילנא רברבי" וראה בתרגום על הבריה התיכין [שמות (כו, כח)] וכתב "מר קשישא" – „ולולי זה בלי ספק טפי מסתברא פ' הערוך, כמ"ש בלשון הכתוב [אסתר (ז, ו)] "ויתלו את המן על העץ" ובמס' סוטה (מה:) – נופל ולא תלוי באילן, כי חבל אינו דבר קבוע ליחס אליו דבר הנחלק ואינו רק אמצעי בין דבר נתלה לדבר קבוע שנתלה בו וק"ל".

רש"י ד"ה אמי ורדינאה-...צקנים וצרי עין...

צקנים הם אנשים צרי עין ולכן לכאורה ה' הוא מיותר, אך יתכן שצקנים הם קמצנים בממון ואילו צרי עין הכוונה היא בדברים שינם שייכים לממון.

כז:

תד"ה ועל

התוס' מבאר את הסברו של רש"י לגבי הסיבה שאסור לתת לכלב לאכול קודש שנטמא ביו"ט והוא משום שהתורה החשיבה שרפת קדשים למלאכה, שהרי האיסור אינו משום טרחא יתירה, שהרי אין טרחא בנתינת הדבר לכלב. אומנם בעל ה"מאור" עמ"ס פסחים(מט) כתב, שאכילת החמץ על ידי האדם בערב פסח שחל בשבת, נחשב הדבר כשריפת האוכל על ידי חום גופו ועל פי דבריו יוצא שגם אכילת הכלב נחשבת כשריפה ולכאורה גם חשמל שהוא חום השורף יחשב באותה דרגה של אש שורפת.

מאן תנא דבמשחזת אסור... דלא כר' יהודה

אמנם בסכין דלא פסקה כלל מעיו"ט שווי מנא הוא ואסור אפילו לר' יהודה. "המאור הקטן" על הרי"ף מוכיח זאת משום „שלא היה רבי יהודה מתיר לעשות פחמין לעשות כלי ברזל“, אמנם הוא אומר מיד, שלכאורה לא נראה כן על פי רש"י והוא חולק על רש"י בהסבר ואולי לכן הר"ן על הרי"ף מביא דוגמא אחרת מהמשנה ב(לב.) שלר' יהודה אסור לפחות את הנר, מפני שהוא עושה כלי ואפשר שהוא הביא דוגמא זו כדי לא להכנס למח' של רש"י והרז"ה ב"מאור הקטן".

כח:

רש"י ד"ה שפוד שנרצף - „נמעך שדרסו עליו ונעקם ולא נשבר“.

אפשר שהוא נקרא נרצף ע"ש "רצפה", שנמעך ונעשה חלק כרצפה, כי דרסו עליו.

כט.

רש"י ד"ה הוא כנס

רש"י פירש - "...שהרתיח היין כשמוציאו ומעלה אופיא אישקומ"א בלע"ז (קצף) [וכן הוא כתב במס' יבמות (פ:)] בד"ה רתיחות, מס' בבא מציעא (סא:) בד"ה ירתיח, מס' בבא בתרא (פט:) בד"ה קצף, מס' עבודה זרה (כו:) ד"ה אופיא המובא גם במס' ע"ז (ע:) ומס' חולין (קה:)] ואין המדה מלאה והן נקראין ברורין לפי שמבררין אותן מן היין כששותה". רש"י לא ביאר מדוע יש לברר את האופיא לפני השתיה ועוד קשה, אם מבררין אותו רק לפני השתיה, לשם מה ביררו אותו כבר במכירה ואולי אפשר לומר, שאלו שהשאירו אצלם את האופיא הם אלו שהיו צריכים אותו לבו ביום ליו"ט ולכן הם השאירו את זה מיד במכירה אצלו. הסיבה לכך שאין שותין את האופיא מובאת במס' חולין (קה:), - "מריש הוה אמינא האי דלא שתי אופיא, משום מאיסותא אמר לי מר[רבה בר נחמני] משום דקשי לכרסם [רש"י]-, רירין הבאין מן החוטם".

רש"י ד"ה מפני מצוי המדות

מושג ה"מצוי" מופיע בנידונים שונים בש"ס. מס' בבא בתרא (פז.) רשב"ם ד"ה ומיצית-,,שנתאסף מצוי השמן לשולי הכלי". מס' זבחים (קיא.) רש"י ד"ה בירוצי המדות-,,מה שצף על שפת הכלי...ור' אלעזר סבר לא נתקדשו ותוך כלי בעינן". מס' מנחות (יח.) רש"י ד"ה למצות מדותי-,,לידע מיצוי תלמודי ולשאול ספקותיה". למצות מדותיו-,,ללמד ולמצות מה שר' אלעזר חכם ממני".

כט:

אגבא דפתורא

רש"י פירש-,,אחורי השולחן שיש לו תוך שקורין טורנרויר"א והיא היתה שונה הקמח על אחוריו משום שנוי". בצרפתית פירושו הוא שולחן המתהפך ואפשר אז לשים חפצים בו. במס' שבת (מז:) תירגם רש"י את המילה "גללניתא"-טורנרי"ץ, שפירושו- מטה מסתובבת ומתקפלת. פירושו הפשוט של "אגבא דפתורא" הוא מאחורי השולחן, אך יש לדעת מנין לרש"י שהכוונה היא שהכוונה לשולחן מסתובב רב שימושי, שכאשר רוצים להשתמש בו כבית קבול הופכים רק את המדף. כמו כן, הרי מפשטות הלשון בגמרא משתמע, שכמו ש"אגבא דמהולתא" פירושו שהופכים את כל הנפה ולא רק את הרשת, כן כאן אותו הדבר בשולחן? וי"ל דרש"י תמך יתדותיו בגמרא מפורשת שגם שם מוזכר שולחן כזה בדיוק במס' מנחות (צו.) -,,אמר ר' יוחנן לדברי האומר מסגרתו[= של שולחן לחם הפנים] למטה היתה **טבלא המתהפכת** טמאה".

ל.

תד"ה דהא תוספת יוה"כ דאורייתא היא -,,ובפירוש התוספת לא הוברר השעור

ולכן יש ליזהר ולהפסיק מבעוד יום"

נראה שכוונתו ב"לא הוברר", שיש בכך מחלוקת ה"ראשונים" וה"מ"ב" כתב שלדעת ה"יראים" שעור תוספת שבת הוא כחמש דקות אחרי זמן הדלקת נרות ולכן יש לחוש לשיטתו כי מדובר בספק דאורייתא.

ומתחילין בערמת התבן [רש"י – „להסק...“]

לעיל (כט): פירש רש"י במשנה בד"ה וכן המוליך את התבן – „להסק או לבהמה“ ק"ל אמאי אמרינן במשנה דוקא "תבן" ולא "תבן וקש" וכי קש אינו ראוי להסק?

נראה שהוא שנוי במחלוקת ה"ראשונים" וה"אחרונים" מהו "תבן" ו"קש" ו"גבבא" ואחרי הבירור להלן, אפשר שיצא לנו הבנה במשנה, למה הכוונה תבן ולמה לא הובא קש.

במס' שבת (לו:), כתב רש"י בד"ה קש – „זנבות השבולין“, גבבא – „הנגבב מן השדה אישטבול"א“, שפירושו בצרפתית הוא קש. התד"ה כירה, פירש – „נראה לר"י דקש היינו זנבות השבולים שנשאר בשדה הנקרא אישטבול"א בלע"ז ותבן הוא הנקצר עם השבולת, דהרי משמע לקמן (קנ:): דקאמר "בשלמא קש משכחת להו במחובר, אלא תבן היכי משכחת לה" ומסיק "כתבנא סריא" והא דאמר [ב"מ קג:] גבי מקום שנהגו לקצור אינו רשאי לעקור משום דאמר נחא לי דתיתבן ארעא, הוה ליה למימר דתיתקש דהנשאר בקרקע נקרא קש כדפירש רש"י אלא משום דתיתבן משמע טפי לשון גיבול נקט ליה" במס' שבת (נ:): פירש רש"י ד"ה קש – „זנבות השבולים אשרצ"א" (אישטריי"ם – קש) וכן במס' שבת (כ:): קש תורגם על ידי רש"י – אישטריי"ם, שמשמעו קש למרבץ הבהמות [וכן במס' שבת (לו:): גבבא – אישטבול"א ושם (לה:): תירגם רש"י על קש-אישטריי"ם] המהרש"א [מס' שבת (לו:): ד"ה בפ"י רש"י], כתב-„רצונו לומר שנקרא ראש השבולת בקרא וכל השאר נקרא זנב השבולת ויהיה זנבות השבולין בפירש"י הוא הנקצר עם ראש השבולת וגבבא הוא הנשאר בשדה נקרא אישטבול"א ולדברי התוס' יהיה בהפך“.

במס' ב"מ (קג:), כתב התד"ה המקבל בתבן ובקש – „אותו שנקצץ עם השבולת קרוי תבן והנשאר בארץ קרוי קש שקורין אישטבול"א, כדכתיב [בראשית (כד, כה)] „גם תבן גם מספוא רב עמנו“ ואותו הנשאר בקרקע אין נותנין לבהמות לאכול וכתיב נמי [שמות (ה, יב)] „לקושש קש לתבן“, שהיו מלקטים בשדות הקש הנשאר שם תחת התבן, כי התבן כבר הוליכו והבעלים איש לביתו וכן אמרינן [מס' שבת (קנ:)] – „בשלמא קש משכחת לה במחובר, אלא תבן במחובר היכי משכחת לה“ ובגמרא דקאמר "האי אמר בעינא דתיתכן ארעאי", הוה ליה למימר "דתתקש", אלא משום שרגילות הוא לעשות אשפה מן התבן ולזבל השדה ולהכי קאמר "דתיתבן", כלומר שיהא הקש במקום הזבל העושין מן התבן והא דקאמר נמי "בעינא תיבנא", התם לפי שעוקר הכל ודש את הכל במוריגים ומתרכך, נקרא הכל תבן“.

הרשב"א [מס' שבת (קכח:): ד"ה חבילי קש], כתב שאם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן, דלמה לי "הכין" דראוי לבהמה שהיא מצויה ותירץ דסתמא להסקה קיימי וב"ק"ע" ב"שיירי הקרבן" פי"ח דשבת ה"ב ד"ה קש, תמה עליו, דמוכח בב"ב (יט:): דסתמא לבהמה קאי, דהתם מקשה תחלה על התבן למה חוצץ הרי ראוי לבהמה ומתירץ לה ואח"כ מקשה הרי חזי להסקה ומדלא מקשה תחלה והרי חזי להסקה, ש"מ דסתמא לבהמה קאי ולפיכך מקשה תחלה והרי חזי לבהמה (= ואינו קשה כי זה חזי בשוה לבהמה ולהסקה כדברי רש"י) ודחק לומר דכוונת הרשב"א, דמיירי בתבנא סריא. הקשה עליו ה"מנחת עני" ח"א (פד:): להגאון רבי דוד זינצהיים – „ובאמת לא היה צריך להרחיק את עדיו מגמרא דב"ב דסתם תבן לבהמה קאי, דהרי מפורש במקרא שהביאו התוספות וגם בקרא דמלכים [א' (ה, ח) והובא בריש מס' פסחים (ג:)] "צא ובשר לסוסים וחמורים, שנאמר 'השעורים והתבן לסוסים ולרכש'“ [אמנם כוונת הרשב"א היא, דהרי קתני במשנה "חבילי קש" וקש אין מאכילין אותו לבהמה, כמו שכתבו התוס' ב"המקבל" ואע"פ שנקט הרשב"א

בלישנא תבן מ"מ כוונתו על הקש דהרי תבן לא נזכר במנה רק קש ותבן באמת מותר בלי הכנה וכן כתב המג"א (שח, נג) דתבן (= בגירסתנו במג"א - "וקש") שלנו סתמא עומד לשכיבה או למאכל בהמה (= אך לא בזמן המשנה)... ובאמת לכאורה כן נראה, כי רש"י פירש על גבבא אשטובל"א ותוס' פירשו כן על קש שנקרא שטובל"א, ממילא רש"י סובר כי גבבא הוא מה שהוא לתוספות קש. אמנם נראה כי רש"י סובר, כי כל זנב השבולת נקרא קש ושמחתכין אותו למאכל בהמה אז נקרא תבן וכ"כ רש"י בשבת (קמ). ד"ה תבן הוא, שעושין מן הקש מחתכין אותו במוריגין ועושין כל זנב השבולת תבן ואם כן קש הוא כל זנב השבולת וגבבא הוא עצים קטנים הנלקטים מן השדה ונקרא ג"כ אשטובל"א בזמן רש"י ועיין רש"י על הפסוק "לקושש קש לתבן", שאינו מפרש כהתוס' ב"המקבל" שהיו מלקטים הקש לצורך התבן, אלא קש הוא לשון ליקוט ומ"ש התוס' בשבת ד"הנשאר בשדה" נקרא קש כדפירש רש"י ע"כ הוא טעות דפוס, דהרי רש"י לא כתב כן אלא צ"ל כדפירש ר"ת, שהוא פירש כן ולפי פירוש רש"י ג"כ (קנ:) "אלא תבן במחובר היכא חא הא דאמר' בשבת משכחת להו", דהא כיון שנקרא תבן כבר נחתך והוכן למאכל בהמה א"כ א"א במחובר ומהר"ם לובלין ב(לו:) בתד"ה כירה נדחק בזה ועיין ב"מהדורא בתרא" שם ועי' בסוף פ' שמות עה"פ "וקששו להם תבן" ועי"ש ברש"י (ה, ז) שפירש גם על התבן אשטובל"א בלע"ז ודע כי לע"ז אשטובל"א הוא דבר הנלקט והעיקר הוא הלקיטה בשבליים".

במס' שביעית (ט, ו), הובא לענין זמן הביעור - ,והמגבב ביבש עד שתדיר רביעה שניה" ופירש הרא"ש בד"ה והמגבב - ,תרגום של מקושש [במדבר (טו, לב), כן מתרגמין "לקושש קש" - שמות (ה, יב) - ,לגבב גילי"...] והרמב"ם פירש- אוסף העשבים היבשים נקרא מגבב מלשון לקושש קש [שמות (ה, יב)] דמתרגמין לגבבא. הר"ש סיריליו פירש מלשון "גובין על התמחוי" (לשון אסיפה) וכן פירש רש"י [מס' סוכה (מ)] שגבבן- שכינסן וכ"כ המתרגם ב"הערוך" בע' גב תירגם - "קלויבען שטרוי", כמו שמצינו כאן להלן (לג.) - ,מגבב מן החצר ומדליק" וכן במס' יומא (עו.) - ,עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו" והזכיר המתרגם גם את התירגום הנ"ל על "לקושש קש" וה"פני משה" שם במס' שביעית פירש - ,לקיט... ביבש נקרא מגבב על שם שהיבש נקרא גבבא", כמו במס' שבת (ג, א) - ,כירה שהסיקה בקש ובגבבא", שהרע"ב פי' "עצים דקים" ועל פי זה יובנו דברי הר"ש בשביעית גם שפירש "עצים יבשים" ולא "עשבים", כי מדובר בעצים דקים כקש שהן מאכל בהמה וכמו שכתב המרש"ס בד"ה לחים - ,דהמגבב ביבש הוא לבהמה" וכ"כ ב"תורת השביעית" להר"ש דמאכל בהמה הן.

אמנם עי' במשנה במס' שביעית (ט, ז) - ,מאימתי נהנין השורפין התבן ובקש של שביעית" וכתבו שם הר"ש, רא"ש, הרע"ב והריב"ם, דתבן וקש עצמו ראוי למאכל בהמה.

במס' מעשרות (ה, ד), הובא - ,לא ימכור אדם את תבנו למי שאינו נאמן על המעשרות" ופירשו שם הרא"ש והרע"ב - ,תבן שבולים שנדושו ופעמים שנשאר בהם חטים", היינו, אחרי שדשו כדי להפריד את השבליים. לפי תוס' היינו התבן שנשאר ורש"י יסביר אחרי שקצצו את הקשה ובכל זאת נשארו שם מעט שבליים.

במס' שבת (קכג.), הובא - ,פגה שטמנה בתבן, אם מגולה מקצתה מותר לטלטלה" ופירש"י שתבן מוקצה הוי לטיט וזו לכאורה סתירה עצמית ברש"י שפירש שתבן הוא למאכל בהמה ולהסק ולא לטיט, אלא שבמס' עירובין (עז.) רש"י

מבאר את עצמו וכותב [וזו כוונתו ב(קכג.)] - „ותבן מוקצה הוא ואסור לטלטלו, כגון שהקצהו ללבון לבנים“, אך סתם תבן לרש"י הוא למאכל בהמה או היסק.

הר"ש סיריליו שם במס' שביעית סובר כתוס' שקש הוא הנשאר בארץ וראוי להיסק בעיקרו אך גם למאכל בהמה ומה שכתוב שם במס' שבת (ג, א) קש וגבבא, הכוונה היא שתבן נקצר עם השבולת וראוי למאכל בהמה ולכן יש בו קדושת שביעית וגם ראוי לשכב עליו [ואולי כוונתו לר"ע ואשתו במס' נדרים (נ.)] שבתחילה ישנו על תבן [וכיון שקש ראוי קצת למאכל בהמה לכן נאמר שם שיש לו קדושת שביעית ובשבת שם הובא שמסיקין אותו ושגבבא הוא מה שנשאר מהתבן באבוס מעורב עם זבל כדברי הרמב"ם והרע"ב וראוי רק להיסק ולכך התכוון הסמ"ג (מ"ע קמ"ח) ש"נהנין" פירושו לשים בתוך הכר ושורפין בקש ובתבן של שביעית כמו ששינוי במס' שביעית פ"ט, ה"אמונת יוסף" (קנג:) הקשה, שהירושלמי כתב שאם שרה תבן בטיט הוא בטל ומדוע בתוספתא (ה, יב) הובא שתנור שהסיקוהו בתבן ובקש של שביעית יוצן, הרי תבן מיוחד גם ללבן בו לבנים כמו בשמות (ה, יב) - „לקושש קש לתבן“ כדברי התוס', שכיון שלא מצאו תבן לקחו קש, לכן אם יחדו לטיט הוא בטל ממאכל בהמה, אבל להיסק אין התבן עומד ואסור להסיק במאכל בהמה רק אם הסיק בתבן יוצן התנור. אמנם כאמור לעיל לפי רש"י, תבן עומד גם למאכל בהמה וגם להיסק ולכן יוצן וללבון אבנים זה דבר חריג שהוא ייחד אותו לשם כך או לשם שכיבה בטלה ממנו קדושת שביעית. הקש כשלעצמו לרש"י עומד להפיכתו לתבן וגם להיסק ורק לפעמים מייחדו למאכל בהמה כמו במס' שבת (קכו:) - „חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדים אם התקינן למאכל בהמה מטלטלין אותן“ וכתבו הרשב"א והר"ן, שמשום שסתמן להסקה קיימי צריכים זימון מיוחד לשם התקנתם למאכל בהמה וכן כדי לשכב עליהן וכן במס' שבת (קמא.) לגבי הקש שע"ג בהמה (פירש"י שסתמו להסקה מוקצה הוא ואם בא לשכב עליו מנענעו כדי שיהא צף ורך לשכב) לא ינענעו (דמוקצה הוא) אלא מנענעו בגופן, לכן תבן לרש"י ודאי שהוא נחשב מאכל בהמה, אך גם לתוס' אין צורך במחשבה למאכל, כדי שתחול עליו קדושת שביעית ושם במס' שביעית (ח, יא), הובא - „מרחץ שהוסקה בתבן או בקש של שביעית מותר לרחוץ בה“ וביאר מהר"י קורקוס, דבמרחץ שהסקו היא לרחוץ אין זו הנאה נכרת לעין ואין בה ממש, אבל תנור הסקו הוא לבשל ולאפות והיא הנאה נכרת ונראית ושבת העצים ניכר בפת שהפכו מחי לאפוי, לכן נאמר שם בתוספתא (ה, יב) - „תנור שהסיקו בתבן ובקש של שביעית יוצן ויצננו כדי שלא יהנה ממנו“.

מס' שבת (ג, א) (ג-ד) מתבסס ה"תפא"י על התוס' בהבנת קש וגבבא ואף הוא מקשה עליו. (ג) בקש - „הוא התבן הנשאר בארץ אחר שנקצר השבולת“ (ד) ובגבבא - „הוא הנגבב ונקצר עם השבולת כן כתב התוס' ור"ן וק"ל מסוכה (יג:) "קשין ובהן שבולת" וכמו כן קשה מלקמן (כ, ה) [רש"י - "הקש שעל גבי המטה... ואם היה מאכל בהמה". רע"ב - "סתמא להסקה ומקצה הוא...". "תפא"י" - „מכאן נמי מוכח דקש הוא הקנה הארוך (כמ"ש בריש כירה)“] וצ"ע... אולם מהרא"ש פ"ט דב"מ נראה דתבן היינו הסמוך לשבולת והקש היינו הרחוק ממנו, דקאמר, "כשם שחולקין בתבואה כך חלקין בתבן ובקש וכשם שחולקים ביין, כך חולקין בזמורות וקנין", משמע ודאי כשם שביין הזמורות שזכר הסמוך להן, הן אותן שגדלין סמוך להן, כך התבן שזכר גבי תבואה, היינו אותו חלק שגדל סמוך לתבואה“ וצ"ע דבריו שהוא מין בשאינו מינו, כי יין הוא התוצר המוגמר, אך לא כן תבואה. במס' ב"מ (ט, א), כתב התו"ט בד"ה בתבן ובקש - „ואתו שנקצץ עם השבולת קרוי תבן והנשאר בארץ קרוי קש, שקורין אשטובל"א כדכתיב [בראשית (כד, כה)] "גם

תבן גם מספוא רב ממנו" ואותו שנשאר בקרקע אין נותנין לבהמות לאכול וכתוב נמי [שמות (ה,יב)] "לקושש קש לתבן", שהיו מלקטין בשדות הקש הנשאר שם תחת התבן, כי התבן כבר הוליכוהו הבעלים איש לביתו. תוספות ולשון הר"ב (ב,ג) דשבת "התבן שהיו עושין מן הקש שמחתכים אותם במוריגים ונעשה כל זנב השבולים תבן". והוא לשון רש"י דהתבן ולשון רש"י בפירוש החומש שם פרשת שמות, "קש לשון לקוט על שם שדבר המתפזר והוא וצריך לקוששו קרוי קש בשאר המקומות". ורצה לומר שנאמר [שם (טו,ז)] "יאכלמו כקש". "והיה בית עשו לקש" (עובדיה א) "כקש לפני רוח" (תהלים פג), שכל אלו הם מענין תבן עצמו והוא התבן הדק שדרכו שיתפזר וצריך ללקטו ומכל מקום תבן יקרא להנשאר בארץ, דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, כמו שכתבתי בפ"א דחולין סוף מ"א. ועיין עוד בפירוש הר"ב סוף פי"ז דכלים ומ"ב פרק י"ח דאהלות. תי"ט מפרש דלרש"י התבן נשאר בארץ ונקרא לבשון מקרא קש והתוס' יאמרו שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד ומה שכתוב רש"י בשמות (ה, ז) תבן אישטבול"א יתכן והוא לע"ז משותף לתבן וקש ולא דוקא שהתבן נשאר בארץ או שלשון תורה לחוד".

ה"תפא"י" כתב שם במס' ב"מ ב"בועז" (א) - ,,ועי' מה שהקשיתי על זה במס' שבת (פ"ג סי' נ') ולולא מסתפינא היה נראה לי איפכא דקש הוא הדק הנשאר בשבולת והוא לשון רדוד, כמו "מקשה תעשה" ותבן הוא הנשאר בארץ, שהוא לשון בנין, שעליו נבנה התבואה ע"י יניקתו מהארץ ומלבד ראיותי שם (כמו שכתבתי פ"ג דשבת הנ"ל), גם כן לא מצאנו "תבן שעל גבי המטה", רק "קש שעל גבי המטה" [מס' שבת (כ,ה)], דמדראש הדק רך, מיוחד לשכיבה ומסתבר גם כן ממקראות שדברו בו חכמים הכא בלשון תורה, כדכתיב "יאכלמו כקש" דמדהוא דק יותר מהתבן הנשאר בארץ, מתלהב (=ע"י אש) מהר וכן כתוב מהאי טעמא "כקש לפני רוח", מדדק וקל הוא וכן כתוב "לקושש קש לתבן", רצונו לומר לעניות דעתי, שהיו רגילין ליטול תבן ללושו בטיט, שעל ידי עביו אוגד יותר חלקי הטיט כל לבינה זה את זה, שלא תתפורר הלבנה, רק מדלא הניחום המצרים לילך בשדותיהן לעקור התבן, הוצרכו לקושש קש נדף המפוזר בשווקים וברחובות ולקחוהו תחת תבן, מה שאין כן "תבן ומספוא רב עמנו", דאותו שנשאר בארץ בתחתית השבולת, מדקרום לקרקע מוטעם יותר לבהמה באכילתה ועל הריחוק התבן מהשבולת אמר הכתוב (ירמיה כג) "מה לתבן את הבר נאם ה'" רצונו לומר שישפל ורחוק ממנו".

במס' כלים (יז,יז) כתב הרע"ב לגבי שפופרת הקש, שקש הוא זנבות השבולים כמו שכתב רש"י ושעושים מהם מחצלאות והרמב"ם פירש ב"פירוש המשניות" - ,,ושפופרת בקש קנה התבן הוא ג"כ כלי קבול ואע"פ שהוא קטן... איזה שיעור שיהיה יהנה יקרא כלי קיבול". וה"תפא"י" כתב שם אות קמ"ג - ,,קש הוא החל התחתון של השבולת, שנשאר מחובר לארץ, כשיקצר השבולת ממנה ומשום אותו החלק הנשאר בארץ אחר הקצירה הוא עב וחזק, לכן נקרא קש, על שם קשיותו ולכן עושין ממנו מחצלאות לסכך ולשכיבה, אבל תבן הוא החלק העליון של השבולת שנקצר עמה והוא דק ורך, להכי נותנין אותו למאכל הבהמות כמו שכתוב "השעורים והתבן לסוסים" [מלכים א' פי"ד] ועיין מה שכתבתי כבר בזה בראש הפרק וריש פ"ג דשבת".

בתחילת הפרק שם (יז, א), הובא - ,,קופות הגננים שמרן ... של בעלי בתים בתבן של בלנין בגבבה" [רע"ב - , תבן דק מעורב בזבל, תרגום "לקושש קש" (שמות ה') לגבבא גילא". וכן פירש שם הרמב"ם ב"פירוש המשניות" -

„והגבבא הוא תבן מעורבת בזבל ישרפו אותה במרחץ. תרגום "לקושש קש" לגבבא גילי(שמות ה)“ [. להלן (לג): כתב רש"י בד"ה אוכלי בהמה (אין בהן משום תיקון כלי) – „כגון קש ועלי קנים“.

לסיכום – רש"י ורע"ב ולכאורה גם הרמב"ם סוברים, שתבן נעשה מקש[כמו שכתב במס' שבת(קמג.)] ונקצר עם השבולת ולגבי גבבא לרש"י הם עצים דקים הנלקטים מן השדה ולרמב"ם ורע"ב הם תבן מעורב בזבל. לתוס' התבן נקצר עם השבולים והקש הוא הנשאר בארץ אחרי הקציר ונקרא אישטבול"א ואינו ניתן למאכל בהמה ולרש"י הקש והתבן ראויים בין למאכל בהמה ובין להיסק ומה שנאמר כאן תבן וכתב רש"י להיסק, הכוונה היא לקש שהפכוהו לתבן ע"י כתישתו ולתוס' הקש אינו מאכל בהמה.

ל:

רש"י ד"ה ועטרה - „יפה בסדינין ובקרמין המצויירין. קרמין – בגדי צבעונין“
ויש להבין מה רש"י מחדש בכך שהוא כותב בתחלה "יפה" וכי בלא זה היה למישהו ספק אם כל מה שמובא בקשויים אלו מדובר בקשויים מכוער, אלא ודאי שכוונתו ל"יפה" עם חיריק תחת ה"י, כפי שכותבים כיום-"יפה".

רש"י ד"ה יינות - „בכוסות של זכוכית לנוי“
נראה שהיה קשה לרש"י, שהרי אם יש מים בכלים רגילים אף אחד לא יראה מה יש בתוכן אם כן לשם מה הוא עשה זאת ולכן הוא פירש שמדובר בזכוכית שקופה, אך ממה שלא כתב "זכוכית לבנה", יתכן ומדובר בזכוכית צבעונית.

לא.

רש"י ד"ה מגל

רש"י כתב שמגל פירושו מגל או מזמרה (שרפ"א) וכן הוא פירש במס' ר"ה (לג.) בד"ה מגלא או מעצד (דולידור"א). במס' תענית הובא "יום תבר מגל", היינו מגל לכריתת עצים וזה יותר מתאים לפירוש רש"י – מעצד, אך "רש"י" פירש שם - „שבירת הגרזן“ ו"הערוך" ע' מגלא מפנה לכאן לגבי "אין מבקעין לא במגל ולא במגירה" והוא „מפרש - מגל יד עשוי לשבר עצמות ועצים והוא חלק. מגל קציר – עשוי שינים“. במס' שביעית (ה, ו) ובמס' מנחות (סג:) הובא במשנה - „עומר היה נקצר ביחיד ובמגל“ ושם ב(עא.) הובא הפסוק "מהחל חרמש" והמתרגמים תירגמו – מגלות. בד"ה לא בקורדום, הוא פירש- „סתם קרדום עשוי כמין כלי אומנות שעושין בו אוכפות וסרגות שקורין אישא (= דהיינו, מעצד של רצענים) ויש שעשוי כעין כלי האומן שקורין בירגוא"ה (= צ"ל בישאגו"ד – כלי של שני ראשים חדים) שראשו הקצר דומה לקרדומות שלנו וראשו השני דומה לכלי אומני אוכפות וסרגות הסוסים“ ובד"ה אלא בקופיץ כתב רש"י - „סתם קופיץ הוא סכין של קצבים דומה לקרדומות שלנו שאינן כלי אומן ויש שעושין בו שני ראשין והשני דומה קצת לקרדום האוכפות...“ וב(לא:) הוא פירש בד"ה פשיטא – „וקופיץ כולה זכרות הוא“ ולעיל בד"ה לא שנו אלא בנקבות שלו, הוא כתב - „בראש הרחב שקוצצין בו העץ לרחבו“ ובד"ה ואיכא, הוא כתב - „...ובאתריה...היו עושין לקופיץ זכרות ונקבות כמו שעשוי כלי אומן שקורין בירגוא"ה“ ובד"ה פשיטא, הוא כתב

שקורדום כולו נקבות ובד"ה מהו הוא כתב, שקרדום אינו עשוי לבקע - ,,אבל מי שיש לו שני ראשין אחד זכרות כקופיץ ואחד נקבות כקרדום, אימא דמוכחא מילתא דלבקע הוא". התד"ה אבל ב(לא:) חולק וכותב - ,,פירשו **התוספות** [= מכאן גם מוכח שכל פירוש התוס' אינו משל התוס'] דאין אנו בקיאים בקרדום היאך הן נעשין ולכך יש לנו לאסור לבקע עצים רק ביד". במס' ב"מ (פד:) ובמס' חולין (טו:) פירש"י שמגל יד הוא השרפ"א ושפירוש מגל קציר – ,,החרמש הוא פלציל"א. א"כ לשיטת רש"י יש שני סוגי מגל ושני מיני קרדום ושני מיני קופיץ.

לא:

חסורי מחסרא והכי קתני

בש"ס מופיעה אמירה זו לפחות ארבע עשרה פעמים – מס' ברכות (יג:), (טו:), (מא:), מס' שבת (קב.), מס' עירובין (לח.), מס' פסחים (עח.), מס' ר"ה (טו:), מס' סוכה (כו:) (כח:) מס' ביצה (לא:), (לג:), מס' כתובות (י.), (פט:), מס' גיטין (עד:). אמירה זו גם הפכה לפתגם שכוונתו שכשיתרושש האדם יתחיל ללמוד [אברבנאל, מכתב לר"ש הכהן, אוצר נחמד ב' 57, מראה מוסר (כח, ב)].

בספר "שארית יוסף" (נתיב המשנה, כלל ה') כתב בשם ר' מתתיה הצרפתי - ,,כשאומר הגמרא חסורי מחסרא, אין שם חסרון בפועל... אבל ראוי שנאמר שרבי סדר המשנה דרך קצרה ובאותן תיבות שבמשנה די להבין כונת התנא... ולעולם החסרון שאמר חסורי מחסרא בכח לשון המשנה עומד... והחסרון הוא בחוקנו ודעתנו... ומורי הר"ר יוסף פאסי ביקש להעמיד שיטה זו ובמקומות שנכנס יצא בשלום...". ה"של"ה" (חלק תושבע"פ, כלל ט' בד"ה בכמה מקומות) השיג על הרב מתתיה הצרפתי מדברי התוס' [מס' שבת (קב.) ד"ה רב אשי] ובספר "דברי אפרים" (אות ח' ע' חסורי מחסרא) אסף את כל ההסברים שנאמרו על כך. במס' שבת (קב.) כתב שם התד"ה רב אשי אמר חסורי מחסרא - ,,אין זה ממש חסורי מחסרא, דמשנה כמו שהיא שנויה, יש לפרש כן, אלא כדי לפרשה קאמר בלשון חסורי מחסרא". התד"ה חסורי מחסרא במס' גיטין (עד:), כתב שכל המקומות שהגמרא אמרה חסורי מחסרא לא היתה מסברא אלא שהיתה להם קבלה על כך ועי' ב"כללי שמואל" לר"ש סיריליו (פרק ח', אות קסד) מה שכתב על כך בספר "הקנה" שהבאנו לעיל משמו של הגאון הרב חיד"א, כתב כי פעמיים התקצרה המשנה. הפעם הראשונה בזמן חורבן בית שני, מת"ר סדרים לששה סדרים ופעם השניה על ידי רבי יהודה הנשיא חותם המשנה שקיצר עוד יותר את ששת הסדרים ובזמן החורבן שנתמעטו התלמידים כי הרומאים רצחו כל יהודי שמצאו, לכן באותה פעולת הקצור נפלו טעויות ושיבושים בניסוח ורבי הניח את הלשון המשובש במעט מקומות אלו שהיו מורגלים בו מאז החורבן וחכמי התלמוד מן המשנה הראשונה שבעל "הקנה" מכנהו ברייתא הם תקנו את הדבר ועי' על כך עוד ב"שרידי אש" להגאון רב יחיאל וינברג (ח"ד, החל מדף רמ"ה ד"ה על חסורי מחסרא והלאה). אומנם מה שכתב בספר "הקנה" שרק בזמן החורבן קוצרה המשנה לראשונה, אולי כוונתו היתה לסיום הקיצור, כי הקיצור התחיל לאט לאט החל מזמן בית שמאי ובית הלל, שאז התחיל להיות מצב "שלא שימשו תלמידיהם כדי צרכם" משום השמדות שהיו אז "ונתמעט כבוד התורה", כדברי רב האי גאון בשו"ת הגאונים "שערי תשובה" ובזמן החורבן כבר הפך הקיצור לעובדה כי היו מעט שזכרו את ת"ר הסדרים עד שבזמן רב האי גאון היה רק אחד כזה כדבריו שם.

הגאון הרב החיד"א כתב "בעין זוכר" (ח, יא) - ,,מדבר ספר הקודש הקנה הנדפס מחדש דף פ"א ע"ג מבואר, דחסורי מחסרא בכוונה קיצר הלשון רבינו הקדוש את המשנה ואין התלמוד יכול לתרצה, חוזרים האמוראים ואומרים חסורי מחסרא, כלומר מחוסרת המשנה שלפניה... כתבה תד"ה (דילמא ר' יהודה וחסורא מחסרא) בברכות (טו:) דאין בשום מקום דקאמר חסרי מחסרא ולאוקמיה אלימא דחד תנא ע"ש והרב המהרש"א ב"חידושי הלכות" הרגיש על זה ממאי דאמרינן בסוף פרק הכותב (פג:) כולה רשב"ג וחסורי מחסרא... ע"ש ואני בעניי הרגשתי מעין דוגמא דאמרינן בכתובות (י.) כולה רשב"ג וחסורי מחסרא ויש לישב" וכתב על כך רבי ש. ב. דוד סופר ב"דברי סופרים" - ,,לענ"ד לא נאמר כלל זה של רשב"ג, כי אם לדעות, דהטעם של "חסורי מחסרא והכי קאמר", מפני שהשכחה היתה מצויה ולכך אין להשמיט פלגא דבבא, דכוון דבבות היו שגורות בפהם אין לשכוח פלגא דבבא אלא בבא שלמה, מה שאין כן לדברי הש"י והשל"ה, דרבי בכוונה חיסר וקיצר לשון המשנה, אם כן מה ל' בבא שלמה ומה לי פלגא בבא".

לב.

רש"י ד"ה ואין עושין פחמין...לצורפי זהב

רש"י פירש--,,דאינהו נמי כלי נינהו לצורפי זהב". מקור פירושו של רש"י להשוואת פחמין לזהבין הוא במס' עירובין (נג:) - ,,רבי אבהו כי הוה משתעי בלשון חכמה הוה אמר הכי "אתריגו לפחמין ארקיעו לזהבין ועשו לי שני מגידי עלטה".

רש"ש ד"ה משיצרפו

הרש"ש העיר - ,,התוי"ט בכלים(סוף פ"ד) שם העתיק [כוונתו שהוא העתיק מרש"י] "בין במים" ונכון מאד עי' שבת (מא.) "וק"ל למה ליה להביא לחמו מרחוק, בו בזמן שניתן להביא גמרא מפורשת ופירוש רש"י מבואר ב' דפים לקמן(לד.) שמים יש להם תכונה שהם מקשים את הכלי- ,,תנור וכירים...ואין מפיגין אותן בצונן כדי לחסמן" וביאר רש"י בד"ה ואין- ,,לאחר הסקן אין מפיגין הסקן בצונן לחסמן שמקשין על ידי צונן".

אלפסין חרניות...מאי חרניות אר"י ערניות מאי ערניות אמר אביי צעי חקלייתא

רש"י פירש במס' עירובין(נג:) בד"ה ערניות-,,בעלת חן וחרیפה כאדם ער" בלשון חכמה והר"ח פירש שם והביא את דברי הגמרא כאן ומפרש - ,,כפריות מבנות הכפרים", היינו, שעיירה פירושו כפר וכאן מפרש ר"ח בד"ה צעי חקלייתא-,,פירוש קדרות של בעלי כפרים". יש לציין שרב אשי כאן סידר יחד את המשניות העוסקות בסוגיה זו שישנן עליהן מימרות של אביי.

תד"ה אלפסין

התוס' פירש- ,,...לכך פירש ר"ת ערניות יש להן תוך אלא שמכוסות למעלה ועומדות ליפתח" ופירוש זה אינו כפי שפירש רש"י בד"ה אין פוחתין, שהם ביצת טיט שפישטוה ואין להם תוך כי עדיין לא חקקה. ר"ח כאן גם מפרש כמו ר"ת והוא מביא לכך סימוכין מה"תלמוד ירושלמי" ולכן הוא פירש- ,,אילו אלפסין סתומות".

לב:

אמר רב נתן בר אבא אמר רב עתירי בבל יורדי גיהנם הם [רש"י – „שאינם מרחמים לעשות צדקה“]

ראיתו של רב הוא על פי יחסם של עשירי בבל כלפי שבתאי בר מרינוס - „כי הא דשבתאי בר מרינוס אקלע לבבל, בעא מנייהו עסקא ולא יהבו ליה, מזוני מיון נמי לא זינוהו“. במס' ב"מ (יז.) הוא נקרא שבתאי בריה דרבי מרינוס שהתכחש לכך שכתב לכלתו בכתובה איצטלא דמילתא ובאו עדים והעידו שהוא כן כתב לה והוחזק כפרן לאותה איצטלא. במס' זבחים (קז:), „אמר רבי יוחנן למה נקרא שמה שנער... א"ר אבהו שמנערת עשירה [רש"י – „אין עשירה מתקיימין מפני שאינן מרחמים על הבריות כדאמרינן במס' ביצה (לב:) עשירי בבל יורדי גיהנם הן“] והא קא חזינן דהו, תלתא דרי לא משכי“.

במספר מקורות הובא על עשירותם של בני מחוזא, שרובם היו יהודים [מס' יומא (יא.)], כגון: במס' פסחים (נ:), הובא "נשי מחוזא מפנקתא". במס' ר"ה (טז:), הובא - „בינונים יורדים לגהנם ומצפצפין ועולין... אבל המינין והמסורות והאפיקורסים... שפירשו מדרכי ציבור ונתנו חיתתם בארץ חיים, שחטאו והחטיאו את הרבים יורדין לגיהנם ונידונין בה לדורי דורות... א"ר יצחק בר אבין ופניהם דומין לשולי קדירה [ריטב"א והמהרש"א – אף על פי שיורדים לזמן קצר (הבינונים) נשאר על פניהם רושם הגיהנם לעולם ועד, כשחרורית מתחתית כלי חרס שאינה יוצאת ממנו] ואמר רבא ואינהו משפירי שפירי בני מחוזא [רש"י – „מעונגים ושמנים היו“] ומקריין בני גיהנם [רש"י – „רק יקראו להם“].
במס' שבת (קט.), הובא שבני מחוזא, כיון דמפנקי לכן, כל דבר חזק הוא קשה לבשר שלהם.

ב"עין יעקב" וב"ילקוט שמעוני", זכריה רמז תקפ"ב ובכתבי-יד, שהובאו ב"דקדוקי סופרים", הובא תוספת על דברי ר' יצחק בר אבין ורבא – „אמר מר ועליהם אמרה חנה 'ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל'“... דבריהם מוסבים על הבינונים. ישנה עוד גירסה (ב"דק"ס" ועיין בריטב"א) "ואינהו משפירי (המ' בפתח) בני מחוזא", היינו שהבינונים אחרי שמורקו, יהיו יפים יותר מבני מחוזא.

במס' שבת (נט:), „נפק עשרין וארבע כלילי מכולא נהרדעא... במחוזא... ונפקי תמני סרי כלילי מחדא מבואה“ וכמו כן כל בתי מחוזא היו מרוצפים, כדברי רש"י במס' שבת (צה.) בד"ה זילחא. וכן "בני מחוזא דשכיח בהו שכרות" [מס' תענית (כו.)]. במס' ב"ק (קט.) – „כבלי ושירי... לבני מחוזא [רש"י – „עשירים הם“] דבר מועט נינהו“.

לכאורה יש בכלל מנה מאתיים, שהרי רב אמר על כל עשירי בבל שהם "יורדי גיהנם" והנה לרש"י זה אינו קשה שהרי לשיטתו יש ארץ בבל וגם עיר בבל שהיא פומבדיתא, לכן רב דיבר על פומבדיתא ולכן מובן גם מה שנאמר על ר' שבתאי בר מרינוס שהוא "אקלע לבבל", היינו, לעיר בבל, שהרי לא נקלעים לארץ מסוימת אלא למקום מסוים, אך לשיטת תוס' שאין עיר בבל אלא רק ארץ בבל, נשארים הקושיות שהעלנו. מאידך הובא במס' שבת (קט.) – „עשירים שבא"י במה הן זוכין א"ל בשביל שמעשרין... שבבבל במה... מכבדין את התורה“ ואם כן אף שמכבדים את התורה

אינם מכבדים ת"ח שגופם תורה והוא שאמר רבא [מס' מכות (כב:)] – „אינשי טפשי דקמי מקמי ס"ת ולא מקמיר ת"ח". רב נקט "יורדי גיהנם" כי יש להם אח"כ עליה לאחר י"ב חודש, אך הפרסיים נאמר עליהם במס' ע"ז (ג.) שהם "מקודשים לגיהנם". ר' שבתאי בן מרינוס היה תלמיד חכם גדול, עד שזכה לעמוד לפני ר' חייא ("סדר הדורות", "תנאים ואמוראים" ע' ר' מרינוס ע"פ התוספתא דטהרות), מה שלא זכה לו ר' יוחנן [מס' ב"מ (פה:)] ור"ל ור"י בן לוי ורב אסי [קהלת רבה, פיסקא כל אשר תמצא ידך עשה, תלמוד ירושלמי מס' כלאים (ט, ד)]. אם מי שזכה שר"ל יהיה מוכן לדבר אתו בשוק, היו נותנים לו עיסקא בלא עדות [מס' יומא (ט:)] כ"ש שר' שבתאי שגדול היה מר"ל שנתנו לו עיסקא בלא עדות ובכל זאת אפילו לו, לא רצו לתת עיסקא עשירי בבל ואף לא לזונו, בו בזמן שאפילו "צורבא מרבנן נקיט ליה שוקא" [רש"י - „הכרוז שלא ימכור איש בעיר גרוגרות אלא הוא“]. סיפר לנו הגאון הרב צבי גרינהויז, שה"חכם צבי" אכל "ימים" אצל ר' וולף רוטשילד (הראשון לשולשלת עשירי בית רוטשילד) הוא לא דייק להגיע בזמן לארוחה, אשתו הציקה לו וביקשה שיעיר לו על כך, שבצורה זו קשה להם להחזיקו על שולחנו והוא סירב פעם אחת ברגע של חולשה, הוא העיר לו על כך ובאותו יום הגיע ל"חכם צבי" כתב הרבנות לכהן כרבה של קניגסברג. רוטשילד ביקש ממנו שיברכו על אף הזלזול בכבוד תורתו והוא ענה לו שעל עושר שימשיך במשפחתו הוא יכול להבטיחו, אך לא על כך שיראת השמים ותורה ימשיכו להתקיים בצאצאיו, כפי שאכן קרה. ברם, עשירי בבל שפגעו בצורה קשה בת"ח ואף לא רחמו עליהם, גם העושר לא נמשך במשפחתם שלש דורות וגם הם יורדי גיהנם ואינם מתקיימים, כי הם לא הבינו שעושרם תלוי בכבוד שהם יתנו ללומדי התורה ולא רק כבוד כללי לתורה עצמה.

אומנם יש לברר כיצד רבי מרינוס נתן לבנו את השם שבתאי, הרי על "שבתאי אצר פירי", שנקרא כך ע"ש שהפקיע מחירים, קרא רבי חנינא "זורו רשעים מרחם" [מס' יומא (פא:)], שעליהם נאמר "שם רשעים ירקב", שפירש „ר' אלעזר, רקביבות תעלה בשמותן, מאי היא דלא מסקנן בשמיהו" [רש"י - „לא יקרא אדם לבנו שם אדם רשע“] [שם, (לח:)]? וי"ל שאף שאותו שבתאי היה בסמוך לזמנו של רבי מרינוס, עדיין לא התפרסם עליו הדבר ולא ידעו מכך, והיה גם עוד רבי שבתאי אחר [מס' נדה (כז:)] ושם (מו.) ר' כרוספדאי בריה דרבי שבתאי. מאידך ראינו שנתנו שמות כשמות עובדי כוכבים, כמובא במס' גיטין (יא: - „שרוב ישראל שבחו"ל שמותיהן כשמות עובדי כוכבים“ וכדברי התד"ה עדים, שם - „...דרגילות הוא דמסקי ישראל בשמות עובדי כוכבים“). נראה שהוא מטעם הגזרות והשמדות שגזרו עם החברים בבבל על היהודים ולכן הם הוכרחו לשנות שמותיהם כדי להסתיר את מוצאם וגם כשכבר לא היו גזרות נתנו לילדים שמות ע"ש אבותיהם ששם היה שם עכו"ם. נראה לכאורה שאלו שלא נותנים עיסקא לת"ח, משום שהם חושבים שאין להם כל תועלת בכך, הם אותם אפיקורסים שטוענים "מאי אהני ליה רבנן לדידהו קרו".

לגבי השם "שבתאי", קיימת מחלוקת בין הב"י והמהרש"ל לבין המהרי"ט הסובר שהשם שבתאי הוא יהודי או כותי, כמובא ב"סדר השמות" של ה"בית שמואל" באבהע"ז אחרי סי' קטש ומקור מחלוקתם היא בהבנת התד"ה שבתאי במס' גיטין (יא.), שכתב „שבתאי גרסינן, דשבתי שם ישראל הוא בכמה מקומות, אבל שבתאי הוא רוח רעה כדאמר בפרק כל הבשר [מס' חולין (קו:)]“. במס' ב"ב (קסג.), הובא „ר' שבתי בשם חזקיה ב' שיטין שאמרו...“ ו"סדר הדורות" ע' שבתי כתב- „וקשה להגיה כל המקומות כדברי התוס'“. ה"בית שמואל" כתב שם - „...כתב המהרש"ל אפילו בדיעבד יש קפידא והיינו לפירושו בתוס' דשם שבתאי הוא שם כותי, לכן אם אינו יודע שמו אמרינן בודאי אין שמו כשמות

כותים אע"ג דהמהרי"ט מפרש דברי התוס' בענין אחר (= היינו, שצריך לגרוס בתוס' "שיבתאי גרסינן" ולא "שבתאי גרסינן"), אין להקל דלפי גירסא שלנו (= בתוס') משמע כפירוש הב"י ומהרש"ל וכן הבין תשובות מהר"י ברינא ומה שהביא מהרי"ט ראייה מש"ס הנ"ל, דיש לומר דלמא טעות בש"ס וצ"ל א"ר שבתי בלא אל"ף...". אמנם לאחר שזכינו להדפסת תוס' הרא"ש שהוא גירסת התוס' היותר מדויקת ממה שיש לפנינו, התברר שהמהרי"ט צדק ואין צורך לומר שישנה טעות בש"ס, כי בתוס' הרא"ש הגירסא היא - „שיבתא גרסינן“ ולכן כעת ברור שמשמע מהתוס' ששיבתא שם רוח רעה הוא והוא שם כותי, אך שבתאי הוא שם ישראל. אמנם, מה שכתב ה"בית שמואל" שבמקור שהביא המהרי"ט מהש"ס יש טעות, הוא תימה על האי גאון שחשב שיש רק מקום אחד בש"ס שכתוב שבתאי ונשמט ממנו שיש עוד כמה מקומות כאלו בש"ס ותוספתא דטהרות ואם ה' יודע את זה, בודאי שלא היה אומר שבכל ששת המקומות יש טעות.

בעא מנייהו עסקא ולא יהבו ליה

"הערוך" ע' עסק ב', כתב - „...עת לכל חפץ“ תרגום עידן לכל עיסקא (א"ב - פירוש בלשון יוני, פועל המשתדל לעשות דבר מה). מס' מו"ק (כב) "רצה ממעט בעסקו, לא רצה אינו ממעט", פירוש לישא וליתן בסחורתו כל היום. אם רצה בשאר המתים הרשות בידו, אבל על אביו ועל אמו ממעט בעסקו ואפילו על ידי אחרים. מס' ב"מ (קד:) "האי עסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון עבדו ליה רבנן מילתא דניחא לתרוויהו", פירוש ניחא למלוה, דאי נאנסה כולה למפרע מיהא פלגא דהיא מלוה על המתעסק בעיסקא ואי מטי ביה רווחא שקיל פלגא דפקדון ברשותא דמריה קאי ולא מתחזי כריבית ושומר שכר הוא עלה, דהא שקיל אגר טרחיה וניחא ליה ללוה, דאי מתניסא משלם פלגא המלוה שעליו בלבד ואי מטא רווחא שקיל מיהא פלגא. מס' ב"ב (ע:): "עד דאמרי נהרדעי האי עיסקא פלגא מלוה ופלגא פקדון". מס' כתובות (סו.) "תנא עיסקא רבה וקתני עיסקא זוטא". מס' קידושין (ל) "איכא בינייהו לאגמורי עיסקא...". אמנם בע' אנתיקי המובא במס' ב"ב (סז:) "ולא את האנתיקי", גם שם מפרש "הערוך" מושג זה כעיסקא - „פירוש בגמרא עיסקא דבגוה, הוא הממון שבתוך הספינה (= שמי שמוכר ספינה אינו מתכוון למכור ממון זה) ולשון לע"ז ממש הוא אנתיקא [=] א"ב פירוש בלשון יוני, כל דבר הנוסף על דבר אחר ואינו מעצם הדבר“ וכן במס' נדרים (ג.) - „וכולי עיסקא הוה מחית בהווא גוואזא. במס' ב"ב (קמד.), כתב הרשב"ם בד"ה עבד בהו עיסקא - „לקנות ולמכור“. על רבי מני [מס' מנחות (מג.)] הובא, שעסק בא"י בשווק תכלת "ואצלח בעיסקיהו". במס' תענית (כא.), הובא - „אלפא ור' יוחנן הוו גרסי באורייתא דחיקא להו מילתא טובא אמרי ניקום וניזיל וניעבד עיסקא...עד דאתא אילפא [רש"י - „ממקום שהלך שם לסחורה“]. לאילפא לא היה כלל כסף ולכן, ודאי שהוא קיבל כסף בהיותו ת"ח כדי לקנות סחורה ולמוכרה וכך גם להרויח, ע"י קניה סיטונאית מבעלי בתים ולמכירה בקמעונאות לקונים במחיר יותר גבוה והוא מה שנקרא "תגר", כגון במס' ב"מ (כז.) לא רק שנתנו לת"ח כסף כדי לעסוק בסחורה, אלא נתנו להם גם עדיפות במכירת סחורתם לפני אחרים, כמו במס' נדרים (סב.) - „אמר רבא, שרי ליה לצורבא מרבנן למימר, צורבא מרבנן אנא, שרו לי תיגראי ברישא“ וכן במס' שבועות (ל.). אמנם שם מדובר לגבי להקדים דין של ת"ח לפני אחרים, כדי שלא יצטרך לחכות ולהתבטל מהתורה, אך מדובר על אותו עקרון ודין זה הובא בפירוש במס' ב"ב (כב.) לגבי סחורה, „רב דימי מנהרדעא אייתי גרוגרות בספינה [=והוא "עיסקא דספינתא"] א"ל ריש גלותא לרבא פוק חזי אי צורבא מרבנן הוא נקיט ליה שוקא [רשב"ם - „הכרזו שלא ימכור איש בעיר גרוגרות אלא הוא“] וכך נפסק גם בשו"ע [יו"ד (רמג, ד)] ולכן רבא

גם אמר לעיל במס' נדרים (סב.), שיש להקדים את דינו של צורבא מרבנן. במס' ב"ב (נב.) הובא לגבי קטן שנוטעים עבורו דקל ופי' הרשב"ם ד"ה דאכיל מיניה –הקטן תמרי והקטן קיים, אבל עיסקא לא, שמא יארע בה דבר תקלה ותאבד". נראה שעיקר העיסקא בבבל היה מסחר בתמרים, שבבל היתה משופעת בה, עד שאמרו חז"ל [מס' פסחים (פז:)] שהקב"ה הגלה את ישראל לשם גם בגלל שפע התמרים שם, כדי שיוכלו לשבת בשלוה ולעסוק בתורה ולא רק מהתמרים עצמם, אלא גם מהפקת השיכר מהתמרים. כמו במס' פסחים (קיג.) - ,,אי לא דרמאי שיכרא לא איעתרי". לכן נראה שרש"י, על השימוש הנרחב בשעורים מביא שני פירושים במס' כתובות (ח.) בד"ה מכי רמי שערי באסינתא - ,,יש שורין שעורים בעריבת מים להטיל שכר בעריבת מים לצורך חופה וי"א לשם החתן והכלה זורעין שעורין בעציץ" וגם במס' ע"ז (ח:) פירש רש"י את שני הפירושים הללו והתד"ה מכי רמו שערי באסינתא, משיג עליו וכותב - ,,פירש רש"י לשון ראשון להטיל שכר וקשה, דבכל התלמוד לא מצינו שהיו עושין שכר משעורין אלא מתמרים או מכשות, לכך נראה לשון שני שפירש רש"י..." ונראה שהסיבה לכך היתה משום שבבבל בגלל שפע התמרים עיקר השכר היה מתמרים [יש לציין שמנהג זה שהובא בגמרא מובא באותו דף גם במס' כתובות (ח.) בדפוס וילנא, אף שהמדפיסים לא התכוונו לכך וכן ראיתי בעוד מקומות בש"ס והוא אולי סייעתא דשמיא כדי לזכור יותר טוב היכן מופיעים הדברים בגמרא] ועיין בסוף המסכת כאן לגבי המחלוקת בין ר"ח שפוסק "שתמרי לעיסקא" מותר משום מוקצה ביו"ט ונראה משום שכיחותם והשימוש בתמרים והרי"ף כאן בסוף המסכת חולק וסבור שאסור. **סיכום:** "עיסקא" כוונה היא לקניה ומכירה לקמעונאים, שצריך לתת עדיפות לת"ח למוכרם ללא מתחרים או שנותנים לת"ח כסף כמשקיע שקט לסחור ולהתעסק בכסף על בסיס של פלגא מלוה ופלגא פקדון וישנה עדיפות לתת את זה לת"ח אביון שאין לו מעצמו כלל כסף, כמו במקרה של אילפא ונראה שכך מדובר כאן בקשר לשבתאי בן מרינוס, שהיה אביון שהרי הגמרא מיד אומרת שעשירי בבל לא רק שלא נתנו לו עיסקא, אלא אף מזון להחיות את עצמו, הם לא היו מוכנים לתת לו.

שלשה חייהן אינם חיים

במס' פסחים (קיג:) הובאו שלשה אחרים שחייהן אינם חיים -הרחמנין והרתחנין ואניני הדעת" וכאן מי שאשתו מושלת עליו הוא א' מתוך ג' שצועקין ואינן נענין [מס' ב"מ (עה:)].

לג.

מתני'... אין מוציאין את האור לא מן העצים ולא מן האבנים ולא מן העפר ולא מן הרעפים ולא מן המים ואין מלבנים את הרעפים לצלות בהן (גי' ר"ח - ,,ואין מלבנים הרעפים לצלות עליהן בשר, פירוש שאין מצרפין הקדרות באש")

רש"י גורס כאן "ולא מן רעפים" כגירסתנו וכן גורס הרע"ב, אף שאינו במשנה שבמשניות, אך הב"ח אינו גורס על פי הרי"ף והרא"ש וכן מובא ב"טור" בחלק או"ח בסי' תק"ב. הרע"ב מפרש "כלי חרס חלולין באמצען לכסות את הגגות" וכן כתב ה"תפא"י" בגרמנית "דאכציגל" והרמב"ם בפהמ"ש כינה אותם "לבנים", אך הוא אינו גורסם במשנה וכן לא

גורסים זאת במשנה הר"ח הרי"ף, הבה"ג, הרא"ש והטור (שם) ולכן ה"ב"י גם אינו גורס את זה. ה"קרבן נתנאל" כתב על כך - "...וכן הוא הנכון דמין הרעפים המה לבנים שמכסין בהם הגג אי אפשר להוציא מהם אש ובמדרש בראשית (יא, ב) "זימן לו הקב"ה שני רעפים והקישן זה לזה ויצאת מהן האור", היינו אבנים הידועים שמוציאין מהם אש, אבל במתניתין א"א לומר הכוונה על אלו רעפים, דהא קתני ברישא ולא מן האבנים". ק"ל שלכאורה נעלם מה"קרבן נתנאל" מה שהובאו במס' פסחים (נד.) דברי המדרש בב"ר ושם נאמר במקום "רעפים" - "אבנים", מה שמוכיח לא מסברא אלא מהגמרא שגמרתנו בעקבות המשנה גורסים "אבנים" ולא רעפים. ה"קרבן נתנאל", על כל פנים כתב, שיש שני מיני רעפים, רעפים שהם אבנים שמוציאים מהם את האור ורעפים שמכסים בהם את הגגות, שמופיע ברע"ב לפני 500 שנים, שהרעפים מכסין בהם את הגגות וכך היה נפוץ בחו"ל, אך בארץ ישראל ובארצות החמות היה גג שטוח בו היו עושים שימושים שונים ו"הערוך" כתב "רעפים של תקרה". במס' פסחים (נד.), הובא-,,ובמוצ"ש נתן הקב"ה דיעה באדה"ר מעין דוגמא של מעלה והביא שני אבנים וטחנן [רש"י ד"ה וטחן - ,,טח והכה ושפשף זו בזו". גי' ר"ח - "וטחנו"). הר"י עמדין כתב שם ב"הגהות וחדושים"-,,מפירש"י נראה דגרס וטחן ואין בו נז"ן שורשית ור"ל טח פניהן של אבנים ע"י הכאתן זו בזו וכן נראה כי ע"י טחינה אין אור יוצא מאבק ועפר אלא ע"י הקשה בסלע קשה". דבריו נסתרים מכאן בד"ה מן העפר וממס' נדה (ב.) מרש"י ד"ה כבריתא.

רש"י כאן מפרש שהרעפים נקראים טיול"ש והוא קושר לע"ז זה לעוד חמש מקומות בש"ס ששם לא תמיד מופיע המושג "רעפים". במס' שבת (כט.), הובא -,,דרב אכל תמרי ושדא קשייתא [רש"י -,,גרעינין] לכוּכיא [רש"י -,,כירה של רעפים שקורין טיול"ש והיא חלולה וספרים שכתוב בהן לבי תפי, היינו נמי כירה" וכן הובא ביחזקאל (כח, יא) - ,,מלאכת תופיד תקביך" ושם תירגם יב"ע "חללין ונקבין". [ויקרא (יא, לה) בתרגום של כיריים ביב"ע, הובא- "תפיין"] ושם במס' שבת (לח:), פירש רש"י - ,,כופח, מקום שפיתת קדרה אחת, כירה מקום שפיתת שתי קדרות" וכן כתב הרד"ק ב"שורשים" ע' כיר-,,תרגום של בית שפיתת שתי קדרות" וכאן (לד.) ברש"י ד"ה פורני, הוא פירש - ,,הן תנורים שלנו הגדולים ופיהם בצידן...".

במס' שבת (קכה.) מפרש רש"י בד"ה נתנו - ,,תנורים שלהם עשויין כקדרות גדולות ואין להם שולים ומושיבו לארץ ומדביק טיט סביבותיו לעשותו עב שיחזיק חומו..." ובד"ה כדאמרן, הוא כתב - ,,מלאכת אפיה כגון מעשה טפקא - רעפים שקורין טיול"ש שמסיקין אותם ואופים בהן, כך שברים אלו רחבים ומיהו אין להם תוך להסיקם מבפנים אלא מבחוץ כרעפים..." ושם מדובר על שברי תנור. במס' פסחים (ל:) כתב רש"י בד"ה בוכיא ("הערוך", ר"ח ו"השאלות", פ' מטות סי' קלז גורסים "כובי"א) - ,,כלי הוא מרעפים שקורין טיול"ש ואופין ומטגנין בו ככר". במס' זבחים (צה:) פ"י רש"י בד"ה בוכיא - ,,רעפים חלולין כמין שפיתת קדירה".

במס' ב"ק (סט.), הובא - ,,כרם רבעי היו מציינין אותו בקזוזות אדמה ושל ערלה בחרסית [רש"י-,,כתותי רעפים טיול"ש בלע"ז]". במס' מנחות (סג.), הובא במשנה-,,הרי עלי בתנור, לא יביא מאפה כופח" [רש"י - ,,מין תנור קטן (לשיטת ר' יהודה) מקום שפיתת קדרה אחת] ומאפה רעפים [רש"י - ,,טויבל"ש] וב"הערוך" ע' רעפים, כתב-,,מאפה כופח, מאפה רעפים שעל התקרה". במס' ב"ב (יז.), הובא במשנה - ,,ומרחיקים... ואת הסלעים [רש"י - ,,אבנים שהאור יוצא מהן שקורין קיילי"ש (= אבן צור)..."] וכתב שם התד"ה סלעים - ,,אבנים שאש יוצא מהן ולא

סלעי נחושת, דאין דרך להניחן אצל הכתלים והא דאמר בירושלמי "אית תנא תני טומנין בסלעים ואית תנא תני דאין טומנין, כאן בסלעים של כסף כאן בסלעים של נחושת" הוה מצי לשנויי, "כאן בסלעים של אבנים כאן בשל כסף", אלא ניהא ליה לשנויי כולהו במתכת" ונראה שזהו מקור שם המטבע "סלע", שבתחלה היו משלמים בגודל מסוים של סלע כסף גולמי כמו שכרו אותו במכרה ולאחר מכן יצרו מטבעות כסף עם אותו משקל וגודל. גם מגפרית היו מוציאים את האור וגם משתמשים בו לצרכים שונים. במס' ברכות (כז:) ברש"י ד"ה לכברויי סלי, ,,לעשן אותן בגפרית לאחר שהתפלל של שבת בערב שבת. מס' גיטין (פו.) רש"י ד"ה ומרתא - ,,פסולת סיגי כסף שיוצא ממנו במקום שמתכין אותו בשעת חפירתו מן ההרים וקורין לו קוגילון". ד"ה וכבריתא - "גפרית". במס' נדה (סב.) - ,,מאי בורית - כבריתא [רש"י - "גפרית"] ... כל שיש לו עיקר [רש"י - ,,שורש שממנו חי וגפרית קרקע בעלמא הוא"] ... אלא מאי בורית אהלא. רש"י פירש כאן בד"ה מן העפר - ,,קרקע קשה, כשחופרים אותה מוציאה אור כעין גרגישתא [= סוג עפר לבן] שלנו ממקום מחפורת שלהם".

סיכום: שיטת רש"י היא שיטת יחיד שלדעתו אין מחלוקת בין המשנה והמדרש בב"ר. יש סוג אבן הנקרא רעפים שמוציאים ממנו את האור ע"י הקשה של זה בזה ויש סוג של אבן צור שמוציאים ממנו את האור ע"י הקשת חתיכת פלדה או מכוש של פלדה (מרא - באבן זו) ולשאר "הראשונים", ע"פ המשנה והגמרא יש רק סוג זה של אבן צור שמוציאים ממנו אש ע"י הקשה של זה בזה. לדעת כולם יש סוג רעפים שהוא גם מין חרס חלול שבו צולים בשר או מעליו ואופים ככר וממנו עושים כירה ונקרא בוכיא או כוביא, וישנם סוגי קרקע שמוציאים מהם אש והם הגופרית ומעין אדמת גרגישתא. "תפי" משמעו "חלול" ולכן נקרא כלי הנגינה - תוף מחרסי הרעפים החלולים גם מכסים בהם את הגגות. לשיטת הרע"ב, לכאורה, ניתן להוציא את האש גם מאותם חרסים חלולים ויש רק סוג אחד של רעפים, שמהם הוציא אדם הראשון אש כמובא בב"ר. כיוון שרש"י מכנה את שני סוגים הרעפים באותו לע"ז - טריל"ש, צריך לומר שהוא סובר, שגם בלע"ז יש למילה זו משמעות של שני הסוגים - אבן וסוג חרס.

רש"י ד"ה אוכלי בהמה (אין בהן משום תקון כלי) - ,,כגון קש ועלי קנים..."

בגמרא אינו מופיע כלל שהקש ועלי קנים הם מאכל בהמה ולהפך בכל מקום סתם מאכל בהמה טמאה הוא שעורים כמו במס' פסחים (ב.). ,צאו ובשרו לסוסים וחמורים" וסתם מאכל בהמה טהורה הוא כרשינין ולכן היה קשה. ראשית, מאכלים אלו אינם צריכים תיקון וניתנים רק לבהמה ועוד מה הגמרא מקשה מיד לאחר מכן מעצי בשמים שיש בהם תיקון של מלילה וקטימה ולכן רש"י מבאר מדוע לא מדובר ממש על אוכל העומד לבהמה, אלא על אוכל הדומה לעצי בשמים ולכן שייך היה להקשות מעצי בשמים וכן מבאר ה"מ"ב" (שכב, ד) (ט) - ,,רוצה לומר, דבר שראוי לאכילה לבהמה ומשמע בגמרא דאפילו אין עומד בשבילם (= כי בשבילם עומדים לאכילה רק מהשעורים או מהכרשינים) [שער הציון (יא), דשם מיירי לענין עצי בשמים] כגון עצים רכים שראוי להם לאכילה, גם כן לא מתקריא עליהם שם כלי". אמנם רש"י לא כתב "עצים רכים" כדברי ה"מ"ב" אלא פחות מכך - "קש ועלי קנים". מה שכתב ב"שער הציון" - ,,דשם מדובר לענין עצי בשמים זה לכאורה קשה, כי מעצי בשמים הקשו אך (שם) מדובר על קש או קיסם או תבן או עצי בשמים", כדברי השו"ע (תקט, ד) והשו"ע לא הזכיר "עלי קנים" כדברי רש"י ושיבץ במקומם "תבן". ראה לעיל (ב.) תד"ה מגביהין.

לד.

מתקנין את הקונדס ואת העכביות

אלו הם צמחים ששינו מטבעם בעקבות חטא אדם הראשון והם ה"קוץ ודרדר תצמח לך" שנתקלל בו אדה"ר. "הערוך", ע' עכביות, כתב - ,,בפ' אחרון בעוקצין מ"ב ר' שמעון אומר חוץ מן העכביות ביצה (לד) ... פי' ירקות שהן מרין וצריך למתקן ע"י האור ברותחין דאע"פ שקודם שמתקן אינן ראויין לאכילה, יכול לטלטלן כדי למתקן לאכילה (ב"ר פ' כ') קוץ זו עכבית דרדר זו קונדס שהוא עשוי דרים דרים "והיה כערער בערבה" תרגום ויהא כעכביתא במישרא וי"ל עכביות בלע"ז רוסי שהן ממין מאטא לא קונדס בלע"ז קרד"י".

לד:

תינוקות שטמנו תאנים

קיימת כאן מחלוקת בין רש"י ותוס'. רש"י בד"ה תינוקות כתב - ,,...והאי דנקט תינוקות רבותא היא דאשמעינן דיש להם מחשבה ע"י מעשה המוכיח כדאמרינן [מס' חולין (יג.)] ... , אך התד"ה תינוקות כתב שאין להם מחשבה - ,,... ונקט תינוקות לרבותא אע"פ שאין להם מחשבה גרידא, מעשה יש להם". לכאורה קשה דתרומה יש בו ענין של "חלות" וצריך גמירות דעת שאין לקטן וניתן לכאורה לומר, שמדובר בילדים בני י"ב [מס' ברכות (כד.)] ואף מעל גיל בר מצוה, כדמצינו לעיתים בחז"ל שאף בחורים נקראו תינוקות. כגון "תינוקת בת תריסר" [מס' כתובות (ג.)] וכן - ,,אין משדכין את התינוקות (בשבת) לארס" [מס' שבת (יב.)] וכן, תינוקות בת י"ד שנה ויום אחד, אם יודעת בטיב מו"מ מקחה מקח" [ב"ב (קנה:)] וכן, תינוקות שהיו בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה במ"ט פנים טמא ובמ"ט פנים טהור" [במדבר רבה" (יט, ב)] וראה על כך עוד בחיבורנו עמ"ס תענית (ה:) ולרבותא נקט שאף שהם אינם הבעלים וממילא לכן אכילתם עראי וזה נחשב קבע כדברי התוס' ויתכן ולדעת רש"י התינוקות שבמשנה הם יותר גדולים. במס' נדה (מז.) נאמר שתינוקות נחשבת עד תקופת הנעורים. התוס' כתב עוד - ,,וכיון שטמנו לאכול בשבת הוקבעו" ובמס' ב"מ (כא:) כתבו התוס' ד"ה ופטורות ממעשר - ,,מקודם גמר מלאכה שלא נתייבשו עדיין כדמוכח בביצה (לד:) "וראה עוד שם.

אלא אם בא חכם למזרח-ר' יהודה חכם לכשירצה

המהר"ץ חיות כתב במס' ב"מ (כה.) שבש"ס ישנו לעיתים קשר בין הכינוי של אמורא או תנא לבין ההלכה שהוא אומר. כאן ישנו גם קשר כזה בין ההלכה שרבי יהודה אמר בו את דעתו ואמר בו "אלא אם בא חכם למזרח" לבין הכינוי שהוא כונה "חכם לכשירצה" [מס' גיטין (סז.)]. רש"י פירש שם - ,,לכשיתיישב בדעתו, שהיו בניו מתים בחייו" והמהרש"א כתב על כך - ,,ע"י פרש"י והוא דחוק דאין זה בכלל מונה שבחו ובערוך פי' "לכשיפתח שפתותיו, הוא ראש המדברים" ובאדר"ן פ' ל"ג (= הובא) "ר' יהודה חכם" ולא גרס "כשירצה". שו"ת המהרלב"ח בסי' צ"ב ביאר את כוונת התוס' שם, שבסוף מס' הוריות נשארו בתיק"ו מה יותר עדיף, האם חריף ומקשה שזו היתה מידתו של רבי מאיר או מתון ומסיק שזו היתה מידתו של רבי יהודה וכשהיה רוצה רבי יהודה לנהוג גם במידתו של רבי מאיר אז היו לו את שתי המעלות והיה יותר גדול מרבי מאיר.

לה.

תד"ה והלא

תמיה לי, שכמעט כל התוספות בעמוד זה הם העתק מרש"י. המהר"ץ חיות אכן התייחס לכך בהערותיו כאן בתחילת המסכת (ב.) על תד"ה שאור וכתב - ,,עיין צל"ח. ובאמת דרך התוס' בכמה מקומות ובפרט במס' זאת להעתיק על פי רוב דברי רש"י לבד בלי שום הוספה, פעמים בהזכרת שמו. עיין בדף זה ע"ב ד"ה כח דהיתרא וד"ה והיה ביום הששי (יד:) ד"ה רבא ופעמים בלי הזכרת שמו, כמו בע"ב ד"ה נגזר, (ט.) ד"ה והאמר ר"י א"ר, (יא:) ד"ה אמר רחבא (ותימה שלא הביא מהדף כאן שכל התוס' הם מועתקים מרש"י) "... ונראה שהסיבה לכך היא שהתוס' התכוון לכך שהוא מסכים עם כל דברי רש"י בנושא מסוים וממילא נשמע מכך שבמקומות שאינו מעתיקו הוא אינו מסכים עמו או עם חלק מדברי רש"י. למס' ביצה יש מס' חיבורי תוס' והתוס' שלנו הוא מתקופת רבינו פרץ ובספר "תולדות יעקב" לר"י קשטרו, ירושלים תרכ"ו, מובא תוס' למס' ביצה מכ"י. המהרש"א (יא:) מביא נוסחאות ישנות של תוס'. המהר"ם (ז.), כתב - ,,כל לשון התוס' במסכת זו מגומגמים ואינו מדוקדק" ועי"ש (ה.) (לא.).

לה:

וש"מ רוב עמי הארץ מעשרין

מסקנה זו היא לאפוקי ממ"ד במס' מנחות (לא.), דלר' טרפון רובן של עמי הארץ אינם מעשרים. מה הסיבה שלמסקנה עמי הארץ רובן מעשרין, על כך עונה רש"י במס' שבועות (טז.) בד"ה אלא בעולי גולה - ,,...ויש לפרש דעמי הארץ, המפרישין מעשרות, היו זריזין לעשות בו מצוה מן המובחר לפי שהיו שומעין דרשה [מס' שבת (קיט.)], מס' תענית (ט.) [[עשר בשביל שתתעשר" והיו צריכים להתודות "עשיתי ככל אשר צויתני" [דברים (כו,יד)] והיו שומעים את המתרגמים "ואכלת לפני ה' אלקיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך", לכך היו נכנסים עד תוך חומת ירושלים הפנימית לקיים "לפני ה' אלקיך", אבל בקדשים לא היו מטריחין עצמן ואוכלים אותם לפני מחומה החיצונה, כשאין מוצאים אכסניא בפנים וכשהיו אומרים להם זו קדושה וזו אינה קדושה? לא היו שומעין לנו, לפי שאומרים זו חומה וזו חומה מה לי תחתונה מה לי עליונה". לגבי מה שכתב רש"י "שלא היו מוצאים אכסניא", לכאורה זה קשה שהרי נאמר במס' אבות (ה, ז) שאחד מעשרה ניסים שהיו בו, היה "ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים" ואפשר שרש"י סבר שכל הניסים או חלקם לא היו בבית שני אלא בבהמ"ק הראשון.

לו.

רש"י ד"ה מקורזלות

רש"י כאן תירגם "אגוד"ש", היינו מחודדות, שהרי מדובר שהם במצב של "דחזיין לבית הכסא". במס' סוכה (לו:) כתב רש"י בד"ה במקורזלות - ,,הראויים לקינוח, מקורזלות פיקוד"ש בלע"ז ועיין שם בתד"ה מקורזלות המפרש שהכוונה לאבנים רכות ולא כרש"י.

לו:

עכברתא דאשתכח בי באספרמקי

בגמרא הובא-, גרף של רעי אגב מנא אין, בפני עצמו לא, דההוא עכברתא דאשתכח בי אספרמקי[רש"י-, בשמים] דרב אשי. אמר להו רב אשי נקטה בצוציתה ואפקוה" וק"ל, דבשלמא אם נמצא בתוך הבית ניתן להוציאו, כדברי רש"י בד"ה נותן-, ו,להוציאו הוא דשרו ליה משום כבודו, אך אם נמצא בתוך בשמיו, מה שייד כאן משום כבודו וי"ל דהעכבר הנמצא בתוך בשמיו מונע ממנו שמחת יו"ט, כי על ידי הבשמים מענגים את היו"ט על ידי שמריחים ממנו וניתן על ידו גם להשלים מאה ברכות ביו"ט, כיון שיש פחות ברכות בתפילת י"ח כדאמרינן במס' מנחות (מג:)-, רב חייא בריה דרב אויא בשבתא וביומי טבי טרח וממלי להו [רש"י-, ,למאה ברכות] באיספרמקי ומגדי[רש"י-, ,אספרמקי בשמים ומגדי מיני מגדים שטעונים ברכה] ומה שהעכבר נחשב כגרף של רעי, הוא משום מיאוס גרידא וזה מספיק לתת טעם לפגם בבשמים אפילו כאשר העכבר עצמו משביח את הבשמים, כפי שכתב ה"מרומי שדה" לנצי"ב מוולוז'ין עמ"ס ע"ז (סח:)- בד"ה אמר רבא, שהעכבר אף נותן טעם לשבח גם בשיכר ובחומץ והספק היה האם ההיתר הוא משום מיאוס או משום נותן טעם לפגם.

ואלו משום שבות...ולא מרקדין

בספר שמות (ה,א), הובא-, שלח את עמי ויחגו לי במדבר" וכתב על כך הרד"ק פירוש הנראה תמוה, בהיותו מתעלם מההלכה שהובאה כאן. הרד"ק כתב על פסוק זה-, "...מלשון "יחגו ינועו כשכור" ונקרא כן החג לפי שמרקדין ומטפחין בשמחת יו"ט" וי"ל שהרד"ק הרי אינו מפרש כלל מדוע נקרא חג הסוכות בשם זה-"חג" על שם העתיד, ששמחת בית השואבה במקדש היתה שמחה מיוחדת שלא היתה בשום חג אחר אלא באופן כללי על כל חג, שבכל חג גם לפני מתן תורה האנשים היו מרקדין ומטפחין בכל חג שהם חגגו והוא רק ניסח את זה בשם הפעולה שניתנה לכך מאוחר יותר-"שמחת יו"ט" ועוד שבזמן התורה עדיין לא גזרו משום שבות כאשר נכתב בתורה המושג-"חג" ועוד שהרד"ק מתייחס רק לביאור פשט המילה ולא להלכות השייכות לחג. שו"ר שכינותי להסברו של ה"תוספות יו"ט" בפירושו עמ"ס ר"ה (א,ב) בד"ה ובהג נידונין על המים-, "...והא דמייחד שם "חג" לסוכות טפי מפסח ועצרת [וכן בשקלים (ג,א), נדרים (ז,ט), בכורות (ט,ה)] ואף על פי ששלשתן בשם "חגים" נקראו בכתוב, מכל מקום "חג" הנחתו הראשונה על המחול והריקוד אי לא גזרה שוה ד"מדבר" "מדבר", כמו שמובא בסוף פרק קמא דחגיגה והרד"ק כפי הפשט מפרשו כן מענין ריקון וטיפוח לשמחה ובסוכות היתה שמחה יתירה של בית השואבה, לפיכך הוא ראוי להקרא ביחוד בשם "חג" ומפני כן אומרים בו בתפלה "זמן שמחתנו". הסיבה לניסוח המים בחג הסוכות דוקא מובאת במס' ר"ה (טז:)- ומפני מה אמרה תורה נסכו מים בחג ד[גי' הרי"ף והרא"ש- מפני שהחג זמן גשמי שנה הוא] אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה".

רש"י ד"ה חבית של שייטין

רש"י פירש כאן-, כלי גומא שאורגין אותו ועושין כמין חבית ארוכה ולמדין בו לשוט". ב"תשובות הגאונים" [הוצ' הרכבי, סי' ל"ד, עמ' ב'], הובא שכדי ללמוד לשוט היו עושים את הכלי כדי לצוף ולשוט בו מכף של דקל. התד"ה שמא יעשה חבית של שייטין, הייתה לפניו גירסה אחרת ברש"י, שהחבית היתה עשויה מקנים, אך התוס' מוכיח שהחבית היתה עשויה מחרס. אם כן, לפנינו ד' שיטות ממה היה עשוי החבית של שייטין. דברי ה"גאונים" דלעיל נסובים על דברי הגמרא במס' ב"מ (ל:), פתכא דאופי-, "...בלשון ישמעאל "אופי"- כרב והן עיקרי חריות של דקל, עושין מהן מחרוזות לתינוקות וחוגרין אותן במתניהן, כדי שיהיו צפין ושטין על פני המים[= הקרוי כיום "מצוף"]".

לז.

רש"י ד"ה משום מקח וממכר -,...ומקח וממכר אסור מן המקרא דכתיב "ממצוא

חפצך ודבר דבר" [ישעיה (נח,יג)].

רש"י אינו מתכוון ב"מן המקרא" שהוא מדאורייתא, אלא כוונתו "מן הפסוק". "גהש"ס" ומהר"י פיק ברלין ציינו ל(כז:)- לעיל שרש"י שם בד"ה אין פוסקין דמים כתב -, דמקח וממכר בשבת ויו"ט אסור בספר עזרא [נחמיה (יז, טז)]. בפסוק שם הובא - וכל מכר ומוכרים בשבת לבני יהודה ובירושלים (יז) ואריבה את חרי יהודה ואומר להם מה

הדבר הרע הזה אשר אתם עשויים ומחללים את יום השבת (יח) הלא כה עשו אבותיכם ויבא אלהינו עלינו את כל הרעה הזאת ועל העיר הזאת...". אומנם יש לומר שאין כוונת רש"י שהפסוק בנחמיה הוא המקור הראשון של האיסור, אלא כתב בצורה סתמית "בספר עזרא", כי שם נאמר בפירוש שזה חילול שבת. אמנם מה שנלמד מכך שחורבן הבית הראשון לא היה רק משום ג' העברות הידועות, אלא גם משום חילולי השבת ועוד עברות, כגון ביטול 70 שנות שמיטה וב"רוקח" כתב שגם משום שנאת חנם הבית הראשון נחרב כמו בבית שני.

לז:

אמר רבב"ח א"ר יוחנן הלכה כר' דוסא ... והאמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה

במס' חולין (מג.) הובא - , והאמר רבב"ח אמר ר' יוחנן הלכה כסתם משנה" והנה כאן אנו רואים שרבב"ח אינו סובר שכן אמר ר' יוחנן שהלכה כסתם משנה וכן מסיקה הגמרא במס' גיטין (פא:) דרבב"ח לא ס"ל דא"ר יוחנן הלכה כסתם משנה ובאמת שם במס' חולין רש"י ותוס' אינם גורסים שרבב"ח סובר שר"י אמר הלכה כסתם משנה ורש"י שם במס' חולין ד"ה אמוראי נינהו פירש, שזו מחלוקת אמוראים לגבי כלל זה שאמר ר' יוחנן או כדברי רבי יצחק- , רבי יצחק סבר דלא כיל רבי יוחנן למימר הלכה כסתם משנה, אלא היכא דסבירא ליה, אמר בהדיא "הלכה כמשנה זו" ואמורא אחרינא אמר משמיה דר' יוחנן הלכה כסתם משנה והיכא דאיכא תרי סתמי דסתמן אהדדי, אי איכא טעמא לאלומי חדא מחברתה, כי ההיא דסנהדרין (לד:) אזיל רבי יוחנן בתרה אי לא מספקא ליה ולא קבע בהו הלכתא כחד מניהו...".

"הגהות בן אריה" שם במס' חולין, הוא האריך לבאר שבכל המקומות בש"ס שהובאו דברי ר' יוחנן הלכה כסתם משנה ליתא "רבב"ח אמר" רק אמר ר' יוחנן סתמא - , וט"ס הוא כאן... והא דמקשינן [ביצה (לז:)] אהא דאמר רבב"ח אמר ר' יוחנן מהא דאמר ר"י הלכה כסתם משנה, אע"ג דרבב"ח לית ליה הך כללא עדיפא מיניה משני התם אליבא דכו"ע... ועי' עוד מה שהוא האריך שם. אם כן לדבריו אין מקום כלל להקשות מרבב"ח א"ר יוחנן על סתם א"ר יוחנן כי רבב"ח אינו סובר כלל זה, שאת ה"הלכה כסתם משנה" אמר ר' יוחנן והגמרא היתה צריכה לתרץ זאת אלא שהיא תירצה תירוץ שנכון לכולם "כאן ברועה אחד וכאן בשני רועים".

לח.

אשכחיה לר' יוחנן ורבי חנינא בר פפי ור' זירא

מכאן משתמע שר' יוחנן ור' זירא היו חברים וזה קשה, כי רבו של רבי זירא היה רב יהודה ורבו של רב יהודה היה שמואל, כדברי התד"ה יתיב[מס' גיטין(יא.)] ור' יוחנן היה גדול מעט משמואל ולא יתכן לכן שר' יוחנן היה ביחד עם ר' זירא ומכאן מובן מדוע המהרש"ל מגיה ומחליף את ר' יוחנן בר' אבין.

לח:

ר' חייא מקטוספאה

קטוספאה היא "כלנה" שבארץ שנער, כמובא בתרגום יב"ע על ספר בראשית (י.) . התרגום שם כתב ש"נציבין" מקום שבו היה גר רבי יהודה בן בתירא [מס' פסחים (ג:)] הוא אכד ובמס' סנהדרין (לב:) הובא - "אחר ריב"ב לנציבין",

היינו אכד ולא כדברי "מרכבת המשנה" בחיבורו "חוג הארץ", שכתב שהכוונה ל"נציב" שבארץ יהודה שבמס' סנהדרין(יב). הובא שעיברו שם את השנה[וראה שם את דברי המהרש"א]. ב"איכה רבה"(ג,ו), הובא[וראה שם ברש"ש]- יהודה בן בתירה אזל לנציבין בערב צומא רבא אכל ופסק...שמע ריש גלותא שבא ר' יהודה לעירו ואתא לגביה. ריש גלותא היה כידוע ראש גולת בבל ואכד היתה שייכת למלכות בבל.

לט.

מים ומלח בטלין בעיסה ואין בטלין בקדרה

הר"ן במס' נדרים (נב). דן האם מים ומלח עם העיסה אינו נחשב מין במינו ולכן לא יחול הכלל שאפילו באלף לא בטלי כיון שיש לו מתירין ומביא את דברי הראשונים שזה נחשב כן כמין במינו - ,,כיון דעיסה לא מתעבדא אלא בהו כמין במינו דמי", אך בהמשך הוא דוחה וכותב - ,,כשיש לו עכשיו היתר כי ההיא דפ' משילין (לט.), שאף מים ומלח מותרין עכשיו במקום שרגלי שתיהן שוין בה, הרי נתקרב הרבה היתר של עיסה למים ומלח שאף עכשיו שניהן מהתירין וכיון שהיתרן קרוב אי אפשר לחילוק שיש בין מינו לשאינו מינו שישלימנו, דהא הש"ס לרבנן (= בניגוד לר' יהודה) חילוק דהיתר ואיסור עדיף להו מחילוק דמינו ושאינו מינו דבה הוא דפליגי עליה דר' יהודה, הלכך דבר שהוא נותר עכשיו כמים ומלח ראוי יותר שלא יתבטל לגבי עיסה אע"ג דהוי מין בשאינו מינו ממה שראוי שלא יתבטל דבר שהוא אסור עכשיו ועתיד להיות נותר אחר זמן לגבי מין במינו משום הכי נהי דמסקינן דדבר שיש לו מתירין בשאינו מינו בטל מפני שהוא אסור עכשיו אסיק רב אשי התם דמים ומלח שהן נותרין עכשיו אינן בטלין לגבי עיסה אע"פ שהוא מין בשאינו מינו...".

של עולי בבל כרגלי הממלא

לעיל (לח): הובא "חפצי הפקר קונין שביתה" וכן הובא בדיוק באותו מקום בעירובין (לח): וכן ב(קמה:): ושם הובאה משנתנו לגבי עולי בבל כרגלי הממלא, כדי להוכיח שלא ניתן לומר שמדובר "בגשמים הסמוכין לעיר ושאנשי אותה העיר דעתם עלייהו", לגבי המחלוקת בין רבי יוחנן בן נורי ורבנן אי חפצי הפקר קונין שביתה.

אתמר מילא ונתן לחבירו ר"נ אמר כרגלי מי שנתמלאו לו ורב ששת אמר כרגלי הממלא

הרשב"א במס' עירובין (מה). ביאר לגבי, עולי בבל הן כרגלי הממלא, שכוונת "ממלא" הוא לצורך עצמו ולא לצורך אחר ואפילו נתן לאחר, הרי הן כרגלי הממלא הראשון, מאותה סיבה שהזכיר הרשב"א למעלה, שכיון שהן לא קנו שביתה ואינן לדעת עצמן, הרי כיון שהריים אותן הממלא הראשון קנאן מדין ברירה וכן מוכח בפלוגתא דר"נ ורב ששת כאן, לכאורה, אם לפי גירסת הספרים דגרסי "המגביה מציאה לחבירו קנה או לא קנה" וכל שכן לפי הגירסה "קנה הוא עצמו או לא קנה". הראב"ד חולק ואומר, דמה דקתני "ממלא בור של הפקר הרי הן כרגלי הממלא", זהו דוקא בעודן שלו ולא נתנן לאחר, הא אם נתנן לאחר, הרי הן כרגלי המקבל.

רש"י ד"ה הב"ע למלאות

רש"י פירש - ,,...וכשהתירו, למלאות מימיו התירו דסמכינן אברירה ואמרינן, מר מדידה קא ממלא" וק"ל זה מתרץ, הרי רש"י עצמו אמר לעיל במשנה, שהמשנה "קסבר יש ברירה להחמיר" וכאן זה ברירה להקל וי"ל דאין הכי נמי, אלא כיון דמיד אחרי זה מוכיחים מר"נ עצמו שהוא סובר שאין ברירה, ממילא לא חשו לכך. לא זכיתי להבין למה המהרש"א ציטט את קושיית הת"י ותירוצם לקמן (מ). בד"ה במשנה ולא הביאם כאן במקום היותר מתאים.

לא דכו"ע בירא דהפקרא הוא

ה"שיטה מקובצת" כאן כתב-, וי"ל דר"נ לא פריש טעמא דידיה, אלא תלמודא הוא דקאמר הכין...". המהר"ב מרגנשבורג עמ"ס נדה (כד.) אות ב] המציין בכמה מקומות בתוס' המתייחס לדברי "איתיביה ר' יוחנן לר"ל" המופיע בגמרא במס' מקומות וכותב על כך "להד"ם" והוא מפנה ל"ש"מ" כאן כעוד דוגמה להתייחסות כזו.

מ.

רש"י ד"ה לא יוליוכו-, לאחר הסעודה...לסעודת הלילה

ק"ל והא זה נחשב מכין מיו"ט לחול ושו"ר דגם הרש"ש הקשה כן והפנה למג"א באו"ח סי' תרט"ז ושם כתב המג"א באות ה' שמותר לקחת דברים שאין משתמשים בהם אלא לאחר החג, כי שמחה היא לו, אך יתכן שהכוונה היא לשני ימים טובים או ראש השנה שניתן לקחתם עלידי עירוב תבשילין.

מי עברא דדשא

"דשא" הוא היתד המסתובב במפתן ו"עברא" פירושו "מסתובב". רש"י תירגם את המילה "מסתובב" טורנייר בעינינים שונים. במס' שבת (מז:) תירגם רש"י את גללניתא, שהיא מטה מסתובבת ומתפרקת טורנייר"ן וכן לעיל (כט:). תירגם רש"י את אגבא דפתורא, שהוא שולחן מסתובב טורנייר"א. "עברא" כאשר היא מופיעה גם במשמעות שונה, כגון "תעובר צורתו" במס' ב"ב (צח:), תירגם שם רשב"ם מילה זו גם כן באותו לע"ז – טורנייר"ר ובד"ה שעברה צורתו – ,החמיץ שקורין טורנייר"ר, היינו שהתבשיל "המסתובב" ממצב רגיל למצב של החמצה. במס' פסחים (צד:), פירש רש"י בד"ה אי נמי כי צנורא דדשא - ,שהדלת סובבת בחור המפתן העליון והמפתן במקומו עומד ואם באת לגלגל המשקוף, הוא מתגלגל סביב הציר והדלת עומד במקומו...". ובמס' כתובות (סז:) פירש רש"י בד"ה צנורא דדשא - ,חור שבמפתן וציר הדלת סובב בו" וכן במס' מנחות (נ:) ו(נה.) את ענין עריכת הבצק וסיבובו, כדי לתת לו צורת פת, תירגם רש"י טורנייר"ר.

והאמר שמואל שור של פטם הרי הוא כרגלי כל אדם

ק"ל והרי שמואל הוא הבר פלוגתיה כאן של רב שאומר "כרגלי מי שהפקיד אצלו" ושמואל סובר "כרגלי המפקיד", אם כן אפילו אם קונה הפטם הוא כמי שהפקיד בינתים את הפטם אצל המוכר, משום שידוע שיבוא כדברי רש"י לעיל (לח.) ד"ה הרי-, דכיון דאורחיה לזבוניה מאתמול אוקמיה ברשותיה דמאן דאתי למחר וזבין ליה", הרי אין זה יכול להיות קושיה על רב.

רש"י ד"ה אלא שאני רב חנא בר חגילאי

רש"י פירש-, וטעמא לאו משום תחומין אלא רב חנא דאורי ליה הכי תלמידיה דרב הוה ורב אמר בשחיתת חולין (צה.) "בשר כיון שנתעלם מן העין אסור אפילו תלוי ביתד בבית ישראל" ורב חנא אגב טרדא דשמעתיה משכח שאר עסקיו. ק"ל טובא, הרי התוס' והרא"ש שם אומרים שרב אמר זאת מתוך חומרא בעלמא ובעל "המאור" אומר, שהוא אמר זאת משום מדת חסידות ואילו כאן הוא בא לפני רב חנא לשאול אותו דין ולא חומרא או מדת חסידות וכן רואים ממהלך סוגיית הגמרא שהכוונה היא לשאלה הלכתית ועוד, מה שייך לשאול אם לנהוג מדת חסידות, הרי זה תלוי במדרגת האדם עצמו? וי"ל דאה"נ, דאכן היא חומרא אך חומרא הנובעת מדין, כי רב פסק כן להחמיר מתוך שראה שאנשים נותנים בשר ביד עכו"ם ממש ולכן "אחמורי עליה", כמובא ב"תלמוד ירושלמי" במס' ע"ז (ב,ה) ובמס' שקלים (ז,ב), לכן הוא בא לשאול כיון שהוא גברא רבה, האם דין זה חל גם עליו. בכמה מקומות בש"ס אנורואים שרב פסק חומרות שונות משום ירידת הדורות שלכן אנשים החלו לזלזל בדינים שונים ו-,רב מצא בקעה וגדר בה גדר" [מס' עירובין (ז.), (ק:)] וביאר שם רש"י-, כלומר אינן בני תורה שידעו להזהר כבקעה זו שאין לה שומר והכל פרוץ".

למה לי למימר משקי...קמ"ל דלישקי אינש בהמתו והדר לשחוט משום סרכא

דמשכא

רש"י פירש-,, שתהא נוחה להפשיטה שהוא נדבק יותר מדאי בבשר". הרמב"ם כאן בפהמ"ש, הר"ן והרי"ף חולקים על רש"י וסוברים שהשקאה זו, מטרתה היא כדי למנוע סרכא בריאות. לרש"י משכא פירושו כפשוטו – עור ולרמב"ם פירושו משיכה ועל ידי המים הסרכא נמשך מהריאות. רש"י כאן אינו מבאר למה הכוונה ב"משקין", אך מהר"ן בסוף הרי"ף משמע, שנותנים לבהמה לשתות והוא כתב שם שזה בכלל מזונות ולכאורה זו הכוונה הפשוטה של המילה, אך דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, יסוד המתקיים תדיר גם ברש"י, כי מרש"י במס' חולין (לו: בד"ה של זבחי שלמים משמע, שהכוונה לרחצת הבהמה והוא אף מביא את דברי הגמרא כאן כראיה לכך-,, דבשר שלמים ועורן לבעלים טרם בהו להיות יפין ומעבירן בנהר סמוך לשחיטתן, שיהו נוחין להפשיט, כדאמרינן בפרק משילין פירות [מס' ביצה (מ.)] "משקין ושוחטין את הביתות" ואמרינן התם דאורח ארעא לאשקויי משום סרכא דמשכא" וכן כתב שם רש"י שם לעיל בד"ה במשקי בי מטבחה-,, במים שרפצו בהן הבשר בבית המטבחים בעזרה". במס' פסחים (כ.) רש"י גם מתייחס לנושא זה, אך אינו אינו מפרט לגבי ההשקאה מהרמב"ם בפהמ"ש עמ"ס עדיות(ב,ג) משמע שגם הוא סובר שכוונת "משקין" הוא לתת לשתות ולכן נראה שגם השו"ע באו"ח בסי' תצ"ז ונושא כליו הט"ז והמג"א סוברים כרמב"ם, אך עיין ברמב"ם חלק טהרה בהל' טומאת אוכלין (י,יז) ו(יג,ד) ששם משמע ממנו שהבין, שאם אכן הפירוש של מטרת ההשקאה הוא כהבנת רש"י, חייבים לומר ש"משקין" הכוונה לרחיצה. יש לציין שכיום הקצבים נוטים לתת לבהמה לשתות כדי להפשיטה בקלות.

ורועות באפר

במס' חולין (קכג:) כתב רש"י בד"ה מעפורת-,, סודר "ויתחפש באפר על עיניו" דכתיב במלכים א' (כ,לח) גבי מיכה מתרגמין "ואישתני במעפורתא" [= בנוסחתנו- "במעפרא"] וכתב שם רש"י-,, שינה את מעפרתו שלא יכירוהו" והרד"ק פירש שם-,, באפר ששם על עיניו שלא יכירוהו...ותרגום "וכריך במעפרתא עיניו" ונוסחא אחרת "וכריך במעפרא על אפוי". באפר, הוא צעיף והוא הפוך מן "פארי המגבעות" ובי"ת באפר קמוצה, מורה על היריעה". נראה ש"מעפורת" נקראת כך מלשון עורף בשינוי אותיות, כי הסודר נשען על תחתית העורף, כמו שכתב כאן המאירי [לו: לז.] בד"ה מה-,, ובלשון הכתוב אפר, יתכן גם בשינוי אותיות ע' בא' שהם מאותו מוצאי אותיות הגרון והסודר גם נח על הגרון מגבו". המאירי כאן והרמב"ן/ בראשית (לח,יח) פירשו שאפר פירושו "כפרים" וק"ל הא תירגם ה"תרגום ירושלמי" על שמות (ב,ה) את "בסוף על שפת היאור"-,, באפרה על גב נהרא". ה"חזקוני" כתב בספר שמות(ג,א) בד"ה אחר המדבר-,, שם מצוי דשא מרעה בהמות". ב"ספרי" בפרשת עקב (טו) כתב בד"ה עשב בשדך-,, שלא תהא מצטער למדבריות...", אך עי' בשו"ע, חו"מ (רעח,ד) שכתב-,, רועה באפר (פי' רשב"ם מעשה השדה) והסמ"ע פירש באות ה'-,, פי' בבקעה מקום מרעה טוב".

פצעילי תמרים

"הערוך" כתב בע' פצעל -,,...פירוש בתשובות, פגי תמרה שהכניסן פירות ונמתקו יפה יפה ועדיין לא בשלו ולא נעשו תמרים, פוצעין אותן אחד לשנים בסכין ומעלין אותן לגג לייבשן ומייבשן ומכניסן לקיום, דסבירא לן דכיון דהעלן לגג לייבשן אקצינון מדעתיה ואמרינן אין מוקצה לר' שמעון אלא גרוגרות וצימוקין בלבד". רש"י כאן פירש בד"ה פצעלי תמרים -,, תמרים שאין מתבשלות באילן לעולם וגודרין אותן מהאילן ועושין להם חותלות [רש"י – במס' שבת (מה:) כתב סלים מלולבים] הן כפות תמרים וכונסין אותן לתוכן ומתבשלות". הוא חולק על "הערוך" שסובר שאינם מתבשלות לעולם, אף שהן מתמתקות. אם כן, לפי "הערוך" התמרים יכולות להתבשל, אך גודרים אותם לפני כן לשם ייבוש ואילו לרש"י גם אם ישאירו אותם על העץ לאורך זמן הם לא יתבשלו, אך ראה להלן מה שכתבנו שמפירושו במס' שבת (מה:) משמע שהוא סובר שהם כן יכולים להתבשל, אך לא נותנים להם את האפשרות לכך.

התד"ה פצעילי כאן גם חולק על רש"י וסובר כדברי "הערוך" – „ולא נהירא דפצעילי תמרה לא משמע הכי אלא פירוש דהוי פגי תמרה שסופן להיות נגמרין מתוקין יפה יפה ועדיין לא נתבשלו ופוצעין אותם אחת לשנים בסכין ומעלין אותן לגג לייבשן ולא הוּו כגרוגרות וצמוקין דלא דחינהו בידים, דלא היו ראויין לעולם“. **תוס' הרא"ש עמ"ס ברכות (מ:)** כתב בד"ה בושלי כמרא - „פר"ח תמרים שאינן נגמרים לאכילה וכומרין אותן בתבן או בעפר ומתחממין ומתבשלין כמו מכמר בשרא הכומר של ענבים“. "הערוך" ע' כמר א' מפרש בעקבות ר"ח - „...כיוצא בו בושלי כמרא [מס' ברכות (מ:)] ועל הנובלות שהן תמרין פגין שאין נכשרין לאכילה כלל וכומרין אותו בעפר להתבשל ועיקרו מלשון מכמור ועוד בלשון ישמעאל אלכמאר“. "הערוך" משמיט את הכמירה בתבן בעקבות המקורות שהביא לפני כן ממס' מעשרות (ד, א) וב"מ (עט) ו(עד) על ענבים וזיתים, שבכולם הוא מפרש שההכמרה נעשית באדמה. א"כ לתוס' בושלי כמרא רק הם תמרים שאינם מתבשלים על העץ לעולם בנגוד לפצעילי תמרים. כאן רש"י פירש נובל כמו ששנינו במס' ברכות (מ:). על הנובלות פירש שם רש"י - „הם תאנים המקולקלות [ישעיה (כח, א)] ופירשו רבותי בשולי כמרא וציץ נץ...“. במס' ברכות (מ:), פירש רש"י בד"ה בושלי כמרא - „כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החום ויבשו ותמרים הם. כמרא – חום, כמו מכמר בשרא [מס' פסחים (נח.)]“ [הריטב"א פירש שם במס' ברכות (מ:)] ד"ה מתני'...על הנובלות ועל הגובאי - „פירוש נובלות ופירות שנשתדפו ונפלו קודם בשולן“, משמע שנפלו לפני בישולן ו"נשתדפו" צריך לומר שפירושם שלא רק שהם לא נתבשלו אלא גם נשרפו מהחום. [בישעיה (כד, א) בד"ה נבלה, פירש רש"י - „כמו [ירמיה (ח, יג)] "והעלה נבל" לשון כמש ותשות כח“. רש"י פירש שם (כח, א) שמדובר על התאנה, כיון שכבר שם (כה, ד) הוא פירש בד"ה כככורה בטרם קיץ, שמדובר בתאנה - „כבישולה של תאנת ציץ נובל“ ושם (לד, ד) מפרש הנביא על "נבלת" – "וכנבלת תאנה" ופירש גם שם רש"י - „כמושה באילן קרויה "נובלות" וזהו שפירשו רבותינו [מס' ברכות (מה) – צ"ל (מ:)], מאי "נובלת" בושלי כמרא, שנתבשלו בכומר לאחר לקיטתן, צוברן ומתחממות ומבשלות“.

במס' שבת (מה:), פירש רש"י בד"ה פצעילי תמרים - „תמרים הנלקטים קודם בישולן וכונסין אותם בסלים שעושין מלולבין והן מתבשלות מאליהן. מהו לאכול מהן קודם בישולן מי מודה (= ר"ש) בהן דמוקצות הם כגרוגרות וצימוקין וק"ל דשם הוא פירש שיכולות להתבשל על העץ וכאן פירש שאינם מתבשלים לעולם וי"ל שאינם מתבשלים לעולם כיון שלא נותנים להם אפשרות להתבשל וגודרים אותם לפני זמן בישולם. ה"תוספות ישנים" שם דוחה את פירושו של רש"י - „אין נראה לר"י פירוש זה דלא דמי לגרוגרות וצימוקין דלא דחיה בידים ונראה לי כפירוש הערוך שפירש פצעילי תמרה, לשון מפצע, שמפצעין תמרים כדי להתבשל ולהתייבש ובשעת הפציעה מתקלקלת מראיתה ואחר זמן משתבחת ודמי לגרוגרות וצימוקין אך שגרוגרות וצימוקין מתקלקלות יותר מהם“. וכן מביא שם תוס' הרא"ש - „בירושלמי מפרש מפני שמסריחין בינתים וכיון שמתקלקלים כ"כ אין דעתו עליהם לקחתם עד שיתקנו“. (במה: פירש רש"י שם בד"ה גרוגרות וצמוקין - „גרוגרות תאנים שמעלה לגג ליבשן ומשנשתהו שם מעט אין ראויים לאכילה עד שיתייבשו וכן צימוקים דענבים“. רבינו חננאל עמ"ס ברכות (מ:)) (בהוצאת מכון "לב שמח", ירושלים תש"ן) מפרש - „אסיקנא נובלות דמתניתין הכא דאינן סתמא, דברי הכל בושלי כומרא נינהו ואינן [= והינן] פגין שאין נכשרין לאכול כלל וכומרין אותו בעפר להתבשל [בתוס' רבי יהודה שירליאון כתב בשם ר"ח - „וכומרין ומשימין אותו בעפר או בתבן

להתבשל" [חוקרו מלשון מכמורת [ישעיהו (יט, ח) – של דייגים] שנינו במעשרות (ד, א) "הכובש השולק והמולח בשדה המוכמר באדמה" [= נראה שכוונת הר"ח היא שכמו שמכמורת דייגים הכוונה שטומנים את הרשת בתוך המים כדי לדוג כך טומנים את התמרים באדמה] ובתלמוד איזהו נשך [מס' ב"מ (עד.)] "הוא מחוסר מכמר עיולי לבי קפא" [רש"י – ,,בית הבד של שמן"] וכיון שאינו פרי גמור, האוכלן מברך עליהו שהכל...".

התוס' שם, כתב – ,,ולשון חמימות, כמו "מכמר בשרא" [מס' פסחים (נח.)] כומר של ענבים [מס' יבמות (צז.)] ואולי מלשון "שיפציל" [מס' נדה (נד.)] "במס' ב"מ (עב:), פירש רש"י בד"ה על העביט של ענבים – ,,כלי גדול שצוברין בו את הענבים לפני דריכה והם מתחממין ומתבשלים להוציא ינם יפה יפה ושל זיתים קרוי מעטן".

סיכום: שיטת רש"י – נובלות פירושו פירות שנתקלקלו ע"י חום השמש ששרף אותו לכן זה יכול להיות תאנה כדברי הנביא או תמרים שהתקלקלו כדברי המשנה והוא "בושלי כמרא" ואילו "פצעילי תמרים" הם תמרים שגודרים אותם לפני זמן בישולם על העץ ושמים אותם בחותלות כדי שיתבשלו בצורה מבוקרת ויתכן שהסיבה לכך היא כדי שלא ינשרו מהעץ או שלא יתקלקלו ע"י חום השמש או כדי לבשלם יותר מהר, אך בכל מקרה גם פצעילי תמרים וגם בושלי כמרא מבשלים אותם בתוך סלי לולבים, היינו כפות תמרים.

שיטת ה"הערוך" בעקבות ר"ח, תוס' ר"י, התוס' כאן, תוס' ישנים ותוס' הרא"ש – פצעילי תמרים הם תמרים שלפני שהם מתבשלים על העץ גודרין אותם ופצעים וחותכים אותם ומעלים אותם לגג כדי לייבשם ובושלי כמרא הם תמרים שנשארים כפגים ואינם מתבשלים כלל ואותם לוקטים ומכניסין אותם בעפר או בתבן כדי שיתבשלו.

ה"מ"ב" כתב (רב, ט) ב"ביאור הלכה", שדין זה אינו ברור אם מברכים שהכל או בורא פרי העץ וכתב שם ב"שער הציון" (נז) – ,,הערוך ותוס' רבי יהודה ותוספות הרא"ש ואור זרוע בשם ר"ח ור"ש פ"א דדמאי וטור לקמן בסימן ר"ד וכן הסכים הגר"א לדינא [= ,,דנובלות היינו מין תמרים שאין מתבשלים על האילן ואין נכשרין לאכילה, אלא תולשין אותן ומחממין אותן בעפר ומתבשלין או נותנין אותן במחצלאות או בתבן להתחמם עד שיתבשלו"] ומשמע לכאורה מינה דלפי זה דין השו"ע הוא לפי פירוש רש"י ואינו מוכרע לדינא ובאליה רבה כתב דשניהם אמת וכן כתב הבית מאיר ובאמת רש"י לאו יחידאה הוא בזה דגם ריא"ז פירש כן וכן התוספות רבנו יהודה הנ"ל בשם רבי וכן הפרוש הראשון המובא בר"ש (בפ"א דדמאי), עיין שם".

(ט, כ) ויחל נח איש האדמה

יש להבין כיצד נח "עשה את עצמו חולין", כדברי רש"י, מיד כשיצא מן התיבה? וי"ל שנח בהיותו בתיבה עסק ללא הפסק במצות גמילות חסדים ומצוה זו הגינה עליו, אך כאשר יצא מן התיבה והפסיק לעסוק במצוה מיד שלט בו היצר.

(ט, כג) ויקח שם ויפת את השמלה... (ט, כז) יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם

רש"י פירש ששם התאמץ יותר במצוה, היינו, הוא היה הראשון שיזם את המצוה ואז יפת נטפל אליו במצוה זו ועל פי מעשה זה ניתנה לו הברכה, שהיופי שבה הצטיין יפת, תירתם למטרות האלוקיות רק אם הוא ישכון באהלי שם, כי רק אז הוא ילמד משם ויקח ממנו דוגמא אישית כיצד לנהוג, אך אם הוא יפרד ממנו הכשרון שלו ינותב למטרות שליליות, כפי שאכן קרה. יתכן שחם לא חשש להביט במבושי אביו, כי הוא סבר כמו הסלקא דעתך במס' ברכות (כה:), שמכיון שעל בן-נח נאמר "אשר בשר חמורים בשרם", לכן זה אינו נקרא כלל "ערוה" שיש ענין לא להביט לשם.

אנו רואים שזה היה תמיד: הגר כשהיא היתה אצל אברהם היא התרוממה לדרגה שהיא ראתה מלאכים [רש"י (טז, יג)], אך כאשר היא נפרדה ממנו "ותתע במדבר" (כא, יד) – ,,וחזרה לגילולי בית אביה" (רש"י שם).

ישמעאל כאשר הוא היה בבית אברהם ראה ולמד מאברהם את מידת החסד הגדולה של אביו של הכנסת האורחים לשם שמים, שכל מי שנתארח אצל אברהם הוא הכניסו תחת כנפי השכינה, אך כאשר הוא נפרד ממנו נשאר טבוע בו ובזרעו

מידת הכנסת האורחים, אך זרעו ניתב תכונה זו למעשה חולין ואף לשלילה, שהרי ידוע שהישמעאלים גם אם אויב יבוא בצל קורתם הם יארחוהו בכבוד גדול, אך מיד כאשר הוא יצא מהאוהל שלהם הם עלולים לתקוע לו סכין בגב. עשו כאשר הוא היה אצל יצחק אביו הוא ספג לתוכו את מצות כיבוד אב והוא שמע עד כמה יצחק כיבד את אביו עד כדי מסירות נפש, כי כאשר אביו אמר לו להעקד הוא לא היסס לרגע ומיד מילא את מבוקשו בלב שלם ובנפש חפצה, אך כאשר הוא נפרד מיצחק אביו אומנם השתרשה בעשו ובזרעו מידה זו של כיבוד אב, אך נותבה לאפיקים שליליים עד כדי כך שאלפיז בנו היה מוכן לרצוח את יעקב דודו רק משום כיבוד אביו שציווהו לרצוח את יעקב. על "יקרבו ימי אבל אבי", הובא שם ב"בראשית רבה", שעשו תיכנן שמשום מצות כיבוד אב, הוא עצמו לא יהרוג את אביו, אך הוא יגרום לכך שנביות בנו של ישמעאל ייהרגו.

לוט כל זמן שהיה יחד עם אברהם אבינו, הוא היה מורו ורבו. אברהם אבינו הכניסו תחת כנפי השכינה וגם הוא ראה בהשגתו הגבוהה מלאכים אצל אברהם אבינו והכיר בהם כאשר הם באו אליו לסדום כדברי "אור החיים" (יט,א), אך כאשר הם נפרדו, הוא כבר ירד ממדרגתו וכבר ראה בהם כוחות אליילים בזכות עצמם ומיד כאשר התקיים בו "ויסע לוט מקדם" (יג,יא), מיד,,הסיע עצמו מקדמונו של עולם, אמר אי אפשר לא באברהם ולא באלהיו" [ב"ר (מא,ז)] ולא עוד אלא שבחר להתיישב במקום הכי מושחת בעולם-בסדום שנהפכה לגפרית ומלח וכאשר מילטוהו המלאכים והוא הגיע למערה, כבר נתקיים בו מאחר שהוא היה,,להוט אחר בולמוס של עריות, לסוף מאכילים אותו מבשרו ואף שבקומה של הבכירה ידע מה שהיא עשתה לו אף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשונות" [רש"י (יט,לג)]

בן-נח מותר בביתו, כמו שכבר פסק הרמב"ם בהל' איסורי ביאה, אלא התביעה היתה עליו משום הכיעור שבדבר, שהרי ישראל נצטוו על כך. לכאורה יש לשאול, אם הדבר מותר לבן נח לכתחלה להנשא לבתו מדוע יש עליו כלל תביעה? אלא שכבר כתב המהר"א אשכנזי ב"מעשי ה'", שעד מתן תורה האומות היו תלויים ועומדים לתת להם את כל התורה כולה ולכן היה על לוט התביעה שהיה בבית אברהם וראה כיצד שהוא מקיים את כל התורה כולה והיה לו כוחות לכך לקיים את כל התורה, כי הוא היה עדיין לפני מתן תורה ובכל זאת לא ללמד ממעשיו. כלל זה, שמי שאינו דבוק ברבותיו ואינו משתדל לשהות במחיצתם, הוא מיד נופל ממדרגתו, כבר הורנו חז"ל על כך במס' ברכות (ח). - ,ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים [רש"י-י, דסמוך למיתת שמעי כתיב "ויתחתן שלמה את פרעה" (מלכים א' ג)] לא נשא שלמה את בת פרעה והתניא "לא ידור" לא קשיא- הא דכייף ליה [רש"י-י, -], אם כפוף הוא לרבו לקבל תוכחתו ידור אצלו ואם לאו טוב להתרחק ממנו ויהי שוגג ואל יהי מזיד" [הא דלא כייף ליה] וראה על כך עוד ב"מגן אברהם" (תרח,ג), שהביא את דברי הגמרא, תוך שילוב דברי רש"י והוא לא הפריד בין דברי הגמרא לבין דברי רש"י ונראה שלכך רמז "גליון הש"ס" שם במס' ברכות.

לכאורה, עדיין קשה לדברי המדרש, שאם לוט כפר במציאות האלוקים ובקדמותו שהוא ברא את העולם, אם כן מה היתה כלל התביעה עליו שעשה דבר כיעור שהוא לא נצטווה עליו בז' מצוות בני-נח, אלא מכאן הראיה לדברי הגר"א שאפילו מן הכופר הגדול ביותר יתבעו לא רק למה הוא לא למד את הנגלה, אלא גם יתבעו ממנו מדוע הוא לא למד מעשה מרכבה, כי כל העברות הפחותות יותר שורשם בדעברה הגדולה יותר שעשה בתחלה.

עוד יש להבין, אם הוא ידע שהם מלאכים לשם מה הוא היה צריך להגן עליהם מפני אנשי סדום וכי להם אין מספיק יכולות להסתדר בעצמם מול אנשי סדום? **וי"ל**, שלוט סבר שכיון שהמלאכים התגשמו יש להם רק את היכולות שלשם כך הם נשלחו, אך מעבר לכך יכולותיהם הם כשאר בני אדם והוא לא הבין שגם לשיטתו, כשם שניתנו להם את הכוחות לשם עשיית שליחותם, כך גם ניתנו להם הכוחות כחלק משליחותם להתגונן ממי שינסה למנוע מהם לעשות את שליחותם.

ה"אוה"ח" כתב שם עוד שבימי אברהם לא היה כהן ושאברהם היה הנביא היחיד **ויש להבין** הרי שם בן נח היה גם נביא ובעוד שאברהם קיבל נבואה מספר פעמים, אך הוא לא ניבא נבואה זאת למישהו אחר, בעוד ששם בן נח קיבל נבואה עד סוף הדורות וניבאה לרבקה, כמוכא ברש"י על פי המדרש. כמו כן, שם בן נח היה "כהן לא-ל עליון" וגם כאשר הוא הקדים את אברהם לאלוקים ניטלה הכהונה מבניו אך הוא עדיין נשאר כהן?

פ' וירא

(יח, ז) ואל הבהר רץ אברהם

יש להבין מדוע דוקא אחרי נסיון המילה ואחרי הכנסת האורחים ברח הבהר עד שתפסו אברהם כאשר ברח הבהר למערת המכפלה, כמוכא ב"פרקי דר"א הגדול" בפ"ל, הרי זה לא הבהר הראשון שרצה אברהם לשחוט ומדוע לא ברח הבהר בפעמים קודמות כשאברהם שחט בקר?

נביא ראשית את דברי המדרש שם-....ורץ להביא בן בקר וברח לפניו בן הבהר ונכנס למערת המכפלה ונכנס אחריו שם [רד"ל-], רמז לדבר "הבהר" אותיות "קברה", רמז שרץ בן הבהר למקום קבורה...[ע' בהע"ט שנראה כיוון לכך

רק שטעות סופר בדבריו ע"ש". נראה שהט"ס היא ש"גי" צ"ל אחרי "וכן" ומצא שם אדם וחוה שוכבים על המטות וישנים ונרות דולקין עליהם [רד"ל-, ,ואפשר מטות אלו לאדם וחוה מן השמים הוכנו להם שם (כמו לר"ע במערה שלו כדאיתא במדרש משלי פ"ט, שראו שם כסא שולחן מטה ומנורה, והוא ראוי משכ"ן לצדיקים) וכמו הנרות דולקים שודאי מעשה ניסים הן"] וריח טוב עליהם [רד"ל-, ,בזהר חדש רות שם אמרו שהיה ריח בשמים של גן עדן (שפתח פתוח שם לגן עדן, כמו שכתוב בזהר שם)] כריח ניחוח לפיכך חמד את מערת המכפלה לאחוזת קבר".

נראה, שרק אחרי שהתנסה בנסיונות הגוף- מילה והכנסת אורחים, הגיע לדרגה זו של שכר שגופו יוכל לשכון במערה ולכן ה' עשה את הנס שהבקר יברח ויוליכו למערת המכפלה, אך שאר הנסיונות היו רק נסיונות של רוחו ונפשו ואף שהנסיון של כבשן האש הוא גם לכאורה נסיון הגוף, זה אינו, כי כבר נכתב ב"ראשונים", שמי שעולה על המוקד על קידוש ה' אינו מרגיש כלל שום כאב או מיחוש גופני בזמן שגופו נשרף.

